

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

Zagreb, 19. prosinca 2013.

**HRVATSKI PRAVOPISI U RAZDOBLJU 1945–1990: ČETIRI
PRAVOPIISNA PRIRUČNIKA**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentor:

Dr. sc. Krešimir Mićanović, izv. prof.

Student:

Kristina Marković

SADRŽAJ

0. UVOD.....	7
I. POVIJESNE PRILIKE I NAZIV JEZIKA U PRAVOPISIMA.....	8
1. VANJSKE (POVIJESNE) OKOLNOSTI.....	8
2. NAZIV JEZIKA U NASLOVIMA PRAVOPISA.....	20
II. PRAVOPISI. USPOREDBA.....	22
3. <i>PRAVOPIS HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA S PRAVOPISNIM RJEČNIKOM, ZAGREB–NOVI SAD: MATICA HRVATSKA–MATICA SRPSKA, 1960.</i>	22
3.1. Struktura pravopisa.....	22
3.2. „Velika i mala slova“.....	23
3.3. „Ijekavski i ekavski izgovor“.....	26
3.4. Pisanje fonema.....	28
3.4.1. „Suglasnik <i>h</i> “.....	28
3.4.2. „Suglasnik <i>j</i> “.....	29
3.4.3. „Suglasnici <i>č</i> i <i>ć</i> “. „Suglasnici <i>đ</i> i <i>dž</i> “.....	30
3.5. Glasovne promjene.....	32
3.5.1. „Promjene suglasnika <i>k, g, h</i> pred samoglasnicima <i>e</i> i <i>i</i> “.....	32
3.5.2. Jotacija.....	33
3.5.3. „Promjena glasa <i>l</i> u glas <i>o</i> na kraju riječi ili sloga“.....	33
3.5.4. Jednačenje po zvučnosti.....	35
3.5.5. Jednačenje po mjestu tvorbe.....	37
3.5.6. „Gubljenje suglasnika“.....	37
3.6. „Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi“	39
3.6.1. Opća pravila. Pisanje imenica. Pisanje pridjeva.....	39

3.6.2.	Pisanje priloga.....	41
3.6.3.	Pisanje glagola.....	42
3.6.3.1.	Pisanje futura I.	42
3.6.3.2.	Pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola <i>htjeti</i>	44
3.7.	„Interpunkcija“.....	46
3.7.1.	Točka.....	46
3.7.2.	Zarez.....	47
3.8.	„Pravopisni znaci“.....	51
3.8.1.	Točka.....	51
3.8.2.	Crta.....	52
3.9.	„Skraćenice“.....	53
3.10.	„Rastavljanje riječi na kraju retka“.....	54
3.11.	„Pisanje tuđih riječi“.....	55
3.11.1.	Pisanje vlastitih imena iz živih stranih jezika.....	56
3.11.2.	Pisanje vlastitih imena iz slavenskih jezika.....	57
3.11.3.	Pisanje općih imenica iz klasičnih jezika.....	58
3.11.4.	Pisanje općih imenica iz živih stranih jezika.....	59
3.12.	Pravopisna terminologija.....	59
3.13.	Leksik pravopisa i pravopisni rječnik.....	60
3.13.1.	Leksik pravopisa.....	60
3.13.2.	Pravopisni rječnik.....	61
4.	S. Babić–B. Finka–M. Moguš, <i>HRVATSKI PRAVOPIS</i> , 1971.	69
4.1.	Struktura pravopisa.....	69
4.2.	„Velika i mala slova“.....	70
4.3.	„Glasovi i glasovni skupovi“.....	71
4.3.1.	„Suglasnik č“. „Suglasnik ć“. „Suglasnik dž“. „Suglasnik đ“. „Suglasnik h“.	

„Suglasnik <i>j</i> “	71
4.3.2. „Promjena <i>l</i> u <i>o</i> “	72
4.3.3. „Glasovni skupovi <i>ije-je</i> “	72
4.3.4. „Zamjenjivanje <i>k, g, h</i> sa <i>c, z, s</i> “	72
4.3.5. Jednačenje po zvučnosti	73
4.3.6. Jednačenje po mjestu tvorbe	75
4.3.7. „Gubljenje suglasnika“	75
4.4. „Tuđice“	75
4.4.1. Pisanje vlastitih imena iz živih stranih i iz slavenskih jezika	76
4.4.2. Pisanje općih imenica iz klasičnih jezika	76
4.4.3. Pisanje općih imenica iz živih stranih jezika	77
4.5. „Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi“	78
4.5.1. Opća pravila. Pisanje imenica. Pisanje pridjeva	78
4.5.2. Pisanje glagola	79
4.5.2.1. Pisanje futura I.	79
4.5.2.2. Pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola <i>htjeti</i>	80
4.5.3. Pisanje priloga	80
4.6. „Rastavljanje riječi na kraju retka“	81
4.7. „Rečenični znakovi“	81
4.7.1. Točka	82
4.7.2. Zarez	82
4.8. „Pravopisni znakovi“	84
4.8.1. Točka	84
4.8.2. Crta	85
4.8.3. Crtica	86
4.9. „Kratice“	86
4.10. Pravopisna terminologija	87

4.11.	Leksik pravopisa. Pravopisni rječnik.....	87
5.	V. Anić–J. Silić, <i>PRAVOPISNI PRIRUČNIK HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA</i> , 1986.	95
5.1.	Struktura pravopisa.....	95
5.2.	„Pravopisni znakovi“.....	96
5.2.1.	Točka.....	96
5.2.2.	Zarez.....	98
5.2.3.	Crtica.....	99
5.2.4.	Crta.....	100
5.3.	„Veliko i malo početno slovo“.....	101
5.4.	„Pisanje riječi sastavljeno i rastavljeno“.....	102
5.4.1.	Opće pravilo. Pisanje imenica. Pisanje pridjeva.....	102
5.4.2.	Pisanje glagola.....	105
5.4.2.1.	Pisanje futura I.	105
5.4.2.2.	Pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola <i>htjeti</i>	106
5.5.	„Prenošenje dijela riječi u slijedeći red“.....	106
5.6.	„Kratice“.....	106
5.7.	Fonemi <i>č, dž, ć, đ</i>	107
5.8.	„Alternacija ije/je/e/i“.....	108
5.9.	„Alternacija l/o“.....	109
5.10.	„Kombinacije fonema“.....	109
5.10.1.	Jednačenje po zvučnosti.....	110
5.10.2.	Jednačenje po mjestu tvorbe.....	111
5.10.3.	Gubljenje fonema.....	112
5.10.4.	Sibilarizacija i jotacija.....	113
5.11.	Tuđice.....	114
5.11.1.	„Transkripcija i transliteracija stranih vlastitih imena“.....	114

5.11.2.	„Strana imena ljudi“.....	115
5.11.3.	„Strana imena naseljenih mjesta“.....	117
5.12.	„Imena kontinenata, zemalja, otoka, poluotoka i druga geografska imena“.....	117
5.13.	„Znakovi za bilješke“. „Pravopisni znakovi u brojkama“. „Pravopisno organiziranje bibliografske jedinice“.....	118
5.14.	„Rječnik vlastitih imena“. „Rječnik kratica“.....	118
5.15.	Pravopisna terminologija.....	119
5.16.	Leksik pravopisa. Pravopisni rječnik.....	120
6.	ZAKLJUČAK.....	125
7.	SAŽETAK.....	129
8.	SUMMARY.....	130
9.	POPIS LITERATURE.....	131

0. UVOD

Tema ovog rada četiri su pravopisna priručnika objavljena u razdoblju od 1945. do 1990. godine. Prvi je pravopis *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića iz 1947. godine. Drugi pravopis jest *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* iz 1960. godine, objavljen u dvije jednake verzije, hrvatskoj latiničnoj i srpskoj ćirilskoj – nastao kao rezultat Novosadskoga dogovora 1954. godine. Između ovih dvaju pravopisa nastalo je novo izdanje *Pravopisa srpskohrvatskog književnog jezika* (1950.) srpskoga autora Aleksandra Belića. Objasniti ćemo što je u tzv. novosadskom pravopisu naslijeđeno od hrvatske, a što od srpske tradicije. Treći pravopis jest *Hrvatski pravopis* autora S. Babića, B. Finke i M. Moguša, objavljen 1971. godine. Četvrti je pravopis *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* autora V. Anića i J. Silića objavljen 1986. godine. Usporedit ćemo ga s ranijim pravopisima te prikazati njegove značajke.

Cijelu ćemo problematiku podijeliti na dva dijela. U prvom ćemo dijelu prikazati sociološku i povijesnu dimenziju nastanka ovih četiriju pravopisa, prikazat ćemo koji su događaji prethodili objavljivanjima pravopisa, a posebno ćemo poglavlje posvetiti prikazu naziva jezika u naslovima tih pravopisa. Drugi dio tiče se same usporedbe pravopisnih priručnika, opisat ćemo kako su u pojedinome pravopisu obrađena pravopisna pravila, kakva je njegova struktura i građa, u čemu se ogleda nasljeđivanje hrvatske ili srpske tradicije, u čemu se očituje inovativnost u metodologiji, kako je riješena pravopisna terminologija u pojedinom pravopisu i sl. Prikazat ćemo koje su tipične razlike između četiriju pravopisa te kako su riješena konkretna pravopisna pitanja – interpunkcija, veliko i malo slovo, jednačenje fonema itd. Posebnu pozornost posvetit ćemo analizi drugoga dijela svakoga pravopisa – pravopisnog rječnika. Usporedit ćemo strukture pravopisnih rječnika te ćemo prikazati gdje pravopis prestaje biti pravopisni priručnik i uzima kompetenciju koja mu ne pripada, odnosno gdje postaje leksički savjetnik. Zanima nas gdje se ne određuje samo pravopisni, nego i leksički normativni status riječi.

Cilj je ovoga rada usporedno prikazati četiri pravopisna priručnika te usporediti konkretna ortografska rješenja.

I. POVIJESNE PRILIKE I NAZIV JEZIKA U PRAVOPISIMA

1. VANJSKE (POVIJESNE) OKOLNOSTI

U svome članku „Standardizacijski procesi u 20. stoljeću“ Lada Badurina ističe da će pod standardizacijom podrazumijevati „suodnos standardnoga jezika i vladajuće (tj. državne) politike“ (Badurina 2010: 70), odnosno središnja će tema biti „sociolingvistički aspekt hrvatskoga jezičnoga pitanja“ u 20. stoljeću (ibid. 72), te dalje navodi:

„(...) stoljeće je to u kojemu su – nakon važnih predradnji učinjenih u desetljeću koje mu je prethodilo – uspostavljeni temelji hrvatskome jezičnom standardu, stoljeće u kojem je hrvatski standardni jezik doveden do visokog stupnja standardiziranosti (...)“.

(ibid. 72)

Upravo te „predradnje iz prethodnog desetljeća“ treba uzeti u obzir pri analizi hrvatskog jezičnog stanja u 20. stoljeću, pa onda i u razdoblju 1945–1990. Razvoj standardizacije Badurina je prikazala preko triju područja, odnosno kroz tri knjige koje svaki standardni jezik mora imati: kroz pravopis, gramatiku i rječnik, a uključila je i četvrto područje propisivanja – jezično savjetništvo. Nakon analize jezičnog savjetništva autorica govori o pravopisnom razdoblju u to vrijeme.

Dakle, prvi od četiri pravopisa – pravopis Dragutina Boranića iz 1947. godine (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*) – ima svoju pretpovijest. Kako navodi Badurina, „zacijelo je petnaest izdanja pravopisnih knjiga (izrađenih na istoj koncepciji) dovoljno da opravda pojam *Broz–Boranićeva pravopisna norma!*“ (Badurina 2010: 84).

Tako se početak hrvatske pravopisne tradicije datira od 1892. godine. Tada je po *Naredbi kr. hrv.-sla.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu, od 20. listopada 1892.* tiskan *Hrvatski pravopis* autora Ivana Broza. Za života je objavio dva izdanja. Taj je pravopis određen kao *fonološki* (usp. Badurina 2010: 84). Ako se uzmu u obzir neka odstupanja u pravilima (nejednačenje fonema *d* ispred fonema *s, š, c, č, ć*), riječ je o

fonološko-morfonološkom načinu pisanja¹. Nakon Brozove smrti posao nastavlja Dragutin Boranić, tiska još četiri izdanja Brozova *Pravopisa*, a 1921. godine objavljuje vlastiti pravopis – *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Do 1928. zaredala su se četiri izdanja toga pravopisa (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* ¹1921., ²1923., ³1926., ⁴1928.), i sva četiri slijede Brozovu tradiciju.

Godine 1921. donesen je *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, tzv. Vidovdanski ustav „kojim je službenim jezikom proglašen 'srpsko-hrvatsko-slovenački'“ (Samardžija 2012: 145). Kako navodi Samardžija, „donošenje toga ustava ohrabrilo je zagovornike ukidanja svih jezičnih i pravopisnih razlika između 'naših plemena' (...) utoliko lakše što je već nakon donošenja Zakona o administrativnoj podjeli zemlje na oblasti (26. travnja 1922.) postalo zapravo nejasno u kojim se područjima trebao (smio) primjenjivati koji pravopis“ (ibid. 145). Iste godine kada je objavljeno drugo izdanje Boranićeva pravopisa, srpski jezikoslovac Aleksandar Belić objavljuje *Правопис српскохрватског књижевног језика* (1923.). Iste je godine Belić „u svojoj raspravi 'O savremenom pravopisu srpskohrvatskog književnog jezika' (...) istaknuo uvjerenje da će u dvama fonološkim pravopisima, hrvatskome i srpskom, uskoro doći do potpune ujednačenosti“ (Samardžija 2012: 143). Tako je „godine 1926. Aleksandar Belić od Ministarstva prosv(j)ete dobio zadatak da pripremi osnovu za 'dogovorni pravopis'“ (ibid. 146). Nakon toga godine 1926. objavljeno je *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S.* i to 1929. godine. *Uputstvom* su se željele dokinuti razlike između Belićeva i Boranićeva pravopisa. Samardžija navodi promjene prema hrvatskoj pravopisnoj normi uvedene *Pravopisnim uputstvom*:

„Spomenut ćemo ovdje samo nekoliko najkrupnijih promjena koje su 'Uputstvom', izravno i mjestimično doslovno oslonjenim na Belićev pravopis iz god. 1923., postale službene, a razlikuju se od stanja u dotadanoj hrvatskoj Broz-Boranićevoj fonološkoj tradiciji: uvođenje tzv. logičke umjesto gramatičke interpunkcije, „fonetsko“ pisanje stranih osobnih i geografskih imena (*Gete, Mara* (...)), sastavljeno pisanje invertiranoga futura I. glagola na *-ti* (*pisaću, radiću*, ali *reći ću*), proglašavanje pravilnima oblika koji su dotada u hrvatskome bili nepravilni, dijalektalni ili nepostojeći (*kujna, kuvati, mur, suv; istorija, Omir* (...), *otseći, pretседnik, potčiniti*), pisanje velikim slovom svih sastavnica višečlanih zemljopisnih naziva (*Balkansko Poluostrvo* (...)), ravnopravnost obaju pisama (latinice i ćirilice) i obaju izgovora negdanjega jata (ekavskog i /i/jekavskog)“.

¹ Kako navodi Badurina, „*Hrvatski pravopis* Ivana Broza zasnovan je pretežito na fonološkom načelu (čime se, koncepcijski, bitno udaljio od pravopisne prakse devetnaestoga stoljeća, posebice one morfonološkog/korijenskog pisanja, koju su zastupali ilirci i potom pripadnici zagrebačke filološke škole) (...)“ (Badurina 2010: 73).

(Samardžija 2012: 150)

Tako se sljedeća tri izdanja Boranićeva pravopisa (izdanja između 1929. i 1939. godine) nazivaju *dogovornim izdanjima* jer su usklađena s *Pravopisnim uputstvom* (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*,⁵1930., *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika*,⁶1934.,⁷1937.):

„U tih deset godina Boranić je objavio tri s 'Uputstvom' usklađena izdanja svoga Pravopisa s napomenom „Prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete“: peto (1930.), šesto (1934.) i sedmo (1937.) zadnja dva i s promijenjenim nazivom jezika (*hrvatskosrpski* umjesto dojučina *hrvatski ili srpski*)“.

(Samardžija 2012: 151)

U četvrtom ponovljenom izdanju Boranićeva pravopisa iz 1940. godine, tzv. *banovinskom izdanju*, te u izdanju iz 1941. godine (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*,⁴1940.,⁸1941.) pravopisna norma vraća se na stanje prije *Pravopisnog uputstva*. Kako ističe Samardžija, „(...) prvi tvorni znak napuštanja 'izjednačenoga' pravopisa pojavio se kad je Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora (...) ponovo objavilo *četvrto izdanje* (!) Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskog jezika* naznačujući i brojem izdanja povratak na pravopisno stanje prije 'Pravopisnog uputstva'“ (Samardžija 2012: 153).

No, u vremenu Nezavisne Države Hrvatske pravopisna je norma pod utjecajem direktivnog tipa jezične politike, objavljuje se *Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, njegovoj čistoći i pravopisu* te se propisuje morfonološko ili *koriensko* pisanje. Godine 1941. napisan je *Hrvatski pravopis* autora F. Cipre, P. Guberine i K. Krstića koji je izvršna vlast zabranila. Tada su objavljena i dva izdanja *Korienskog pisanja* A. B. Klaića (1942.), te *Hrvatski pravopis* F. Cipre i A. B. Klaića (1944.).

Ovo specifično razdoblje u pravopisnoj koncepciji završilo je propašću NDH.

„Završetak Drugoga svjetskog rata, slom Nezavisne Države Hrvatske i nova jugoslavenska država najavili su novu fazu standardizacije hrvatskoga jezika, koji će se opet morati suočiti s nekim istim ili barem sličnim problemima kao i u prijeratnoj Jugoslaviji“.

(Badurina 2010: 86)

Nakon osnivanja Federativne Narodne Republike Jugoslavije i proglašenja Ustava 1946. godine, omogućena su prava narodu svake od šest republika i dviju pokrajina na njegovanje vlastitog jezika. O tretiranju jezika u to vrijeme stoji:

„(...) u dokumentu od 15. siječnja 1944. godine, koji su u ime AVNOJ-a potpisali Ivan Ribar i Rodoljub Čolaković i koji je objavljen u *Službenom listu* 14. veljače 1945. pod naslovom „*Odluka o objavljivanju odluka i proglašenja AVNOJ-a, njegovog Predsjedništva i Nacionalnog komiteta na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku*“ stoji: 1. Sve odluke i proglašenja AVNOJ-a i njegovog Predsjedništva kao vrhovne zakonodavne vlasti i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao vrhovne izvršne i naredbodavne vlasti u Jugoslaviji kao cjelini imaju se objaviti u službenim izdanjima AVNOJ-a i NKOJ-a na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku. Svi ovi jezici su ravnopravni na cijeloj teritoriji Jugoslavije' (usp. *Službeni list DFJ*, 14. veljače 1945: 5; v. i Babić 1990: 13–14)“.

(navedeno prema Pranjković 2006: 30)

Hrvatski je jezik trebao biti ravnopravan s drugim službenim jezicima s obzirom na to da je Hrvatska tada zahvaćena modelom pluricentričnog jedinstva² što joj je omogućilo povratak tradicionalnoj pravopisnoj koncepciji. Stoga će posljednja dva izdanja Boranićeva pravopisa (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*,⁹ 1947.,¹⁰ 1951.) označiti povratak hrvatskoj pravopisnoj tradiciji započetoj još Brozovim pravopisom iz 1892. godine.

No, upravo u to vrijeme objavljeno je novo izdanje Belićeva *Правописа српскохрватског књижевног језика*. Iako se u pravopisu navodi da je tiskanje završeno 6. XII. 1952. godine, kao godina izdanja stoji 1950. Tada se opet počinje razgovarati o potrebi izrade zajedničkog pravopisa. U prilog tome Belić je svoj pravopis predlagao kao privremeno rješenje za izradu zajedničkog pravopisa za Hrvate i Srbe. Tome se oštro odupirao hrvatski jezikoslovac Ljudevit Jonke, koji u trećem broju *Jezika* 1953. godine u svome prikazu Belićeva *Pravopisa* iz 1950. govori o nužnosti pravednog tretiranja obaju jezika i pravopisa (navedeno prema Pranjković 2006: 31). Propitivanje dvaju jezika i ideja o ujednačavanju pravopisnih normi intenzivirala se inicijativom Matice srpske. Naime, Matica srpska objavila je u svom časopisu *Letopis Matice srpske Anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa* koja je trajala od rujna 1953. do prosinca 1954. godine. Donosimo dio teksta iz *Ankete*:

„Redakcija *Letopisa* došla je na misao da bi bilo dobro raspisati anketu o problemima našeg književnog jezika da bi se o njima čulo mišljenje naših književnika, naučnika i javnih radnika. (...)“

² U poglavlju „Srpsko-hrvatski: Mi padamo, ujedinjeni ili ne“ Greenberg govori o trima modelima jezičnog jedinstva kojima je zahvaćen hrvatski i srpski jezik: jedinstvo nadzirano iz središta, jedinstvo nametnuto od strane vlasti i pluricentrično jedinstvo. U razdoblju FNRJ-a Hrvatska je zahvaćena modelom pluricentričnog jedinstva – modela jedinstva u državama s više urbanih središta u kojima je svaki jezik ravnopravan s drugim (usp. Greenberg 2005: 33–37).

(...) Nedavno je u našoj javnosti bilo potegnuto pitanje pravopisa, i s tim u vezi rečene su i neke misli koje zadiru dublje od ovoga manje ili više formalnoga pitanja. Mi smatramo da je u centru problema baš pitanje jezika kao takvog, pitanje njegovog jedinstva i perspektive daljeg razvoja, ali ne poričemo važnost ni drugih pitanja. Šta više, smatramo da su ona u čvrstoj vezi sa pitanjima koja smo istakli, a to su: pitanje pravopisa, pitanje pisma (ćirilica – latinica), pitanje – ako hoćete – i narečja, zatim pitanje stvaranja rečnika književnog jezika (srpskog ili hrvatskog, ili srpskohrvatskog) itd. itd.“

(*Letopis Matice srpske*, 1953., knj. 372, sv. 3: 125–126)

Odgovore na anketu dalo je 34 znanstvenika i književnika, od toga je 20 iz Hrvatske (usp. Pranjковиć 2006: 31).

Anketa je rezultirala Novosadskim dogovorom³ koji se održavao 8., 9. i 10. prosinca 1954. Bilo je 25 potpisnika (od toga 10 iz Beograda, 7 iz Zagreba, 6 iz Novog Sada, 2 iz Sarajeva (usp. *ibid.* 31).

Donosimo zaključke Novosadskoga dogovora koji se uglavnom tiču pravopisne problematike:

„1. Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik. Stoga je i književni jezik, koji se razvio na njegovoj osnovici u dva središta, Beograda i Zagreba, jedinstven, sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim.

2. U nazivu jezika nužno je uvijek u službenoj upotrebi istaći oba njegova sastavna dijela.

(...)

7. Zajednički jezik treba da ima i zajednički pravopis. Izrada toga pravopisa danas je najhitnija kulturna i društvena potreba. Nacrt pravopisa izradit će sporazumno komisija srpskih i hrvatskih stručnjaka. Prije konačnog prihvatanja nacrt će biti podnjet na diskusiju društvima književnika, novinara, prosvjetnih i drugih javnih radnika.

(...)

9. Komisije za izradu pravopisa i terminologije odredit će naša tri sveučilišta (u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu), dvije akademije (u Zagrebu i Beogradu) i Matica srpska u Novom Sadu i Matica hrvatska u Zagrebu. Za izradu terminologije potrebno je stupiti u suradnju sa saveznim ustanovama za zakonodavstvo i standardizaciju, kao i sa stručnim ustanovama i društvima.“

(Pravopisna komisija 1960: 9–10)

³ U svojoj podjeli Novosadski dogovor i Bečki dogovor Greenberg smješta u modele jedinstva nadziranog iz središta (Greenberg 2005: 33–37).

Taj projekt zблиžavanja dviju pravopisnih normi proveden je u praksi 1960. godine izdavanjem zajedničkog pravopisa za Hrvate i Srbe u dvjema verzijama: *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (Zagreb–Novi Sad, 1960.) i *Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником* (Нови Сад–Заргеб, 1960). *Uvodnu riječ* novoga pravopisa Pravopisna komisija započinje:

„PREDAJEMO JAVNOSTI jedinstveni Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika. Premda su za tim težili najveći naši umovi počevši od Vuka Karadžića i Ljudevita Gaja u prvoj polovini 19. stoljeća i premda su Brozov, Boranićev i Belićev pravopis zasnovani na jednakim načelima, ipak je tek današnjoj generaciji pošlo za rukom da se složi u pravopisu koji će vrijediti na cjelokupnom području hrvatskosrpskog jezika (...)“.

(Pravopisna komisija 1960: 5)

Dalje se navodi:

„Nauka o jeziku utvrdila je u 19. stoljeću da je narodni jezik Srba i Hrvata jedan jezik, pa su stoga neki hrvatski i srpski filolozi i književnici, među kojima su bili Vuk St. Karadžić, Ivan Kukuljević, Đuro Daničić, Ivan Mažuranić i Dimitrije Demeter, već g. 1850. sklopili u Beču Književni dogovor kojim su htjeli jezik srpske i hrvatske književnosti 'približiti, složiti i ujediniti'. (...) Ono što je započeto bečkim Književnim dogovorom nastavljeno je g. 1954. u Novom Sadu poznatim Zaključcima o hrvatskosrpskom jeziku i pravopisu.“

(ibid.)

Prije konačnog tiskanja zajedničkog pravopisa Pravopisna je komisija održala 14 sastanaka. Na tim sastancima vodili su se prijedori između ostalog: oko interpunkcije, oko naziva zajedničkog jezika, oko pisanja futura II., zatim oko prevođenja ili neprevođenja tekstova u svrhu prilagođavanja nastavnika književnom govoru kraju u kojem rade (usp. Pranjković 2006: 32). Badurina u svome članku navodi da „što se pravopisne norme tiče, novosadski pravopis nije u bitnome iznevjerio hrvatsku pravopisnu tradiciju“ (Badurina 2010: 88). Najvažnija obilježja zajedničkog pravopisa, tzv. novosadskog pravopisa, odnosno najvažnije razlike u odnosu na Broz–Boranićevu normu jesu: uvođenje logičke umjesto tradicionalne gramatičke interpunkcije, propisivanje pravila za oba izgovora – ijekavski i ekavski, oba izgovora u pravopisnom rječniku, ujednačavanje pravopisne terminologije (*tačka, prisvojni i dr.*), pisanje točke samo iza arapskih rednih brojeva, nepisanje točke iza kratica *dr.* i *gđa.* Kod pisanja kratica *itd.*, *tj.*, *tzv.*, *npr.* odbacuje se Boranićev način pisanja *i t. d.* i *t. j.* a propisuje se Belićev način: *itd.* i *tj.*, a kod kratica *tzv.* i *npr.* umjesto dosadašnjeg pisanja *t. zv.* (Boranić i Belić) propisuje se *tzv.*, a umjesto pisanja *na pr.* (Boranić) i *napr.* (Belić) propisuje se *npr.* U

pisanju fonema *j* u tvorbi pridjeva nastalih od imenica na *-ija* priznaje se Boranićev oblik (*lutrija* > *lutrijski*), a odbacuje se Belićevo oblik pridjeva bez *j*. Kod pravila o jednačenju kombinira se Boranićevo i Belićevo načelo; propisuje se jednačenje fonema *d* ispred fonema *c, č, ć*, a neprovođenje jednačenja ispred *s* i *š*. Kod sastavljenog i nesastavljenog pisanja riječi dopušta se dvojako pisanje futura I. (*nosit ću* i *nosiću*), sastavljeno pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti* i *dr.* U pisanju velikog i malog slova postignuta su jedinstvena rješenja jer su postojale razlike između Boranića i Belića (npr. Boranić propisuje *Dugo selo*, a Belić *Dugo Selo*, Boranić propisuje *Jadransko more*, a Belić *Jadransko More*, Komisija propisuje *Dugo Selo* i *Jadransko more*). U pisanju stranih vlastitih imena ravnopravno se dopušta i izvorno pisanje na latinici (*Shakespeare*) i fonetsko pisanje na ćirilici (Шекспир), pri čemu se u zagradi pri prvom navođenju mora navesti drugi način pisanja.

Međutim, Novosadski dogovor i objavljivanje zajedničkog pravopisa rezultirat će novim raspravama. U tekstu „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“ o događajima nakon Novosadskog dogovora Pranjković govori:

„Nakon novosadskoga *Pravopisa* iz 1960. godine nesporazumi i prijepori uskoro su nastavljeni ponajviše zato što se novosadski dogovor na hrvatskoj strani tumačio kao priznanje ravnopravnoga statusa tzv. zapadne varijante, a na srpskoj se strani često nastojalo 'raditi na tome kako bi se jedna varijanta književnog jezika upornom praksom i prisilom nametnula čitavom području srpskohrvatskog jezika' (Jonke 1965a: 31)“.

(navedeno prema: Pranjković 2006: 35)

O održavanju Petog kongresa jugoslavenskih slavista stoji:

„Polovicom šezdesetih godina osobito su se rasplamsale rasprave o pitanju varijanata standardnoga jezika, koje je na Petom kongresu jugoslavenskih slavista, održanom od 13. do 17. rujna 1965. godine u Sarajevu, inicirala ugledna srpska jezikoslovka Milka Ivić svojim izlaganjem 'Problem norme u književnom jeziku' (usp. M. Ivić 1965)“.

(ibid. 35)

Milka Ivić govori o postojanju dviju varijanata – zapadne i istočne. Istočnom varijantom „(...) govori [se] pretežno u istočnoj polovini srpskohrvatske jezičke teritorije (gde je najveći kulturni centar Beograd) a druga pretežno u zapadnoj (sa Zagrebom kao glavnim centrom) (...) (M. Ivić 1965: 3)“ (navedeno prema: Pranjković 2006: 36). Ta je tvrdnja na Kongresu prihvaćena i odobrena od hrvatske strane, ali „na znatno je manje razumijevanja (...) naišao njezin stav da napokon treba napustiti, po njezinome sudu, odavno prevladanu vukovsku

normu standardnoga jezika. (...) Za uzor standardnoga jezika treba uzimati jezik obrazovanih ljudi, odnosno 'jezik štampe, radija, televizije, filma' (nav. dj., 4)“ (Pranjković 2006: 36).

Rasprave o rezultatima Novosadskog dogovora i o temama Petoga kongresa nastavile su se 1966. godine. Tada je uslijedila polemika između Đorđa S. Rašovića i Ljudevita Jonkea.

„Jonke (1966.) upozorio [je] na to da ako bi se novosadski zaključci provodili i tumačili po Rašovićevo mišljenju, kojega ubraja među pobornike jezičnog unitarizma i majorizacije, da bi to moglo 'imati takvu posljedicu da se ozbiljno zamislimo nad njegovom štetnošću i da odstupimo od njih'. Odgovor Jonke završava pozivom da 'brigu o pravilnom razvijanju književnog jezika kod nas **i u javnosti** [Jonkeovo isticanje!] preuzme Matica hrvatska, Hrvatsko filološko društvo (...)’“.

(Mićanović 2012: 273)

Nedugo nakon toga bit će donesene tri izjave: *Zaključci plenuma Društva književnika Hrvatske o problemima suvremenog jezika hrvatske književnosti, znanosti, školstva i sredstava masovne komunikacije, Rezolucija i Izjava o jedinstvu i varijantama hrvatskosrpskoga književnog jezika* (usp. Mićanović 2012: 273). Ovi će događaji dovesti i do objavljivanja dokumenta pod nazivom *Deklaracija o nazivu u položaju hrvatskog književnog jezika*, koji je sastavljen u ožujku 1967. godine, a objavljen u tjedniku Telegram.

U knjizi *Povijest Hrvata: treća knjiga* o objavljivanju toga dokumenta stoji:

„U Matici hrvatskoj uz potporu svih značajnijih jezikoslovnih institucija, Društva književnika Hrvatske, Pen-kluba i drugih udruga (...) napisana je i 17. ožujka 1967. u 'Telegramu' objavljena 'Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika'. Polazeći prije svega od ravnopravnosti u upotrebi nacionalnih jezika, u 'Deklaraciji' se prosuđuje o položaju Hrvata u jugoslavenskoj zajednici. Nakon Novosadskog jezičnog dogovora iz 1954. i uvođenja naziva hrvatskosrpski odnosno srpskohrvatski jezik došlo je do potiskivanja hrvatskoga jezičnog izričaja na račun srpskog“.

(Perić 2007: 334)

Da je jedan od uzroka objavljivanja *Deklaracije* nezadovoljstvo provođenjem Novosadskog dogovora u praksi kao i otpor prevlasti srpskoga jezika, vidi se iz njezina teksta:

„Ali, usprkos jasnoći osnovnih načela, stanovite nepreciznosti u formulacijama omogućavale su da ta načela budu u praksi zaobilažena, iskrivljavana i kršena. (...) Poznato je u kojim su okolnostima u našoj zemlji oživjele tendencije etatizma, unitarizma, hegemonizma. U vezi s njime pojavila se koncepcija o potrebi jedinstvenog 'državnog jezika', pri čemu je ta uloga u praksi bila namijenjena srpskom književnom jeziku zbog dominantnog utjecaja administrativnog središta naše državne zajednice“.

(*Deklaracija* 1991: 8)

„Dosadašnja ustavna odredba o 'srpskohrvatskom odnosno hrvatskosrpskom' svojim nepreciznošću omogućuje da se u praksi ta dva usporedna naziva shvate kao sinonimi, a ne kao temelj za ravnopravnost i hrvatskog i srpskog književnog jezika, jednako među sobom, kao i u odnosu prema jezicima ostalih jugoslavenskih naroda.“

(Deklaracija 1991: 8)

U Deklaraciji stoji da je potrebno:

- 1) „Ustavnim propisom utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga.“
- 2) „U skladu s gornjim zahtjevima i objašnjenjima potrebno je osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad se radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.“

(ibid. 9–10)

Deklaracija je bila samo pokretač događaja koji će uslijediti tih godina, a koji su se ticali otpora jezičnom unitarizmu te raskidanja suradnje sa Maticom srpskom i srpskom pravopisnom tradicijom. Matica hrvatska odriče se Novosadskog dogovora; u *Izjavi* stoji da se „(...) Matica hrvatska odriče Novosadskog dogovora smatrajući ga bespredmetnim i nevažećim, jer ga je i povijesna već opovrgla, upravo kao i Bečki dogovor prije njega. Zagreb, 16. travnja 1971.“ (navedeno prema: Pranjković 2006: 41). Tako je prekinut i projekt izrade zajedničkog rječnika u suradnji Matice hrvatske i Matice srpske – *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* (Zagreb–Novi Sad) i Речник српскохрватскога књижевног језика (Нови Сад–Загреб) – također iniciran Novosadskim dogovorom (godine 1967. tiskana su prva dva sveska *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika*, A do K, Zagreb–Novi Sad, 1967.)⁴. Kako navodi Pranjković, „o potpunoj obustavi rada na *Rječniku* izvijestio je na godišnjoj skupini Matice hrvatske 22. studenoga 1970. godine dotadašnji predsjednik te ustanove Hrvoje Iveković (usp. Ostojić 1984: 206)“ (navedeno prema: Pranjković 2006: 40).

Godine 1971. pokret buđenja hrvatske svijesti u kulturi, jeziku i politici dobiva i svoj naziv – *hrvatsko proljeće*. Usporedno s poništavanjem Novosadskog dogovora hrvatska strana radi na izradi novoga pravopisa koji bi trebao stupiti na snagu u školskoj godini 1971./1972. (usp. : Pranjković 2006: 42). Kako ističe Badurina, „htijući ponuditi rješenje u situaciji kad je jedini postojeći pravopis i *službeno* proglašen *neslužbenim* (tj. nevažećim),

⁴ Prema kratici (A do K) ovaj se rječnik naziva još i *Adok*.

trojica su hrvatskih jezikoslovaca – Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš (...) 1971. godine pisala *Hrvatski pravopis*“ (Badurina 2010: 90). Tako godine 1971. izlazi Babić–Finka–Mogušev *Hrvatski pravopis*. Na početku *Predgovora* stoji:

„Stjecajem se prilika dogodilo da hrvatski književni jezik nema osnovnih normativnih priručnika – gramatike, rječnika i pravopisa – koji bi uspješno mogli zadovoljiti današnje potrebe. Zbog toga se pred hrvatske lingviste postavio kao najpreči zadatak da izrade suvremene i praktične normativne priručnike hrvatskog književnog jezika.

(iz *Predgovora Hrvatskome pravopisu*, 1971.)

Potom se navodi da je kao pravopisni priručnik dosada služio *Pravopis* iz 1960. godine:

„(...) ali on nije mogao zadovoljiti ni svojim pravopisnim odredbama, jer neke od njih nisu bile u skladu s hrvatskom pravopisnom tradicijom i praksom, a još manje mogao svojim rječnikom, jer u njemu nije bilo nikakvih oznaka po kojima bi se znalo što ide u hrvatski književni jezik, a što ne“.

(ibid.)

Inicijativu je pokrenula Matica hrvatska koja je odredila Pravopisnu komisiju te izabrala trojicu članova za autore. Stoga se u *Predgovoru* navodi da „Hrvatski pravopis nije djelo pojedinca nego su autori samo izvršili određenu društvenu narudžbu“ (iz *Predgovora Hrvatskome pravopisu*, 1971.). Naslov pravopisa jednak je naslovu pravopisa Ivana Broza (*Hrvatski pravopis*, 1892.), a u obradi pravila autori navode da su se ugledali na deveto izdanje Boranića.

Uoči objavljivanja novoga pravopisa A. Šojat u 5. broju Hrvatskoga tjednika 1971. započinje svoj članak riječima:

„Danas kad je Matica hrvatska obustavila rad na Rječniku hrvatskosrpskoga književnog jezika, latiničnom dijelu zajedničkog rječnika dviju Matica (hrvatske i srpske), kad je, potaknuta praksom niklom iz zaključaka novosadskog dogovora, poništila taj dogovor – došlo je vrijeme da porazmislimo o još jednom, sada jedinom čedu Novosadskog dogovora: o zajedničkom hrvatsko-srpskom pravopisu“.

(Šojat 1971: 14)

Promjene prema novosadskome pravopisu mogu se svesti na nekoliko najvažnijih obilježja: *Hrvatski će pravopis* izbaciti ekavski izgovor iz rječnika, koristit će se hrvatskim leksičkim fondom i vratit će pravopisne termine prije ujednačavanja (*točka, točan, posvojni* i dr.). Što se tiče pravopisnih pravila, zadržana je logička interpunkcija, vraćeno je Broz–Boranićevo pravilo da se fonem *d* ne jednači ispred *s, š, c, č, ć*, vraća se pisanje točke iza svih rednih

brojeva, kao i pisanje točke iza kratice *dr.*, kod sastavljenog i nesastavljenog pisanja riječi futur I. pisat će se samo odvojeno, ali zadržat će se sastavljeno pisanje *neću* itd. O leksičkom fondu govore autori u samom predgovoru:

„Kao osnovica za izradu rukopisa poslužilo nam je IX. izdanje Boranićeva pravopisa. Budući da je hrvatski književni jezik u pretežnoj većini čvrsto izgrađen, kolebanja u izboru dviju mogućnosti bila su rijetka. U takvim smo se slučajevima oslonili na svoje jezično znanje i svoj jezični osjećaj. Posebno to vrijedi za hrvatsku jezičnu tradiciju pojedinih riječi, pa ćemo s osobitom pozornošću primati takva upozorenja, svestrano ih razmotriti i u skladu s utvrđenim činjenicama unijeti u nova izdanja“.

(iz *Predgovora Hrvatskome pravopisu*, 1971.)

Autori se nadaju da je „ovim pravopisom postavljena čvrsta osnovica hrvatske norme, koja se u bitnome više neće mijenjati, što će (...) omogućiti da odsad imamo ustaljen pravopis“ (ibid.).

Kako je *Hrvatski pravopis* tada zabranjen u Hrvatskoj (upravo zbog odobrenja za škole (usp. Pranjković 2006: 42, fusnota 14)) i tiskan u Londonu (odatle naziv *londonac*), u to vrijeme u Hrvatskoj opet nema službenog pravopisa.

„U praksi se neobvezujuće moglo služiti novosadskim pravopisom (...), u Hrvatskoj se ustalio određeni tip (pravo)pismenosti koji je manje-više odgovarao Broz-Boranićevoj tradiciji s nekim *novosadskim* modifikacijama (neznatno smanjen udio morfonološkoga načela, logičko-semantička interpunkcija)“.

(Badurina 2010: 91)

Godine 1972. objavljuju se amandmani na Ustav iz 1963., koji će biti uvršteni u Ustav 1974.:

„U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik – standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski“.

(iz *Ustava SRH, Jezik*, 1974: 67)

Godine 1986. izlazi *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* autora V. Anića i J. Silića. O razlogu osnivanja Komisije te o potrebi izrade novoga pravopisa piše Pranjković: „(...) osnovana [je] Komisija za jezična pitanja 'radi trajnog praćenja pojava i tendencija na području jezika' te ažurirana nastojanja da što prije iziđe 'pravopis hrvatskog ili srpskog jezika'“ (Pranjković 2006: 47).

Na početku *Predgovora Pravopisnome priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* autori navode da je inicijativu za izradu pravopisa pokrenula Komisija za jezik Komiteta za

prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu Socijalističke Republike Hrvatske. Kako autori ističu, potreba za izradom novog priručnika tih godina osobito raste:

„Komisija – kao savjetodavno tijelo Komiteta – nije gubila iz vida činjenicu da je Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika izišao još 1960. godine, da su od tada uznapredovale ukupne spoznaje o jeziku, pravopisu i namjeni osnovnih priručnika u kulturi jezika. (...) Komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu obratio se 1977. godine Katedri za suvremeni hrvatski književni jezik Filozofskog fakulteta u Zagrebu s prijedlogom da se prihvati izrade toga projekta. (...) Dok smo Pravopisni priručnik izrađivali, upoznavali smo stručnu javnost s koncepcijom po kojoj ga radimo“.

(iz *Predgovora Pravopisnom priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1986.)

U odnosu na prethodne pravopise ovaj pravopis u najvećoj je mjeri inovativan, njegova struktura i metodologija obrade pravila razlikuje se od prethodnih pravopisa, sadržavat će poglavlja kojih nema u prijašnjim pravopisima itd. Osim pravopisnog rječnika sadržavat će i rječnik kratica i rječnik vlastitih imena, uvest će nove termine: *fonem*, *grafem*, *subordinirana složenica*, *koordinirana složenica*, *alternacije fonema* i dr., a kod pravopisnih pravila zadržat će logičku interpunkciju, pisanje točke iza svih rednih brojeva, pisanje točke iza *dr.*, ali u jednačenju po zvučnosti vratit će stanje kao u novosadskome pravopisu: nejednačenje *d* ispred *s* i *š*, ali jednačenje ispred *c*, *č*, *ć*. Kod sastavljenog i nesastavljenog pisanja riječi zadržat će se sastavljeno pisanje *neću* i nesastavljeno pisanje futura I. na *-ti* i *sl*.

2. NAZIV JEZIKA U NASLOVIMA PRAVOPISA

Posebnu pozornost u proučavanju pravopisne problematike u razdoblju 1945–1990 zahtijeva problem imenovanja jezika. Hoće li se govoriti o narodnom jeziku koji se naziva *hrvatski* ili *srpski*, o jedinstvenom *hrvatskosrpskom* ili *srpskohrvatskom* jeziku, ili možda o *hrvatskom* jeziku? Taj je problem predmetom brojnih kroatističkih i inozemnih slavističkih studija. U ovom potpoglavlju opisat ćemo kako se imenuje jezik u naslovu pojedinog pravopisa pri čemu nećemo dublje zadirati u povijest naziva zato što se različitim nazivima često i pogrešno nazivao jedan jezik, tj. pojedini termini krivo su upotrebljavani u pogrešno vrijeme (osobito kad je riječ o ustaljivanju termina *varijanta*, *idiom*, *izraz* (o tome usp. Greenberg 2005: 52–54).

Pokušaj ujedinjavanja nacija prenio se na pokušaj ujedinjavanja jezika; tako je tradicionalno već od Književnog dogovora postignutoga u Beču 1850. godine hrvatski i srpski približavan i izjednačivan.

Za usporedbu naziva u naslovima četiriju pravopisa potrebno je radi razumijevanja navesti kako je jezik nazivan u prvim pravopisima počevši od Brozova pravopisa iz 1892. godine.

Ivan Broz svoj je pravopis nazvao *Hrvatskim pravopisom* i u svih šest izdanja isti je naslov. No, od vremena uspostave Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca te njezina preimenovanja u Kraljevinu Jugoslaviju uobičajio se naziv *hrvatskosrpski ili srpskohrvatski*. Dragutin Boranić svoj pravopis, iako pravopis hrvatskoga jezika, naslovljuje *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* i tako u sva četiri prva izdanja (1921., 1923., 1926., 1928.). Peto izdanje (1930.) i direktivni tip politike ostavljaju isti naziv, da bi u šestom i sedmom izdanju jezik imenovan *hrvatskosrpskim* (*Pravopis hrvatskosrpskoga jezika*, 1934., 1937.), a Aleksandar Belić u svojem pravopisu jezik je nazvao *srpskohrvatskim* (*Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, 1923., 1950.). Četvrto ponovljeno izdanje Boranićevo izdanje vraća naziv *hrvatski ili srpski* (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1940.), taj će naziv zadržati i osmo izdanje (1941.), a onda i dva posljednja izdanja Boranića (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1947., 1951.).

Zajednički pravopis smatra i jezik zajedničkim pa ga naziva *hrvatskosrpski ili srpskohrvatski* (*Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, 1960.).

Londonac preuzima Brozov naziv pravopisa te će se zvati *Hrvatskim pravopisom* (1971.), da bi 1986. godine u naslovu pravopisa jezik nazvan *hrvatskim ili srpskim* (*Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1986.). Kada govori o jezičnim prilikama osamdesetih godine i inicijativi izrade novoga pravopisa, Pranjković ističe da je prvotni naziv jezika u naslovu Anić–Silićevu pravopisa trebao biti *hrvatski književni jezik* te govori o recepciji toga pravopisa:

„Taj pravopis, autora V. Anića i J. Silića, doista je izišao već sljedeće 1986. godine pod naslovom *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, iako je započet i uglavnom i izrađivan pod naslovom *Pravopis hrvatskoga književnog jezika*. U Hrvatskoj je taj pravopis uglavnom dobro primljen, dok su ga srpski jezikoslovci (posebno npr. Radmilo Marojević), unatoč naslovu, ocijenili izrazito negativno“.

(Pranjković 2006: 47–48)

Povijest imenovanja jezika u pravopisima 1945–1990 mogli bismo zaključiti promišljanjem o tadašnjim stavovima govornika hrvatskoga i srpskoga jezika o vlastitim jezicima, odnosno promišljanjem kakav je bio *vrijednosni (sociolingvistički) identitet* govornika hrvatskog i srpskog jezika.

II. PRAVOPISI. USPOREDBA⁵

3. PRAVOPIS HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA S PRAVOPISNIM RJEČNIKOM, ZAGREB–NOVI SAD: MATICA HRVATSKA–MATICA SRPSKA, 1960.

U ovom će se poglavlju usporediti pravopisna pravila i pravopisni rječnici u trima pravopisnim priručnicima: u Boranićevu *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1947.), Belićevu *Pravopisu srpskohrvatskog književnog jezika* (1950.)⁶ i *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (1960.). Objasnit će se što je novosadski pravopis naslijedio od hrvatske, a što od srpske pravopisne tradicije, odnosno u čemu se podudara s Boranićevim pravopisom, a u čemu s Belićevim pravopisom. Poglavlja s pravopisnim pravilima poredana su onim redoslijedom kako stoje u novosadskome pravopisu.

3.1. Struktura pravopisa

Novosadski pravopis opsegom je veći od Boranićeva i Belićeva, sadrži 17 poglavlja pravopisnih pravila, zatim pravopisnu terminologiju, ali njegovu glavninu čini rječnik koji obuhvaća oko 700 stranica. Dotle se Boranićev pravopis sastoji od 7 poglavlja pravopisnih pravila, a rječnik čini oko 120 stranica. Belićev je pravopis sa svojih 19 poglavlja opsežniji od Boranićeva i Belićeva po pravopisnim pravilima, a rječnik obuhvaća oko 350 stranica.

⁵ U usporedbi pravopisa nisu navedena sva pravopisna pravila, nego ona koja se međusobno razlikuju ili su izdvojena ona pravila koja su aktualna i u suvremenoj pravopisnoj problematici.

⁶ Pri analizi Belićeva pravopisa koristila sam se izdanjem: Belić, A. (1950), *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, U: M. Nikolić-Dobrić (ur.), *Pravopisi. Belić o pravopisima. Gramatička terminologija* (1999), Izabrana dela Aleksandra Belića, Sveska 2., Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 504–1003.

Redosljied poglavlja u novosadskom pravopisu sličniji je redosljiedu u Boranićevu pravopisu – nakon pravila o pismu i izgovoru slijede pravila o pisanju pojedinih fonema, zatim slijede pravila o glasovnim promjenama, nakon toga nalazi se poglavlje o sastavljenom i nesastavljenom pisanju riječi pa interpunkcija i na kraju su pravila o pisanju tuđica.⁷ Pravila o pisanju stranih riječi i kod Belića se nalaze na kraju, dok su kod Boranića već u drugom poglavlju. I pravila o pisanju velikog i malog slova u novosadskom se pravopisu kao i u Belićevu nalaze na početku, odmah nakon pravila o pismu.

3.2. „Velika i mala slova“⁸

Kod pravila o pisanju velikog i malog slova Pravopisna je komisija donijela jedinstvena rješenja jer su postojale razlike između Boranićeva i Belićeva načina pisanja. U pisanju imena geografskih naseljenih mjesta ako su sastavni dijelovi vlastite imenice, sve se riječi pišu velikim slovom, osim prijedloga i veznika: *Novi Sad, Bosanski Novi, Slavonski Brod, Babina Greda, Bosna i Hercegovina, Južna Amerika...* (Pravopisna komisija 1960: 18). U drugim geografskim imenima piše se velikim slovom prva riječ u nazivu, a ostale riječi malim slovima ako su opće imenice, a velikim slovima ako su vlastite. Tako npr. Komisija propisuje: *Hrvatsko primorje, Crna gora (planina), Balkanski poluotok, Jadransko more* (ibid. 18) jer je drugi dio naziva opća imenica, dok je Boranić kod ovih naziva obje riječi pisao velikim slovom uz objašnjenje da se te opće imenice nalaze u prenesenom značenju: *Hrvatsko Primorje, Gorski Kotar* (Boranić 1947: 56). I kod Belića se kod ovih naziva druga riječ piše velikim slovom: *Balkansko Poluostrvo, Ohridsko Jezero, Jadransko More* (Belić 1950: § 11, 506). Komisija je otklonila neke Boranićeve dvostrukosti npr. *Dugo Selo* označava naziv naseljenog mjesta i obje su imenice vlastite, a Boranić je drugu riječ pisao malim slovom:

⁷ U radu se koristim novijim terminima *fonem, suglasnički fonem* umjesto terminom *suglasnik, glasovne promjene* umjesto *promjene/zamjenjivanje suglasnika* te *sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi* umjesto *sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi*. Drugi termini zastupljeni su u Boranićevu, Belićevu i novosadskom pravopisu.

⁸ U navodnicima su nazivi poglavlja onako kako stoje u *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*. I dalje u radu tamo gdje su nazivi poglavlja pod navodnicima riječ je o izvornim naslovima poglavlja.

Dugo selo (Boranić 1947: 56; usp. Jonke 1957b: 69). U tablici 1 stoji usporedni prikaz navedenih pravopisnih rješenja u trima pravopisima. Kako navodi Jonke, Komisija je nastojala smanjiti toliku upotrebu velikih slova, pa se u nazivima ustanova, organizacija, društava „jedino prva riječ piše velikim slovom, a od ostalih riječi samo one koje su već same po sebi vlastita imena: *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, *Crveni križ* (*krst*), *Klasična gimnazija u Sarajevu* itd.“ (Pravopisna komisija 1960: 19, usp. Jonke 1957b: 69). Isto propisuje i Boranić: *Crveni križ*, *Hrvatsko narodno kazalište* (Boranić 1947: 58).

Nazivi pokreta, ratova i sporazuma pišu se malim slovom: *seljačka buna*, *ilirski pokret*, *oktobarska revolucija*, *narodnooslobodilačka borba*... (Pravopisna komisija 1960: 20). Boranić je ove nazive, kako bi istaknuo važnost tih događaja, pisao velikim slovom: *Narodno-oslobodilački⁹ pokret*, *Ilirski preporod*, *Oktobarska revolucija* (Boranić 1947: 58). I Belić piše ove nazive velikim slovom jer „obeležavaju jedinstvene idejne i druge pokrete i ratove: *Narodnooslobodilačka borba*, *Berlinski kongres*, *Prvi svetski rat*“ (Belić 1950: § 19, 508). Velikim je slovom Belić pisao i stilske formacije (*Stari vek*, *Renesans*) (ibid. § 19, 508), a Komisija propisuje pisanje malim slovom: *renesansa*, *romantizam*, *ekspresionizam* (...) (Pravopisna komisija 1960: 20).

Kod pisanja imena crkava Pravopisna se komisija drži istog načela kao i kod pisanja naziva praznika i spomendana – velikim se slovom piše prva riječ u nazivu, a ostale riječi samo ako su vlastita imena (usp. ibid. 19):

- 1) *Sveti Petar i Pavao* (praznik), *Dan Republike* (= *Dan Federativne Narodne Republike Jugoslavije*).
- 2) *Sveti Spas*, *Sv. Petar*, *Aja Sofija* (nazivi crkava).

Ako se piše *sv. Petar*, *sv. Pavao*, onda se misli na ime sveca.

Ni kod Boranića ni kod Belića nema primjera za nazive crkava, ali za nazive praznika vrijedi isto pravilo kao i kod novosadskog pravopisa – prva riječ piše se velikim slovom, a druga se piše velikim slovom samo ako je vlastita: *Nova godina*, *Prvi maj* (Boranić 1947: 57; Belić 1950: § 18, 508).

⁹ O tretiranju pojma *narodnooslobodilački* (u ovisnosti je li složenica ili polusloženica) v. 3.6.1.

U ostalim nazivima nema većih razlika među pravopisima, pa je Komisija ponovila jednaka Boranićeva i Belićeve rješenja (npr. pisanje velikim slovom prve riječi u nazivima nebeskih tijela, kod imena stvari itd.).

Domaći nazivi za životinje i biljke pišu se malim slovom, a ako se upotrebljava izvorni naziv na latinskome jeziku, prva se riječ piše velikim slovom: *mačka*, *kadulja*, *ivančica*, ali: *Felis leo* (= lav), *Pirus malus* (= jabuka) (Pravopisna komisija 1960: 16).

Tablica 1: Usporedni prikaz pojedinih pravopisnih rješenja u trima pravopisima kod pravila o velikom i malom slovu

PRAVOPIS	PRAVOPISNA RJEŠENJA Veliko i malo slovo: imena geografskih mjesta	PRAVOPISNA RJEŠENJA Veliko i malo slovo: nazivi pokreta i povijesnih događaja
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>Dugo selo</i> (str. 56) <i>Hrvatsko Primorje, Gorski Kotar, Jadransko more</i> (str. 56)	<i>Narodno-oslobodilački pokret, Ilirski preporod, Oktobarska revolucija</i> (str. 56)
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	<i>Dugo Selo</i> (str. 506) <i>Balkansko Poluostrvo, Ohridsko Jezero, Jadransko More</i> (§ 11, str. 506);	<i>Narodnooslobodilačka borba, Berlinski kongres, Prvi svetski rat</i> (§ 19, str. 508)
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	<i>Dugo Selo</i> (str. 17) <i>Hrvatsko primorje, Balkanski poluotok, Jadransko more</i> (str. 18)	<i>narodnooslobodilačka borba, oktobarska revolucija</i> (str. 20)

3.3. „Ijekavski i ekavski izgovor“

Novosadski pravopis propisuje pravila za oba izgovora. Kod pravila o ijekavskom izgovoru za neke je oblike koji se dvojako govore propisano samo jedno rješenje:

„(...) poznato je da se u nekim ijekavskim govorima izgovara *povijest*, *naslijeđe*, *svijetlo*, *vijekovi*, *griješka*, *riječca*, a u nekima *povjest*, *svjestan*, *nasljeđe*, *svjetlo*, *vjekovi*, *greška*, *rječca*, pa se tako dvostruko i pisalo. Pravopisna komisija odlučila se samo za likove *povijest*, *vijekovi*, *riječca*, *svjestan*, *svjetlo*, *nasljeđe* i *greška* oslanjajući se pritom na proširenost u narodnim ijekavskim govorima“.

(Jonke 1957b: 67–68)

U genitivu množine imenica *pripovijetka*, *popijevka*, *dvocijevka*, *lijeska*, *osijevci*, *dlijece*, *kolijevka* dopuštaju se dvostruki oblici: G mn. *pripovijedaka* i *pripovjedaka*, *popijevaka* i *popjevaka*, *dvocijevaka* i *dvocjevaka*, *lijesaka* i *ljesaka*, *osijevaka* i *osjevaka*, *dlijetaca* i *dljetaca*, *kolijevaka* i *koljevaka* (Pravopisna komisija 1960: 27). Za genitiv množine tih imenica Boranić propisuje samo skraćeni oblik: G mn. *popjevaka* (Boranić 1947: 6).

U sva tri pravopisa fonem *j* gubi se prilikom kraćenja *-rije-* u *-rje-*, pa se piše i izgovara: *vremena* (< *vrijeme*), *greška* (< *griješiti*), *pogreška* (< *pogriješiti*), *krepost* (< *krijepiti*), *strelica* (< *strijela*), *ždrebad* (< *ždrijebe*) (usp. Boranić 1947: 8; Belić 1950: § 81, 525); Pravopisna komisija 1960: 29). Kako stoji u novosadskom pravopisu „ta ekavska promjena razvila se samostalno na ijekavskom području zbog artikulacionih razloga, jer se skupina *-rje-* ako je ispred nje koji suglasnik dosta teško izgovara“ (Pravopisna komisija 1960: 29). Jedino u glagolima *razrjeđivati*, *gorjeti*, *starjeti*, *okorjeti* i u njihovim izvedenicama (*razrjeđivanje*, *proturječje*) *-rje-* ostaje, kao i u izvedenicama od riječi *korijen*, *riječ*, *rijeka*, *rijedak*, *riješiti*: *korjenčić*, *rječnik*, *rječica*, *rjeđi*, *rješenje* i sl. (Boranić 1947: 8; Belić 1950: § 81, 525); Pravopisna komisija 1960: 29–30). Pisanje *-rje-* dopušta se i kod oblika *ogrjev* pored postojećeg *ogrev* (Pravopisna komisija 1960: 29). U pisanju *-rje-* kod glagola *modreti* [= postajati modar] i izvedenice *pomodreti* [= postati modar] pravopisi se ne slažu. Tako u pravopisnom rječniku kod Boranića stoje leksemi *modrjeti* i *pomodrjeti* (Boranić 1947: 133; 157). Kod Belića i kod Pravopisne komisije *j* se gubi, pa se piše *modreti* i *pomodreti* (usp. Belić 1950: 705; 786; Pravopisna komisija 446; 595). I glagol *proturječiti* i izvedenica *proturječje* različito se pišu u pravopisima. Kod Boranića u ovim oblicima stoji u

infinitivu dugo *-rije-*: *protivuriječiti*, *proturiječiti*, a u izvedenici dolazi do kraćenja: *proturječje* (Boranić 1947: 169). U novosadskome pravopisu za ijekavski izgovor u infinitivu stoji kratko *-rje-*: *protivrječiti*, *protivurječiti*, *proturječiti*, a tako isto i u izvedenici: *protivrječje*, *protivurječje*, *proturječje* (ijek.) (Pravopisna komisija 1960: 29, 669–670), a za ekavski izgovor u pravopisnome rječniku navode se oblici: *protivrečiti*, *protivurečiti*, *proturečiti*, *protivrečje*, *protivurečje*, *proturečje* (ek.) (ibid. 669)).

Pisanje riječi s prefiksima *pre-* i *pred-* u novosadskom je pravopisu dvostruko tretirano. Dok kod Boranića postoje samo oblici s dugim jatom: *prijenos*, *prijepis*, *prijevod* (Boranić 1947: 8), kod Belića stoji za „južni izgovor“ da je „katkada preovladalo *pre: pregled* pored *prijegled* i sl.“ (Belić 1950: §82, 525). Novosadski je pravopis to pravilo znatno proširio:

„Iza glasa *r* dugo se jat zamjenjuje dvosložnim *-ije-*, npr. *vrijeme*, *brijeg*, *strijela*, *vrijedan*, *triježan*, *umrijeti*, *upotrijebiti*, *poduprijeti*. To se isto događa i s predmetkom *pre-* i *pred-* kada je staro jat bilo dugo: *prijeći* > *prijeđem* [1. l. jd.], *prijevod*, *prijelaz*, *prijevoj*, *prijeglas*, *prijeboj*, *prijevoz*, *prijedlog*“.

(Pravopisna komisija 1960: 28)

Nakon toga pravopis navodi da analogijom prema kratkom jatu u infinitivima glagola *prevoditi*, *prelaziti*, *previjati*, *preglasiti*, *prevoziti*, *predložiti* u ijekavskom govoru supostoje i oblici: *prevod*, (*preći* >) 1. l. jd. *pređem*, *prelaz*, *prevoj*, *preglas*, *prevoz*, *predlog* (ibid. 28).

Jednako tome, pored oblika *prijenos*, *prijevoz*, *prijelaz*, *prijevara*, *prijegor*, *prijelom*, *prijepis*, *prijeskok*, *prijetvor*, *prijeći* > 3. l. jd. *prijeđe* dopuštaju se i oblici *prenos*, *prevoz*, *prelaz*, *prevara*, *pregor*, *prelom*, *prepis*, *preskok*, *pretvor*, (*preći* >) 1. l. jd. *pređem* (ibid.).

Međutim, kod oblika *prijeboj*, *prijedor*, *prijevjes*, *prijevor*, *prijebornica*, *prijegon*, *prijeklad*, *prijeklet*, *prijekor*, *prijekrst*, *prijepek*, *prijemet*, *prijerov*, *prijesad*, *prijesek*, *prijesto*, *prijestolje*, *prijestupna godina*, *prijetop*, *priječnik*, *priječnica* u ijekavskom području ne postoje oblici s kratkim jatom (ibid. 28).

Samo kratki jat piše se u riječima: *pregled*, *prezir*, *presjek* (u geometriji), *prekid*, *prekret*, *preljuba*, *premet*, *prepad*, *prepreka*, *prerez*, *presad*, *presrt*, *presuda*, *pretrg*, *prevrat*, *predsjednik*. Ali, kako navodi Komisija, neće biti pogrešno ako se upotrijebe i oblici s dugim jatom (ibid.).

3.4. Pisanje fonema¹⁰

3.4.1. „Suglasnik *h*“

U povijesnom razvoju štokavskoga narječja u mnogim se govorima fonem *h* transformirao (usp. Lisac 2003):

- a) Fonem *h* izgubio se u inicijalnom, finalnom ili intermedijalnom položaju pa postoje oblici: *nji* (< G mn. *njih*), *odma* (< *odmah*), *sna* (< *snaa* < *snaha* (prvo se događa gubljenje pa kontrakcija)).
- b) fonem *h* razvio se u fonem *v*: *muva* (< *muha*), *kruva* (< G jd. *kruha*), *mavati* (< *mahati*).
- c) Fonem *h* razvio se u fonem *j*: *aždaja* (< *aždaha*).

Kako navodi Jonke u „Glavnim zaključcima Pravopisne komisije“, pri rješavanju pisanja fonema *h* „provedena je kontaminacija dosadašnjih Boranićevih i Belićeovih pravila“ (Jonke 1957b: 66).

Pravopisna komisija nalaže i pisanje i izgovaranje fonema *h*: „U književnom jeziku suglasnik *h* treba pisati i izgovarati gdje mu je po postanku (etimologiji) mjesto: *hrast, hlad, hljeb, Hrvatska, duh, kruh, dah, snaha, mahati, mahnuti, dahnuti*“ (Pravopisna komisija 1960: 33).

Međutim, kako je umjesto glasa *h* u književni jezik često prodro *v* ili *j*, Komisija propisuje tri osnovna pravila:

- 1) Ako se u većini govora „područja hrvatskosrpskog jezika“ upotrebljava samo jedan oblik, on i ostaje: *smijeh, odmah, čoha, grah, tih, kuhinja, ruho; buzdovan, đinđuva, marva; zijevati, aždaja* (Pravopisna komisija 1960: 34). Tako propisuje i Belić (usp. Belić 1950: §§ 123–124, 535). Kod Boranića i Belića priznaje se *buzdohan* i

¹⁰ U novosadskome, Boranićevu i Belićeovu pravopisu, fonemi su obrađeni u zasebnim poglavljima: „Suglasnik *č*“, „Suglasnik *h*“ (...), ovdje smo ih uokvirili zajedničkim poglavljem („Pisanje fonema“).

buzdovan; aždaha i aždaja, zijehati i zijevati, ali ispravno je samo *duh, mahnit* (Boranić 1947: 17–18; usp. Belić 1950: §§ 124–125, 535–536).

2) Za riječi koje su podjednako rasprostranjene u oba govorna područja dopušta se dvostruko pisanje: *uho* i *uvo*, *duhan* i *duvan* s preporukom pisanja oblika s fonemom *h* (Pravopisna komisija 1960: 34).

3) Iako se u nekim govorima upotrebljava isključivo *v* ili *j*, dopušta se i pisanje s fonemom *h*: *kuvati* i *kuhati*, *kijati* i *kihati*, *gluv* i *gluh* (Pravopisna komisija 1960: 34).

Novosadski pravopis priznaje pisanje isključivo suglasničkog skupa *hv* u riječima *hvala*, *zahvaliti*, odnosno ne dopušta se pisanje *fala*, *zafaliti*. Isto propisuju i Boranić i Belić (Pravopisna komisija 1960: 33; usp. Boranić 1947: 18; Belić 1950: § 126, 536).

Što se tiče oblika *hrđa*, *hrvati se*, *hrzati*; *nauditi*, *lako*, *meko*, *venuti* i Boranić i Belić propisuju oblike bez *h*: *rđa*, *rvati...*, a to će pravilo preuzeti i novosadski s objašnjenjem da fonemu *h* po etimologiji u takvim riječima nije mjesto (Pravopisna komisija 1960: 35; usp. Boranić 1947: 19; Belić 1950: § 132, 536–537).

Kod pisanja imena i prezimena ljudi propisuje se onako kako se piše i izgovara u tom kraju: *Zaharija* i *Zarija*, ali *Homer* (ne *Omir*) (Pravopisna komisija 1960: 35).

U pisanju i izgovaranju geografskih imena Komisija preuzima Boranićeve i Belićeve primjere gdje navodi da se *h* piše i izgovara u mjestima *Hvar*, *Grahovo*, *Orahovac* jer se jedino u tom obliku pišu u književnom jeziku, a u oblicima *Livno*, *Avala*, *Oriovac* ne piše se *h* jer su ti oblici udomaćeni u književnom jeziku (Pravopisna komisija 1960: 35, usp. Boranić 1947: 19; Belić 1950: § 132, 537).

Fonem *h* piše se u genitivu množine zamjenica, pridjeva i brojeva: *dobrih*, *mojih*, *drugih*. Komisija nalaže da se treba naročito paziti jer se u mnogim govorima tada ustaljuje gubljenje *h* (Pravopisna komisija 1960: 33; usp. Boranić 1947: 18–19).

3.4.2. „Suglasnik j“

Pri tvorbi pridjeva na *-ski* od imenica koje završavaju na *-ija* preuzeto je Boranićevo rješenje gdje se priznaju književnima samo oblici s *j*, a odbacuje se Belićev način pisanja bez *j*: *lutrija* > *lutrijski* (ne *lutriski*), *armija* > *armijski* (ne *armiski*) (Pravopisna komisija 1960:

37; usp. Belić 1950: § 88, 527). Kod Boranića pisanje bez fonema *j* u tvorbi pridjeva bilo je dopušteno samo kod pridjeva na *-inski* gdje dolazi do sažimanja *-iji-* u *-i-* (*sudija* > *sudijski*, ali *sudijin* > *sudinski* (Boranić 1947: 20). Komisija dopušta dva oblika u primjeru *komšijin* > *komšinski* i *komšijski* (Pravopisna komisija 1960: 37).

Kod pridjeva *dječji*, *vučji*, *čovječji* Pravopisna komisija dopušta i oblike *dječiji*, *vučiji*, *čovječiji*, nastale analogijom prema zamjenicama *čiji*, *svačiji*, zbog proširenosti u govoru i pismu, iako se prednost daje prvim oblicima (Pravopisna komisija 1960: 37).

3.4.3. „Suglasnici č i ć“. „Suglasnici đ i dž“

Ljudevit Jonke u „Glavnim zaključcima Pravopisne komisije“ nekoliko novosti budućega pravopisa u pisanju fonema *ć*, *č*, *dž*, *đ*.

Kod glagola *pljeskati* za 1. l. jd. pored *pljeskam* propisuje se i *plješćem* s objašnjenjem da je *ć* postalo od *sk* gdje je *sk* dalo *šč* (jotacija, jednačenje po mjestu tvorbe), a odatle *st* i *šč* (disimilacija): *pljeskati* > *pljesk* + (*j*)em > *plješćem* (jotacija) > *plješćem* (jednačenje po mjestu tvorbe) > *plješćem* (disimilacija) (usp. Jonke 1957b: 68–9).

Pored oblika *opći*, *općina*, *uopće*, *svećenik* dopuštaju se i oblici *opšti*, *opština*, *uopšte*, *sveštenik* s objašnjenjem da je potonje „iz crkvenoslavenskog jezika ušlo u narodne govore jednog dijela našeg jezičnog područja, pa se i ovi drugi oblici upotrebljavaju u književnom jeziku“ (Pravopisna komisija 1960: 48). Jonke navodi da oblici *opšti*, *opština* nisu u duhu hrvatskosrpskog jezika (Jonke 1957b: 69).

Fonem *dž* pojavljuje se u posuđenicama iz turskoga jezika: *džamija*, *hodža*, *filđžan*, *šeširdžija* i iz engleskoga jezika: *džungla*, *pidžama*, *budžet*, a isti primjeri nalaze se i kod Boranića (Pravopisna komisija 1960: 52, usp. Boranić 1947: 17).

U genitivu množine imenice *svjedodžba* odbacuje se stariji oblik *svjedočaba* (kod Boranića za genitiv množine imenica *svjedodžba* stoje oblici *svjedočaba* i *svjedožbi* (Boranić 1947: 25)), a priznaje se *svjedodžaba* i *svjedodžbi* (Jonke 1957b: 69, Pravopisna komisija 1960: 51; 760).

Kod glagola *vježbati* i njegovih izvedenica novosadski pravopis ne priznaje oblike *vjedžbati*, *vjedžbanje* jer to je „pokrajinska osobina i ne ide u književni jezik“ (Pravopisna komisija

1960: 52). Belić je opravdavao oblik *vedžbati* prema *večbati* tvrdnjom da je *č* došlo od *št* (crkvenoslavensko *št*), pa su prema tome točna oba rješenja *vežbati* i *vedžbati*: *veštbbati* > *veštbbati* > *vežbati* ili *veštbbati* > *večbati* > *vedžbati* (Belić 1950: § 145, 541). Kod Boranića u poglavlju o gubljenju fonema¹¹ *t* i *d* stoji da oblik *vježba* dolazi od *vješt + ba*, pri čemu se najprije gubi *t*, a onda *š* ispred *b* prelazi u svoj zvučni parnjak *ž*: *vještba* > *vješba* > *vježba* (Boranić 1947: 30).

Za fonem *đ* specifično je da se pojavljuje pretežito u riječima stranoga podrijetla, i to najviše u posuđenicama iz grčkoga i turskoga jezika: *anđeo* < grč. *angelos*, *đerđan* < tur. *gerdan*, *Đorđe* < grč. *Georgius*, a slične primjere navodi i Boranić (Pravopisna komisija 1960: 50, usp. Boranić 1947: 16). Novosadski pravopis ne priznaje oblike *đevojka*, *đe* koji postoje u nekim govorima (Pravopisna komisija 1960: 51).

Pored imenice *vodstvo* (nastale od osnove *vod-*) nalazi se i oblik *vođstvo* (nastao od osnove *vođ-*) koji je izuzetak od jednačenja *đ* > *ć* (usp. *omeđak* > G jd. *omećka*) (ibid. 46; 65), što je promjena u odnosu na Belića koji propisuje *voćstvo* (Belić 1950: § 144, 541), a taj oblik postoji i kod Boranića pored oblika *vodstvo* (Boranić 1947: 198).

O oblicima *vodstvo* i *vođstvo* piše Ljudevit Jonke u *Jeziku*, nakon što su pristigli prigovori nekoliko dopisnika da je Komisija, uvodeći oblik *vođstvo*, potisnula oblik *vodstvo*. Kako navodi Jonke, Komisija nije odbacila oblik *vodstvo*, nego se samo prilagodila govorima, odnosno *vođstvo* je oblik istočne varijante, a *vodstvo* zapadne varijante (Jonke 1958: 126) s tim da su to više književne nego narodne riječi. Oblik *vodstvo* nastao je od glagola *voditi*, a *vođstvo* od oblika *vođa*, *vođenje*. Kako ističe Jonke, Belićev pravopis propisuje oblik *voćstvo* zbog načelnog pravila o jednačenju po zvučnosti, ali Komisija se odlučuje za oblik *vođstvo* jer se asimilacijom imenica „suviše udaljuje od svoga korijena *vođ-*“. Kao što se u oblicima *sudstvo*, *sredstvo* fonem *d* ne jednači ispred fonema *s*, tako se ne ni *đ* neće jednačiti ispred fonema *s* (Jonke 1958: 126).

¹¹ Koristim se terminom *gubljenje fonema*, također i dalje u radu. U novosadskom pravopisu stoji *gubljenje suglasnika*.

3.5. Glasovne promjene¹²

3.5.1. „Promjene suglasnika *k, g, h* pred samoglasnicima *e i i*“

U novosadskom pravopisu pravila o palatalizaciji¹³ ne razlikuju se od Belićevih (kod Boranića nema zasebnih poglavlja o palatalizaciji, nego se o oblicima kod kojih je došlo do palatalizacije govori samo u poglavlju o pisanju fonema *č* (Boranić 1947: 10–13), dok je za (ne) provođenje sibilizacije u dativu i lokativu jednine imenica ženskog roda koje završavaju na *-cka, -čka, -ćka, -ska, -ška, -ka* postignuto dogovorno rješenje, tj. u skladu s jezičnom praksom. U Boranićevu pravopisu nema poglavlja o sibilizaciji kao ni o palatalizaciji.

Kod imena i etnika ženskih osoba na *-ka* sibilizacija se ne provodi: *Milka* > DL *Milki*, *Anka* > DL *Anki*; *Bosanka* > DL *Bosanki* (Pravopisna komisija 1960: 54–55).

Kod naziva geografskih mjesta u oblicima gdje se osjeća veza sa zajedničkom imenicom provodi se sibilizacija: *Banja Luka* > DL *Banjoj Luci*, *Rijeka* > DL *Rijeci*, a kod kojih se ne osjeća veza dopušta se dvostruko rješenje: *Gradiška* > DL *Gradiški* i *Gradišci*; *Požega* > DL *Požegi* i *Požezi*. Isti primjeri nalaze se kod Belića (Pravopisna komisija 1960: 55; usp. Belić 1950: § 176, 550).

Opće imenice na *-čka, -ćka* ne provode promjenu: *mačka* > DL *mački*, *pračka* > DL *prački* (Pravopisna komisija 1960: 56). Belić govori o kolebljivosti oblika na *-čki* jer se mogu čuti i oblici na *-ćci*: *mačka* > DL *mački*, *maćci* (Belić 1950: § 176, 550).

Imenice na *-cka, -sha, -zga* također ne provode promjenu: *kocka* > DL *kocki*, *pasha* > DL *pashi*, *mazga* > DL *mazgi* (Pravopisna komisija 1960: 56).

Imenice na *-ska, -ška* obično provode promjenu: *ljuska* > DL *ljusci*, *guska* > DL *gusci*, *kruška* > DL *krušci* (ibid. 56). Belić govori o dvama oblicima (*guski* i *gusci*), a

¹² Objedinjujem sve promjene u jedno poglavlje gdje se u naslovu koristim suvremenim terminom *glasovne promjene* (u novosadskome, Boranićevu i Belićevu pravopisu pojedina se glasovna promjena obrađuje u zasebnom poglavlju).

¹³ Koristim se suvremenim terminom *palatalizacija*. I za druge promjene također upotrebljavam suvremene termine – *sibilizacija, jotacija*.

prednost daje neprovođenju promjene kao i kod oblika sa *-čka* (Belić 1950: §§ 176, 180, str. 550, 551).

Za imenice na *-tka* vrijedi pravilo da ako je imenica dvosložna, ne provodi se sibilizacija, a ako je višesložna, dopušta se dvojako pisanje: *motka* > DL *motki*, *tetka* > DL *tetki*; *pripovijetka* > DL *pripovijetki* i *pripovijeci*. Kod imenice *bitka*, iako je dvosložna, dopušta se sibilizacija, pa se može pisati: *bitka* > DL *bitki* i *bici* (Pravopisna komisija 1960: 57).

3.5.2. Jotacija

Novosadski pravopis nema posebnog poglavlja o jotaciji, nego o toj promjeni govori u sklopu poglavlja o fonemima *ć, đ*: *radošću* < *radost* + *ju*; *grožđe* < *grozd* + *je* (usp. Pravopisna komisija 1960: 45; 50). Slično je i kod Boranića; primjeri oblika u kojima se provodi jotacija navode se u poglavljima o fonemima (*ć, đ, j*), npr. oblici: *smrću* < *smrt* + *ju*; *gladū* < *glad* + *ju*; *jači* < *jak* + *ji* (Boranić 1947: 13, 15, 21). Dotle kod Belića uz poglavlje o pisanju fonema *č, ć, dž, đ* postoji i poglavlje „Suglasničke promene u vezi sa starim i novim jotovanjem“ u kojima autor navodi pravila o pisanju oblika: *borje* < *bor* + *je*; *klasje* < *klas* + *je*, *pasji* < *pas* + *ji* i sl. („*novo jotovanje*“) i oblika: *brži* < *brz* + *ji*, *ljubljah* < *ljub* + *l* + *jah* < inf. *ljubiti*, *nošah* < *nos* + *jah* < inf. *nositi* i sl. („*staro jotovanje*“) (usp. Belić 1950: §§ 163–173, 546–549).

3.5.3. „Promjena glasa *l* u *o* na kraju riječi i na kraju sloga“

U propisivanju pravila o promjeni *l* u *o* na kraju riječi ili sloga novosadski se pravopis ne mijenja umnogome od Boranića i Belića; sažima pravila u nekoliko osnovnih pri čemu poglavlje započinje jednako kao i Belić konstatacijom da se u hrvatskosrpskom književnom jeziku *l* počeo mijenjati u *o* u drugoj polovici 14. stoljeća (usp. Belić 1950: § 68, 522); Pravopisna komisija 1960: 59).

Promjena *l* u *o* provodi se u sljedećim slučajevima:

- 1) Promjena *l* u *o* dosljedno se događa u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda: *bio*, *čuo*, *čitao*, *kopao*, *znao* (Pravopisna komisija 1960: 59).
- 2) Fonem *l* mijenja se u fonem *o* u imenicama ženskoga roda tvorenima sufiksom *-nica*: *učionica*, *radionica*, *štedionica* (ibid.).
- 3) Do promjene dolazi i u nominativu jednine imenica muškoga roda s nepostojanim *a*: *kotao*, *misao*, *smisao* (ibid.).

Negdje postoje oblici s promjenom ili bez nje:

- 1) U nominativu jednine i genitivu množine višesložnih imenica muškog roda koje označavaju vršitelja radnje stoji *l*, a u svim ostalim padežima *l* se mijenja u *o*: N jd. *nosilac* > G mn. *nosilaca*, G jd. *nosioca*, D jd. *nosiocu*... (Pravopisna komisija 1960: 60). Komisija preuzima Boranićevu napomenu da se ove imenice znaju pogrešno upotrijebiti pa se često u nominativu jednine može čuti *nosioc* umjesto *nosilac* (ibid. 60; usp. Boranić 1947: 22–23). Kod takvih dvosložnih imenica, izvedenih od glagola, ostaje *l*: *znalac*, *znalca* (Pravopisna komisija 1960: 60).
- 2) Imenice koje su nekada u nominativu jednine muškoga roda imale *l* na kraju riječi izgovaraju se i pišu s fonemom *l* i bez njega: *do* i *dol*, *soko* i *sokol*, *sto* i *stol*, *dio* i *dijel* (ibid. 62).
- 3) U pisanju pridjeva *topao*, *veseo*, *bijel* Pravopisna komisija dopušta i starije oblike: *topal*, *vesel*, *bio* (ibid. 62). Kod Boranića postoji samo oblik *topao*, dok Belić navodi oblik *topal*, a za oblik *topao* navodi da je rijedak (Boranić 1947: 22; Belić 1950: § 71, 523).
- 4) Dvostrukosti se dopuštaju i kod oblika *seoce* i *selce*, *groce* i *grlce* (Pravopisna komisija 1960: 61). Boranić je propisivao promjenu: *gr'oce* (ali G mn. *grlaca*) (Boranić 1947: 111).

Promjena *l* u *o* ne provodi se riječima iz stranih jezika: *apostol*, *gol*, *konzul*, *metal* i sl. (Pravopisna komisija 1960: 60).

3.5.4. Jednačenje po zvučnosti

Rasprave o Boranićevu i Belićevu pravopisu najviše su pozornosti obično pridavale tumačenju pravila o ponašanju fonema *d* i *t* s obzirom na zastupanje fonološke koncepcije (provođenje glasovnih promjena unutar granica riječi) ili morfonološke koncepcije (neprovođenje glasovnih promjena unutar granica riječi).

Iako je Ivan Broz odredio svoj pravopis kao fonološki, pisanjem zvučnoga fonema *d* ispred bezvučnih *s, š, c, č, ć* „predvidio je odstupanja od dominantnog fonološkog načela“ (Badurina 2010: 84). Tu će tradiciju nastaviti i Boranić u svojim pravopisima. Za razliku od hrvatske tradicije, srpska tradicija provodi jednačenje *d* ispred *s, š, c, č, ć* čime više slijedi fonološku koncepciju (ibid. 84). Iznimke su samo oblici kao *gradski, ljudstvo* kod kojih se *d* nalazi na granici korijena i sufiksa *-ski* ili *-stvo*.

Kako navodi Badurina, u novosadskome pravopisu „(...) u traženju kompromisnih rješenja između srpskoga više fonološkoga i hrvatskoga u nešto većoj mjeri morfonološkoga pravopisa rješenje se našlo na sredini (...)“ (ibid. 88).

Ljudevit Jonke u „Glavnim zaključcima Pravopisne komisije“ uoči izlaska *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika* ističe da se Pravopisna komisija zalaže za jedinstveno rješenje jer su dotada postojale znatne razlike u Boranićevu i Belićevu pravopisu. Pogotovo se taj problem tiče pisanja fonema *d* i *t* ispred fonema *s* i *š*. Komisija će postići kompromisna rješenja, pa će se negdje propisati jednačenje, a drugdje neće (usp. 1957b: 67).

Dakle, pravopis Dragutina Boranića propisuje neprovođenje jednačenja po zvučnosti kada se *d* nađe ispred *s* ili *š* jednako kao i kad se nađe ispred *c, č, ć*. I na granici korijena koji završava na fonem *d* i sufiksa na *-ski* i *-stvo* također neće doći do jednačenja. Tako autor propisuje: „Ispred bezvučnih *c, č, ć, s, š* ostaje *d* nepromijenjeno: *odcijepiti, podčiniti, odćušnuti, predsjednik, gradski, podšiti*“ (Boranić 1947: 24).

Aleksandar Belić, pozivajući se na dugi vijek tradicije Vuka Karadžića, propisuje provođenje jednačenja po zvučnosti za sve foneme, pa će to načelo vrijediti i za fonem *d*:

„Treba pisati uvek: *potpretsednik, potpukovnik* itd., a ne *podpredsednik* i sl. I u svima drugim složenicama u početku i u sredini treba se držati ovog pravila. Treba pisati: *otstupiti, otseći, pretsedavati, otšetati, potčiniti se (...), otćušnuti (...)*“.

(Belić 1950: § 143, 541)

Samo na granici korijena i sufiksa u tvorbi pridjeva na *-ski* i imenica na *-stvo* kod kojih korijen završava na *d* Belić ne provodi jednačenje: *grad > gradski, gospodin > gospodstvo* (...) (Belić 1950: § 143, 541).

Novosadski će pravopis u pisanju fonema *d* ispred *s* i *š* propisati neprovođenje jednačenja, neovisno u kojem se položaju fonem *d* nađe:

„Ako se *d* nađe ispred *s* ili *š*, ono u pismu ostaje neizmijenjeno ma u kome se položaju u riječi nalazilo: *predstava, odstupiti, predsjednik, potpredsjednik, gradski, ljudski, vojvodstvo, ljudstvo, sredstvo, vodstvo, odšetati, kadšto, odšampati, podšišati*“.

(Pravopisna komisija 1960: 64)

Ispred *c, č, ć* Komisija propisuje jednačenje *d* u *t*: *potcijeniti, otćušnuti, natčovjek* (...) (ibid. 64).

U tablici 2 donosimo usporedbu pravopisnih rješenja o jednačenju fonema *d* ispred fonema *c, č, ć, s, š* kod triju pravopisa.

Tablica 2: Prikaz pravopisnih rješenja za pravilo o jednačenju fonema *d* ispred bezvučnih fonema *c, č, ć, s, š*

PRAVOPIS	PRAVOPISNA RJEŠENJA (Ne)jednačenje po zvučnosti fonema <i>d</i> ispred fonema <i>c, č, ć, s, š</i>
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>odcijepiti, podčiniti, odćušnuti, predsjednik, gradski, podšiti</i> (str. 24)
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	<i>potpretsednik, potpukovnik; otstupiti, otseći, pretsedavati, otšetati, potčiniti se (...), otćušnuti (...)</i> (§ 143, str. 541) Iznimke: „ <i>grad – gradski, gospodin – gospodstvo (...)</i> “ (§ 144, str. 541)
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	<i>potcijeniti, otćušnuti, natčovjek; predstava, odstupiti, predsjednik, gradski, ljudski, odšetati (...)</i> (str. 64)

Što se tiče jednačenja fonema *d* ispred ostalih fonema te jednačenja ostalih fonema npr. *b*, *ž*, i sl. novosadski će pravopis propisati jednačenje kod oblika: *slatko*, *glatko*, *otpasti*, *natpis*; *vrapca*, *drška*, *svjedodžba* (jednačenje se provodi i kod Belića i kod Boranića) (Pravopisna komisija 1960: 64).

Kod Pravopisne komisije fonem *d* čuva se u oblicima *adherentan*, *predturski*... (slično kao što se i fonem *b* čuva u obliku *subpolaran*) jer bi se jednačenjem izgubilo značenje riječi (ibid. 65). Do jednačenja neće doći ni u imenici *vođstvo*, izvedenici od *vođa* što znači da je odbačen stariji oblik *voćstvo* (ibid.).

U pisanju osobnih imena Komisija nalaže jednačenje i to kod muslimanskih imena *Mithat*, *Suphija*, a kod domaćih imena *d* ostavlja nepromijenjeno (usp. ibid. 65).

3.5.5. Jednačenje po mjestu tvorbe

Pravopisna komisija preuzima Belićevo rješenje kad je riječ o jednačenju fonema *n* ispred *b*; do jednačenja dolazi u jednostavnim riječima i u izvedenicama: *himba* (< od *hiniti*), *stambeni* (< od *stan*), *prehrambeni* (< od *prehrana*), ali u složenicama *n* ostaje: *jedanput*, *crvenperka*, *vodenbuha* (ibid. 66). Kod Boranića se fonem *n* uvijek jednači i prelazi u *m*: *zelembać*, *stramputica*, *jedamput* (Boranić 1947: 28). Belića navodi da se fonem *n* ne jednači dosljedno, pa postoje oblici: *zelembać*, *himba*, ali *jedanput*, *crvenperka* što se može provjeriti jedino pretraživanjem pravopisnog rječnika (usp. Belić 1950: § 152, 543).

3.5.6. „Gubljenje suglasnika“

Pravila o gubljenju fonema najviše se tiču ponašanja fonema *t* unutar riječi. Većina rješenja podudara se kod Boranića i Belića, a za ona rješenja koja se ne podudaraju Komisija propisuje jedinstveno rješenje.

Sva tri pravopisa propisuju gubljenje fonema *d* i *t* ispred *c*, *č*, *ć*, *đ* i *dž* u oblicima: V jd. *oče* (< V jd. *otče* < N jd. *otac*), V jd. *suće* (< V jd. *sutče* < V jd. *sudče* < N jd. *sudac*); N mn.

dobici (< N mn. *dobitci* < N jd. *dobitak*), N mn. *preci* (< N mn. *pretci*, *predci* < N jd. *predak*); N jd. *burmudžija* (< *burmutdžija* < *burmuddžija*) (Pravopisna komisija 1960: 68).

Ako se jedan do drugoga nađu dva ista fonema i to na granici prefiksa i korijena ili korijena i sufiksa, oni se svode na jedan i tako se pišu: *bezzakonje* > *bezakonje*, *odijeliti* > *odijeliti*, *porezski* > *poresski* > *poreski*. Međutim, to se ne događa u riječima u kojima bi gubljenjem fonema došlo do nerazumijevanja značenja riječi; u govoru i u pismu ostaje: *najjači*, *najjednostavniji*...; *naddruštveni*, *nuzzarada*, *preddržavni*, *poddijalekt* (ibid. 67).

U pisanju zamjenica *tko*, *svatko*, *netko* Komisija dopušta dvostruke oblike: *tko* i *ko*, *svatko* i *svako* (...) jer su oblici u kojima se gubi *t* i tada prisutni u nekim govorima (ibid. 69). Boranić u svom pravopisu ne dopušta gubljenje *t* i propisuje samo oblike *tko*, *svatko*, *netko* (Boranić 1947: 31) dok Belić u svom pravopisu oblike *tko*, *svatko*, *netko* obilježava zastarjelima i propisuje samo oblike bez fonema *t*: *ko*, *svako*, *neko* (Belić 1950: § 162, 545).

U izvedenicama na *-ština* sva tri pravopisa propisuju oblike *hrvaština*, *gospoština* u kojima dolazi do gubljenja *t* ispred *št*.

Komisija odbacuje Belićevo pravilo o gubljenju fonema *d* ispred suglasničke skupine *št* kod složenog priloga *kadšto*: *kašto* (Belić 1950: § 157, 545) i propisuje samo oblik *kadšto* (Pravopisna komisija 1960: 68), ali dopušta dvojako pisanje složenog priloga *radšta*: *radšta* i *rašta* (ibid.) za koji je Belić propisivao samo oblik *rašta* (Belić 1950: § 38, 516). Boranić propisuje samo oblike *kadšto*, *radšta* (Boranić 1947: 30).

Pridjevi na *-ski* tvoreni od imenica sa sufiksom *-ić* pišu se bez *s*: *mladički* (ne *mladićski*), *plemički* (ne *plemićski*) kako propisuje i Boranić, dok je Belić dopuštao i oblik *mladićski*, a u imenicama koje završavaju na *-stvo* fonem *ć* ostaje ispred fonema *s*: *pokućstvo*, *moćućstvo* (Pravopisna komisija 1960: 70) što je propisivao i Belić (Belić 1950: § 160, 545), dok su kod Boranića dopušteni dvojaki oblici: *pokućstvo* i *pokućstvo* (Boranić 1947: 31).

Za pridjev *nužan* Komisija dopušta dvostruko rješenje kao i Belić – *nužan* i *nuždan* (Pravopisna komisija 1960: 69), dok kod Boranića samo u nominativu jednine muškoga roda nalazimo oblik *nuždan*, a u nominativu ostalih dvaju rodova i u svim ostalim padežima piše se bez *d* (fonem *d* gubi se između fonema *ž* i *n*) (Boranić 1947: 30).

3.6. „Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi“

Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom u poglavlju o sastavljenom i nesastavljenom pisanju riječi¹⁴ kombinirao je pravila iz Boranićeva i Belićeva pravopisa; Ljudevit Jonke navodi „da je za pisanje složenih riječi usvojeno načelo umjerenosti, po kojem ne treba ići predaleko u sastavljenom pisanju složenih sintaktičkih izraza“ (Jonke 1957 b: 69).

3.6.1. Opća pravila. Pisanje imenica. Pisanje pridjeva

Najprije se donose opća pravila o pisanju složenica kao i kod Boranića i Belića (Pravopisna komisija 1960: 69, usp. Boranić 1947: 43, Belić 1950: § 34, 514):

- 1) Dvije riječi čine složenicu koja dobiva novo značenje drugačije od onoga što ga te dvije riječi imaju kao zasebne jedinice.
- 2) Jedna od riječi gubi svoje značenje kad stoji samostalno.
- 3) Dvije riječi mijenjaju svoj naglasak kada se nađu izvan složenice.
- 4) Dvije riječi mogu se povezati tako da se između njih piše crtica i one se nazivaju polusloženicama.

Novosadski pravopis zatim objašnjava pravila za svaku vrstu riječi kao što to čine Boranić i Belić. I Boranić i Pravopisna komisija navode primjere imeničkih složenica kao *nizbrdo, glavobolja, jugozapad, polubrat, danguba, Jugoslavija* koje zajedno čine jedan pojam i čiji su sastavni dijelovi srasli (usp. Boranić 1947: 43; Pravopisna komisija 1960: 73), a pridjevskim se složenicama smatraju oblici kao *mnogopoštovani, jugoistočni, tamnomodar; jugoslavenski, čehoslovački, književnoteorijski* kod kojih ili prva riječ služi kao dopuna drugoj

¹⁴ U radu se koristim novijim izrazom *nesastavljeno (pisanje riječi)*. U naslovima poglavlja ostaje izvorni izraz *rastavljeno (pisanje riječi)*.

(u atributnoj ili priloškoj službi) ili je riječ o pravom srastanju, ali i u jednom i u drugom slučaju sveza dvaju pridjeva čini jedan pojam (usp. Boranić 1947: 44–45; Belić 1950: §§ 49–52, 518–519); Pravopisna komisija 1960: 76–77).

Imeničke polusloženice „*spomen-ploča, rak-rana, ivan-cvijet, auto-put*“ čine svezu u kojoj svaka riječ čuva svoje značenje ili dio toga značenja, odnosno ne dolazi do srastanja i prvi dio, koji je u atributnoj službi druge imenice, ne sklanja se: G *spomen-ploče*, G *rak-rane*, G *auto-puta* (Pravopisna komisija 1960: 44). Isto stoji i kod Boranića: *spomen-ploča* > G *spomen-ploče*, *rak-rana* > G *rak-rane*, *auto-cesta* > G *auto-ceste* (Boranić 1947: 44). Novosadski pravopis ne navodi poseban tip sveze dviju imenica koji spominje Boranić; to su sveze kod kojih također prva imenica ima šire značenje i koje se pišu nesastavljeno i obje se sklanjaju: *pilot lovac* > G *pilota lovca*, *žena radnica* > G *žene radnice* (Boranić 1947: 44).

U pisanju pridjevskih polusloženica pravopisi se također podudaraju, riječ je o svezi dvaju pridjeva u kojoj svaki pridjev ima ravnopravno značenje, a sklanja se samo drugi dio, pa će se pisati *poljoprivredno-šumarski (fakultet), žuto-ljubičasti (cvijet)* (Boranić 1947: 45); *francusko-srpski (rečnik)* (Belić 1950: § 52, 518–519); *poljsko-slovenski (rječnik), rusko-engleski (rječnik)* (Pravopisna komisija 1960: 78).

Od navedenih sveza pridjeva iznimka je jedino pisanje izraza *hrvatskosrpski/ srpskohrvatski (jezik)* gdje se *hrvatskosrpski/ srpskohrvatski* smatra pravom složenicom, odnosno njegovi su sastavni dijelovi srasli i čine jedan pojam, zato se ne piše s crticom (*hrvatsko-srpski/ srpsko-hrvatski*) jer bi onda ta sveza označavala dva pojma. Najprije Belić u svome pravopisu objašnjava zašto se piše *srpskohrvatski*: „*Srpsko-hrvatski*, naprotiv, mesto *srpskohrvatski* značilo bi *srpski* i *hrvatski*, a ne *srpski* ili *hrvatski*, srpski koji je i hrvatski, kako mi to danas razumemo, dakle, *srpskohrvatski* ili *hrvatskosrpski*“ (Belić 1950: § 52, 519). Zatim u novosadskome pravopisu o obliku *hrvatskosrpski/ srpskohrvatski* Pravopisna komisija navodi isto: „I kao znak nerazgraničivosti pojma zajedničkog jezika Hrvata i Srba (za razliku od slučajeva u kojima je moguće odrediti granicu između više posebnih u jednom zajedničkom nazivu), on se i označava pravom složenicom, u kojoj se dijelovi pišu sastavljeno.“ (Pravopisna komisija 1960: 78).

I kod sveze pridjeva *narodnooslobodilački* postoje nepodudaranja među pravopisima. Tako Boranić ovaj oblik piše s crticom: *Narodno-oslobodilački pokret* (Boranić 1947: 58). Belić i Pravopisna komisija pišu ga bez crtice: *Narodnooslobodilačka borba, narodnooslobodilački* (Belić 1950: § 19, 508; § 51, 518); *narodnooslobodilačka borba* (Pravopisna komisija 1960:

20). Boranićev i novosadski pravopis spominju taj oblik samo u kontekstu pisanja imena pokreta u poglavlju o velikom i malom slovu, a jedino ga Belićev pravopis navodi i u poglavlju o složenicama.

Niječna čestica *ne* piše se zajedno s imenicom ili pridjevom tvoreći imeničku ili pridjevsku složenicu: *nečovjek, neljudi, nebrat, nevjera, neprijatelj, nesoj; nepoznat, nepažljiv, neukusan, nezdrav, nevidljiv* (Pravopisna komisija 1960: 74; 76), a slične primjere navodi i Boranić: *nebrat, neprijatelj, nevjera; nemio, neveseo, nevješt* (Boranić 1947: 44; 45).

3.6.2. Pisanje priloga

Prilozi *naglas, naoko, naoči, bestraga, doduše* i sl. koji su „nekadašnje veze prijedloga i nekog padežnog oblika, koje svi osjećaju kao složenice“, pišu se sastavljeno (Pravopisna komisija 1960: 88). No, ako se kod tih sveza čuvaju samostalna značenja riječi, pišu se nesastavljeno. Npr. izraz *doduše* predstavlja prilošku složenicu i ima jedinstveno značenje [= istina], a ako se ovaj izraz piše nesastavljeno, *do* se tretira kao prijedlog i *duša* kao imenica sa samostalnim značenjem: Stalo mu je *do duše* (u rečenici se taj izraz *do duše* ponaša kao priložna oznaka mjesta ili neizravni objekt (usp. *ibid.* 88–89)).

Kako ističe Jonke, kod priloških izraza Komisija odbacuje praksu koja se u to vrijeme sve više javljala – sastavljeno pisanje oblika *pred zoru, u stvari, i te kako, tako reći* i sl. (*predzoru, ustvari, itekako, takoreći*) i propisuje nesastavljeno pisanje (usp. Jonke 1957 b: 70). Označujući ih priloškim izrazima s nesraslim dijelovima, novosadski pravopis navodi sljedeće primjere nesastavljenog pisanja takvih izraza: *pred zoru, do vraga, na žalost, na sreću, na izgled, na ljeto, u jesen, u zimu, u ime, uz put, na stranu, u stvari* i dr. (Pravopisna komisija 1960: *ibid.* 89).

3.6.3. Pisanje glagola

3.6.3.1. Pisanje futura I.

Na sastancima Pravopisne komisije oko izdavanja zajedničkog pravopisa velika se pozornost posvećivala rješavanju problema u pisanju futura I. i to oblika sastavljenog od krnjeg infinitiva i nenaglašenog prezenta pomoćnog glagola htjeti: *nosit ću*. Obje su tradicije predlagale svoje rješenje kao zajedničko, ali budući da je tradicija pisanja obaju oblika duga, Komisija je dopustila dvojako pisanje.

Belić i srpska pravopisna tradicija propisivala je sastavljeno pisanje futura I. u skladu s načelom pisanja onako kako se izgovara:

„Kada se [glagolske enklitike *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će*] nahode u vezi sa okrnjenim načinom neodređenim (tj. bez krajnjeg *ti*), pišu se zajedno sa njim: *radiću, pevaćemo, plešću*, jer se *radi, peva, pleš* samostalno kao neodređeni način (neodređeni glagolski oblik) ne upotrebljava“.

(Belić 1950: § 60, 520)

Boranić i hrvatska pravopisna tradicija propisuju nesastavljeno pisanje – u Boranićevu pravopisu u poglavlju o gubljenju suglasnika kod odstupanja od gubljenja ili jednačenja *d* ili *t* ispred *č, ć, c* navodi se: „Kako rečene promjene ne dolaze *i z m e đ u* riječi, nego u riječima, piše se u futuru: *čuvat ću, vidjet ću, vidjet ćemo, dat ćete...*, premda se *g o v o r i s a m o čuvaću, vidjećemo, daćete...*“ (Boranić 1947: 29).

Srpska, dakle, strana smatra oblik futura I. glagolskom složenicom, a hrvatska ga strana smatra složenim glagolskim oblikom.

Oko toga problema najviše su polemika vodili Ljudevit Jonke na hrvatskoj strani te Mihailo Stevanović i Jovan Vuković na srpskoj strani. Da je futur I. glagolska složenica srpska strana navodi kao argument ponašanje oblika *regbi, smjedbudem* i sl. Pravilo o sastavljenom pisanju enklitika s krnjim infinitivima Belić završava: „Sa sličnih razloga pišu se zajedno: *dadbudem, znadbudem, htedbudem (htjedbudem)* (...)“ (Belić 1950: § 60, 520).

Međutim, kako ističe Jonke u drugom broju *Jezička* iz 1955. godine u članku „Je li oblik futura I. složenica?“, citirajući Tomu Maretića, futur I. ne može biti složenica jer se enklitike nikad ne pišu zajedno s riječi na koju se naslanjaju, kao što se ni kod oblika perfekta i kondicionala enklitika ne piše zajedno s prvim dijelom (*nosio sam, nosio bih*), nego su to složeni glagolski

oblici (Jonke 1955: 46), a slične argumente navodi i u drugome članku, iz 1957. godine („Futur I. je zaista složeno glagolsko vrijeme“) (Jonke 1957a: 143). Također, kao argument da futur I. nije složenica Jonke navodi Maretićeve riječi da krnji oblici (*mislit'*, *čuvat'*) postoje u narodnim pjesmama, pa su prema tome samostalni dijelovi (ibid. 45). A oblici *regbi*, *smjedbudem*, *mogbudem* jesu glagolske složenice i one se pišu sastavljeno (ibid. 47; Jonke 1957a: 143). To potvrđuje Boranićevo pravilo o sastavljenom pisanju glagola gdje u skupinu sastavljenog pisanja ulaze glagoli, odnosno smatraju se složenicama glagoli „(...) složeni sa budem... i krnjim infinitivom: *dadbudem*, *htjedbudeš*, *znadbudu...*“ (Boranić 1947: 47).

Da futur I. nije složenica, nego složen glagolski oblik čiji se dijelovi smiju cijepati, potvrđuje njegova niječna varijanta. Jonke navodi primjere rečenica: *Nosit ću sutra koku na pazar* i *Ne ću sutra nositi koku na pazar* (Jonke 1955: 47). Futur I. i dalje je složen glagolski oblik čiji su se dijelovi samo razdvojili u niječnoj rečenici. Dotle se složenice kao *regbi*, *htjedbudu* u svojoj niječnoj konstrukciji ne smije cijepati. Jonke navodi primjere iz Maretićeve *Gramatike*: *ako knez i vlastela htjedbudu* i *ako komitet nikako ne ćedbude ili ne mogbude...* (ibid. 47). U četvrtom broju *Jezika* iz 1957. Jonke u svom članku „Još o odjecima i o pisanju futura I.“ navodi:

„Potpuno je dakle jasno, da oblik futura I. nije složenica, jer se glagolske složenice nikada ne cijepaju u dva dijela, nego je to glagolsko složeno vrijeme, kao što je i perfekt i kondicional (slušao sam, slušao bih), pa ga stoga i treba podjednako, t. j. odijeljeno i pisati.“

(Jonke 1957: 121)

Pravopisna komisija ipak dopušta dvojno pisanje, a kako ističe Jonke „kadšto [je] i dvojno rješenje bolje nego jedinstveno, a sto puta čak bolje nego nikakvo“ (1957a: 144). U novosadskom pravopisu stoji:

„(...) ako pomoćni glagol dolazi neposredno iza infinitiva glagola na *-ti* onda se futur I piše na dva načina:

kao jedna složena riječ:

nosiću, plešću

i kao složen glagolski oblik:

nosit ću, plest ću.“

(Pravopisna komisija 1960: 85)

Kako stoji u napomeni uz ovo pravilo, prvi način pisanja zasniva se na fonetskom principu, a kod drugog načina pisanja čuvaju se sastavni dijelovi „ovoga glagolskog vremena“ (ibid. 85). Treba biti dosljedan u primjeni toga pravila pri izboru jednoga od načina pisanja:

„Oba načina pisanja imaju dugu tradiciju i svoju opravdanost pa se stoga ostavljaju kao dvostrukost na čitavom području hrvatskosrpskog jezika prema slobodnom izboru samoga pisca. Dakako, u jednom članku, zadaći, raspravi ili knjizi može se upotrijebiti samo jedan od spomenutih načina, onaj koji odabere pisac“.

(ibid. 85)

Tablica 3: Pisanje futura I. u trima pravopisima

PRAVOPIS	PRAVOPISNO PRAVILO Sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi: pisanje futura I.
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	nesastavljeno: <i>nosit ću</i>
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	sastavljeno: <i>nosiću</i>
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	nesastavljeno: <i>nosit ću</i> ili sastavljeno: <i>nosiću</i>

3.6.3.2. Pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti*

Boranić u svom pravopisu propisuje nesastavljeno pisanje niječne čestice *ne* uz pomoćni glagol *htjeti*.

„Glagoli se pišu zajedno (...) 3. složeni s riječcom *ne* (...) b) uz glagolske oblike koji se samostalno ne govore: *nemoj, nemojmo, nemojte, nemam, nemaš...*; *nemaj, nemajući...* Uz sve druge glagole *ne* se piše odvojeno: *ne ću, ne ćeš...*, *ne bih, ne bijaše...*“

(Boranić 1947: 47)

Belić propisuje sastavljeno pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti*.

„U *nemoj, nemojmo, nemojte*, zatim u *nemam, nemaš, nema, nemati, nemao* i u svima ostalim njihovim oblicima; i najzad, u *neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće*, – ne se nikad ne piše odvojeno, jer *moj* u ovom značenju ne postoji kao zasebna reč, *mam* – tako isto zasebno ne postoji, a u *neću* imamo slivanje izraza *ne* i (*h*)*hoću* tako da se ne može podeliti na „*ne*“ i „*ću*“ (ne je tu od sažimanja sa *o* – dugo: *neću, nećeš* i sl.)“.

(Belić 1950: § 46, 517–518)

I u novosadskome pravopisu propisuje se sastavljeno pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti*:

„(...) c) Odrična riječca *ne* srasla se jedino s oblicima glagola: *nemoj* (od *ne mozi*), *nemojmo, nemojte, neću ...* (od *ne hoću*), *nećeš...*, *nemam* (od *ne imam*), *nemaš, nema... nemaju*, i u ovim je slučajevima svagda treba pisati sastavljeno s glagolom“.

(Pravopisna komisija 1960: 84)

Dakle, tradicija nesastavljenog pisanja čestice *ne* uz prezent pomoćnog glagola *htjeti* prekinuta je novosadskim pravopisom. U tablici 4 donosimo prikaz rješenja u trima pravopisima.

Tablica 4: Pisanja niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti* u trima pravopisima

PRAVOPIS	PRAVOPISNO PRAVILO Sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi: pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola <i>htjeti</i>
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	nesastavljeno: <i>ne ću</i>
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	sastavljeno: <i>neću</i>
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	sastavljeno: <i>neću</i>

O pravilnoj upotrebi niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti* pisano je u člancima *Jezika*. U četvrtom broju *Jezika* 1958. godine Jonke objašnjava zašto se Pravopisna komisija

odlučila za sastavljeno pisanje. Analogno prema obliku *nemam* piše se i *neću*, uz argument da je *nemam* nastalo srastanjem *ne(i)mam*, pa odatle i *ne(ho)ću*. Međutim, problem je što je niječni oblik glagola *imati* toliko izmijenjen da se ne osjeća njegov drugi dio (*i)mam*, a kod *neću* još se osjeća (*ho)ću* (usp. Jonke 1958: 125). Ipak, Jonke navodi tvrdnju Stjepana Ivšića koji kaže da je pravilnije *neću* nego *ne ću* jer je to u skladu s oblikom *nemam*, iako su i Vuk Karadžić i Tomo Maretić pisali nesastavljeni oblik, a onda po Maretiću i Boranić. Prema Ivšiću *neću* nije nastalo sastavljanjem čestice *ne* i enklitike *ću*, nego sastavljanjem čestice *ne* i glagola (*ho)ću* kao i kod oblika *nijesam* i *nemam*. Kako navodi Ivšić, to je potvrdio i Pero Budmani govoreći o različitim naglascima kod oblika *neću*, *nêćeš* prema *ne(hò)ću*, *nè(ho)ćeš* (ibid. 125). Jonke na kraju članka napominje da se do izdavanja novoga pravopisa treba držati Boranićeva pisanja jer on sam tada prakticira nesastavljeno pisanje (ibid.).

3.7. „Interpunkcija“

Hrvatska i srpska pravopisna tradicija do novosadskoga su se pravopisa temeljile na različitim tipovima interpunkcije. Hrvatska se temeljila na *gramatičkoj*, a srpska na *slobodnoj* (*logičkoj*) ili *logičko-semantičkoj interpunkciji*. Gramatička interpunkcija na kojoj se temeljio Boranićev pravopis uzor je našla u njemačkim pravopisima, a logička u francuskim pravopisima. Ovo ćemo poglavlje posvetiti dvjema rečeničnim znakovima po kojima se ta dva tipa interpunkcije najviše razlikuju – točki i zarezu.

3.7.1. Točka

Poglavlje o interpunkciji Boranić započinje iznošenjem pravila o upotrebi točke. Na početku poglavlja „Rečenični znaci“ propisuje: „Točka se bilježi: 1. na kraju potpune rečenice... 2. na kraju natpisa u tekstu...” (usp. Boranić 1947: 61). Pravopisna komisija na početku poglavlja „Interpunkcija“ navodi: „Na kraju svake rečenice u kojoj se iznosi neka završena misao stavlja se tačka (...)“ (Pravopisna komisija 1960: 92). Zatim se na drugom mjestu navodi: „Tačka se piše na kraju potvrдне i odrične rečenice, bila ona prosta, prosta proširena ili složena (ibid. 110).“

Dakle, osnovno načelo logičke interpunkcije temelji se na logičnom (pr)ocjenjivanju završetka određene misaone cjeline i o tome će ovisiti upotreba pojedinog rečeničnog znaka.

Pri izboru rješenja za pravila o interpunkciji novosadski je pravopis odbacio Boranićevu tradiciju, a priznao Belićevo, koja će opstati u svim sljedećim hrvatskim i srpskim pravopisima. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* preuzima dakle logičku interpunkciju, ali je ona, kako ističe Jonke, „nadopunjena tzv. elementima rastavljanja“ (Jonke 1957b: 72). To znači da se preduge rečenice dijele zarezom na nekoliko manjih ako ne stoji zarez ni nakon tri-četiri retka bez obzira na to što rečenica čini jednu misaonu cjelinu (ibid.).

3.7.2. Zarez

Pravopisna je komisija pravila o pisanju zareza po logičkoj interpunkciji preuzela od Belića. Stoga će većina pravila biti formulirana kao kod Belića; autor je podijelio pravila o pisanju zareza kao rečeničnog znaka na tri dijela: „Zapeta. Opšti principi“, „1. Zapeta uz zasebne reči i izraze“ „2. Uz rečenice“. Najprije objašnjava princip povezivanja ili nepovezivanja rečenica zarezom: „Osnovno je načelo stavljanja ili nestavljanja zapete: sve što je organski, jezički *neposredno* povezano ne može se odvajati zapetom, a sve što nije takvo – odvaja se zapetom jer je ono po prirodi svojoj odvojeno“ (Belić 1950: § 185, 553) Potom donosi pravila o pisanju zareza između sintagmi i dijelova rečenica, a u trećem dijelu objašnjava pravila o upotrebi zareza u nezavisnim i zavisnim rečenicama (Belić 1950: §§ 186–210, 553–563). Tako će poglavlje oblikovati i Pravopisna komisija.

Poglavlje o upotrebi zareza kao rečeničnog znaka Pravopisna je komisija podijelila na tri dijela kao i Belić – „Zarez (,)“, „Zarez između dijelova rečenice“ i „Zarez između rečenica“. U prvom se dijelu – „Zarez (,)“ – donosi opće pravilo, koje je slično formulirano kao i Belićevo, o upotrebi zareza:

„U sistemu slobodne (logičke) interpunkcije osnovno je načelo da se ono što je u mislima tijesno međusobno povezano i predstavlja jednu cjelinu ni u pisanju ne rastavlja i da se, obrnuto, dijelovi koji čine cjelinu za sebe odvajaju zarezom od ostalih dijelova rečenice.“

(Pravopisna komisija 1960: 92)

Dalje se objašnjavaju pravila za upotrebu zareza između dijelova rečenice i između rečenica onako kako ih navodi i Belić.

1) Zarez između dijelova rečenice

Pravila o pisanju zareza između dijelova rečenice po logičkoj interpunkciji Komisija navodi pretežito istim redoslijedom kao Belić (usp. Belić 1950: 553–556). Između dijelova rečenice zarez se stavlja: pri nabranju (npr. *Nemirni, grlati, nasmijani mladići (...)*), pri isticanju pri sastavljanju nekim suprotnim veznikom (npr. *Ti si kriv, a ne on*), u određenim situacijama ispred riječi i izraza *odnosno, upravo, kao i, i to* (npr. *Doći ću ja, odnosno moj brat*) i sl. Zarez se stavlja i pri naknadnom dodavanju; tako se njime odvaja vokativ (npr. *Nad otvorenim grobom, tužni zbore, suze me (...)*) skupovi riječi naknadno dodani, apozicije naknadno dodane (npr. *Tako se smijao naš susjed, nadzornik pruge (...)*) i sl. (usp. Pravopisna komisija 1960: 93–95).

Zarez se ne piše kad se suprotni veznik *nego* nalazi iza komparativa (*On je bolji junak nego ti*) te kad se suprotni veznik *nego* nadovezuje na izraz *ne samo* ili na veznik *već* (*Tražio je ne samo knjige nego i novaca. Izgubio je ne samo te bilješke već i sve lične isprave.*) (ibid. 94). I u gramatičkoj interpunkciji u slučaju upotrebe veznika *nego* u značenju komparativa nije se upotrebljavao zarez: *Bolje je umrijeti stojeći nego živjeti na koljenima* (Boranić 1947: 68).

U nabranju atributa zarez se ne piše ako između dva atributa postoji odnos zavisnosti (ako prvi pobliže označuje drugi): *Obukao je nove duboke cipele* (ibid. 93). U nabranju dijelova rečenice ako se između posljednja dva dijela nalazi veznik ne stavlja se zarez (*Možeš se voziti vlakom, autobusom ili avionom*) (ibid.) i sl.

2) Zarez između rečenica

Dio poglavlja o pisanju zareza između rečenica sastoji se od pisanja zareza: a) između nezavisnih rečenica i b) između zavisnih rečenica.¹⁵

¹⁵ Belić ne dijeli ovo poglavlje, ali istim se redoslijedom donose pravila (usp. Belić 1950: §§ 197–210, 556–563).

a) Između nezavisnih rečenica

Zarez se piše: kod nabiranja ili ponavljanja bez veznika: *Svod joj je pozlatom izvezen, mramorni stubovi zlatnom žicom optočeni (...)*, no ako su takve rečenice upitne ili usklične, zarez se ne piše: *Sve sam dao! – reče on, pa raširi ruke* (Pravopisna komisija 1960: 99), kod isticanja (*On je jako ostario, i više ništa ne vidi*), kod suprotnih (*Sve je to kratko trajalo, a duboko nam se u dušu urezalo*) i isključnih rečenica (*Čitavu kasabu obavio je gusti mrak, samo što (...)*) (ibid. 100–101).

Zarez se ne piše kod sastavnih i rastavnih rečenica te kod rečenica sa suprotnim veznicima *nego* i *već* kada se nadovezuju na izraz *ne samo* iz prethodne rečenice: *Kiša je postala ne samo dosadna nego je i vrlo štetna za usjeve* (Pravopisna komisija 1960: 101).

U gramatičkoj interpunkciji kod upotrebe zareza u konstrukcijama *ne samo... nego...* između rečenica ne vrijedi isto pravilo kao kod povezivanja rečeničnih dijelova tim veznicima. Tako Boranić propisuje upotrebu zareza: „Kad prema vezi *ne samo* glavne rečenice u usporednoj stoji *nego, no, već*, one se odvajaju zarezom: *U opkoljenom je gradu ne samo nestalo vode i hrane, nego se i zarazne bolesti počele širiti*“ (Boranić 1947: 64).

b) Između glavnih i zavisnih rečenica

Kako se navodi u novosadskom pravopisu, zavisne rečenice dopunjavaju ili pobliže određuju glavne rečenice i između njih ne treba pisati zarez. Ali, u ovisnosti o redu rečenica ipak će ovisiti izostanak ili upotreba zareza, npr. kod rečenica u inverziji. Novosadski pravopis prema jačini zavisnosti dijeli zavisne rečenice u tri grupe:

„Prvu grupu čine rečenice koje su zapravo dopuna glagolima onih rečenica od kojih zavise (to su izrične i njima srodne rečenice; u drugu grupu idu rečenice (pogodbene, dopusne, uzročne i posljedične) koje mogu biti u tješnjoj ili labavijoj zavisnosti od glavnih, a treću grupu čine zavisne rečenice (odnosne, vremenske, mjesne ili poredbene) koje vrše ili atributivnu ili apozitivnu službu. Tek na kraju će biti govora o zavisnim rečenicama u inverziji.“

(Pravopisna komisija 1960: 102)

Rečenice iz prve grupe ne odvajaju se zarezom.

Rečenice iz druge grupe odvajaju se ili ne odvajaju zarezom u ovisnosti od jačine kojom zavise od glavnih. Tako se pogodbene rečenice pišu sa zarezom ili bez njega ovisno o tome koliko su tijesno povezane s glavnim rečenicama. Ako nisu tijesno povezane i tretiraju se kao naknadno dodane, pišu se sa zarezom: *Živimo mi, ako se ovo smije nazvati životom, i siti smo*

života i umorni smo od njega. Ako su u tijesnoj vezi s glavnom rečenicom, pišu se bez zareza: *Brisat ću sve dugove ako mi povjerujete i uradite po mojim uputama* (ibid. 104). Jednako vrijedi i za dopusne, uzročne i posljedne rečenice.

Rečenice iz treće grupe odvajaju se ili ne odvajaju od glavnih. Odnosne rečenice u kojima zavisna rečenica služi kao atribut glavnoj ne odvajaju se zarezom: *Napokon progovori i čovjek koga je naš prijatelj te večeri doveo u društvo* (ibid. 106).

Izostanak zareza kod atributnih rečenica (osim ako su u inverziji) još je jedna razlika prema gramatičkoj interpunkciji; Boranić propisuje upotrebu zareza kod takvih odnosnih rečenica: *Zemlja pripada onome, koji je obrađuje* (Boranić 1947: 65).

Komisija propisuje upotrebu zareza onda ako zavisna rečenica u službi apozicije, kao naknadno dodana, dopunjava glavnu: *U svojim djelima prikazivao je hrvatskog malog čovjeka, ponajviše seljaka, koji se borio i ginuo za interese svojih tlačitelja* (Pravopisna komisija 1960: 106).

Mjesne i vremenske rečenice, koje također pripadaju trećoj grupi, novosadski pravopis ne odvajaju zarezom, osim ako se osjeća njihovo naknadno dodavanje, kao i kod druge grupe zavisnih rečenica (usp. ibid. 107).

Usporedne rečenice s veznicima *nego* i *no* također se ne odvajaju zarezom: *Obavili smo svoj zadatak osam dana prije nego je bilo predviđeno* (ibid.). Boranić je i ovdje propisivao zarez: „(...) Jednako se odvajaju zarezom i usporedna rečenica, koja se nadovezuje na komparativ u glavnoj rečenici: *Omladinska radna brigada popravila je osam dana prije, nego je bilo predviđeno*“ (Boranić 1947: 63).

Zavisne rečenice koje znače objašnjenje ili izricanje i kod kojih su predikati glavne rečenice glagoli govorenja, mišljenja, izricanja... ne odvajaju se zarezom: *Ne vjerujem da su seljaci iz toga sela bili tako rđavi kao što se o njima mislilo* (...) (Pravopisna komisija 1960: 108). U gramatičkoj se interpunkciji takve rečenice odvajaju zarezom: *Nadam se, da ćemo se opet naći zajedno na narodnom poslu. Javite odmah, možete li nam pomoći pri sjetvi* (Boranić 1947: 66). Boranić napominje da kod ovakvih rečenica umjesto zareza može stajati crta ili dvije točke: *Odlučno tvrdim—i vi ste tamo bili* (ibid.). Pravopisna komisija navodi primjer *Ne vjerujem da su seljaci* (...) i to kada govori o potrebi pisanja zareza radi lakšeg razumijevanja onoga što se rečenicama iznosi; također navodi primjer: *To što on ima tako je malo prema onome što mu se nudi i tako neznatno prema onome što on želi, da mu ne pričinjava nikakvo*

zadovoljstvo ni ono što može da kupi (Pravopisna komisija 1960: 108). Posljednji se primjer može odnositi i na spomenuto načelo budućega pravopisa o nadopunjavanju logičke interpunkcije elementom rastavljanja kako bi se razlomile duge rečenice (usp. Jonke 1957b: 72).

Posebnu kategoriju čine zavisne rečenice u inverziji. Ako zavisna rečenica prethodi glavnoj, piše se zarez. To pravilo vrijedi za sve zavisne rečenice: *Ako bi se u nešto na silu htjeli umiješati, baš-knez ih je mogao optužiti i raspustiti. Koji žele ići, moraju prethodno tražiti odobrenje za to* (Pravopisna komisija 1960: 108).

Zarez treba pisati i iza glagolskih priloga kada dođu na početak rečenice označujući službu zavisne rečenice: *Slušajući [= Dok je slušao] na jedno uho grozničavo i zamorno pričanje ovoga čovjeka, fra Petar je u sebi mislio da ga je njegova govornost i dovela ovamo*, kao i kod umetnutih rečenica: *Zaprosio beže Ljuboviću čak daleko u Zagorju ravnom, kažu ljudi, prikladnu djevojku* (ibid. 109).

Zarez se stavlja i između rečenica kako bi se pojasnio njihov sadržaj, iako tu zarez ne bi trebao stajati: *A to što si ti kazala meni, nije jasno. – A to što si kazala, meni nije jasno* (ibid. 110).

3.8. „Pravopisni znaci“

3.8.1. Točka

Novosadski pravopis propisuje pisanje točke iza arapskog rednog broja, ali iza rimskog rednog broja točka se ne piše. Kod Belića nalazimo da se točka ne piše iza rednih brojeva ako je jasno da se radi o rednim brojevima. Za razliku od toga Boranićev pravopis propisuje da se točka piše iza svih rednih brojeva. Slijedi usporedni prikaz pravila u trima pravopisima.

„Točka se bilježi: 1. iza rednih brojeva za razliku od glavnih: 29. XI. 1943., što se izgovara: dvadeset devetoga (dana) jedanaestoga (mjeseca, t. j. studenoga) hiljadu devet stotina četrdeset (i) treće (godine)“

(Boranić 1947: 81)

„Kada arapske ili rimske cifre znače redne brojeve, uz njih ne treba stavljati tačku ako je jasno iz ostalog teksta da oni tu moraju značiti redne brojeve. Kada se ipak uz takve cifre stavlja tačka, ona pokazuje ili da kakvu reč ili izraz koji se može lako pogoditi treba podrazumevati (1. – „prva tačka“ ili sl.) ili da se mora razumeti kao redni broj: 1. četa... (znači ne jedna četa, već *prva* četa).“

(Belić 1950: § 242, 569–570)

„(...) b) Iza rednih brojeva, radi razlikovanja od drugih brojeva, kada se pišu arapskim ciframa, stavlja se tačka: *Desno od nas je napadala 3. četa* (...) c) Iza rednih brojeva tačka se ne piše kada su označeni rimskim brojkama: *Izdat je u XV knjizi Starih pisaca*“.

(Pravopisna komisija 1960: 119)

Tablica 5: Usporedni prikaz pisanje točke iza rednih brojeva u tri pravopisa

PRAVOPIS	PRAVOPISNO PRAVILO Pravopisni znakovi: točka IZA REDNIH BROJEVA
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	Točka se piše i iza arapskih i iza rimskih rednih brojeva: 29. XI. 1943.(str. 81)
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	„Kada arapske ili rimske cifre znače redne brojeve, uz njih ne treba stavljati tačku ako je jasno iz ostalog teksta da oni tu moraju značiti redne brojeve“ (usp. § 242, str. 569–570)
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	Točka se piše samo iza arapskih rednih brojeva, ne i iza rimskih: <i>Desno od nas je napadala 3. četa. Izdat je u XV knjizi Starih pisaca</i> (str. 119)

3.8.2. Crta

Crta kao pravopisni znak može označavati odnos *od–do* i to kod oznaka dobi, vremenskih razmaka, mjernih jedinica, geografskih udaljenosti i sl. Pritom sva tri pravopisa propisuju upotrebu crte bez razmaka. Tako kod Boranića nalazimo primjere: *Pećina duboka 50–60 metara*, *Željeznica Brčko–Banovići*, *Utakmica Hajduk–Mladost* (Boranić 1947: 84).

Pravopisna komisija navodi primjere: *Svakoga dana propješači 10–15 km, Na pruži Beograd–Zagreb* (...) (Pravopisna komisija 1960: 120). Također stoji primjer *Konj živi 20–25 godina* (ibid.), a sličan primjer nalazimo i kod Belića: *Njemu je 35–37 godina* (Belić 1950: § 225, 566).

3.9. „Skraćenice“

Kod pravila o pisanju kratica izvršene su promjene prema dosadašnjem pisanju (usp. Pravopisna komisija 1960: 125–127):

- 1) Točka se više ne piše iza kratica *gđa* (= *gospođa*), *gđica* (= *gospođica*), *dr* (= *doktor*) (usp. Pravopisna komisija 1960: 128). Kod Boranića se kod tih kratica propisuje točka: *gđa.*, *gđica.*, *dr.* (Boranić 1947: 81). Belić o kraticama govori u poglavlju o točki kao pravopisnom znaku, a nema zasebnog poglavlja o kraticama. Propisivao je dvostruke oblike: *dr*, *gđa* i *dr.*, *gđa.*, ali je preporučivao prve (*dr*, *gđa*) (usp. Belić 1950: § 241, 569).
- 2) U pisanju kratica *tzv.* (= *takozvani*), *itd.* (= *i tako dalje*), *npr.* (= *na primjer*), *tj.* (= *to jest*) kombiniraju se Boranićeva i Belićeva rješenja. Odbacuje se Boranićev način pisanja *i t. d.* i *t. j.* (usp. Boranić 1947: 81), a propisuje se Belićev način: *itd.* i *tj.* (Pravopisna komisija 1960: 126; usp. Belić 1950: § 244, 570), a kod kratica *tzv.* i *npr.* propisuje se novi način pisanja: umjesto dosadašnjeg pisanja *t. zv.* (Boranić 1947: 81; Belić 1959: § 244, 570) propisuje se *tzv.* (Pravopisna komisija 1960: 127), umjesto *na pr.* (Boranić 1947: 81) i *napr.* (Belić 1950: § 244, 570) propisuje se *npr.* (Pravopisna komisija 1960: 127).

Tablica 6: Pisanje pojedinih kratica u trima pravopisima

PRAVOPIS	PRAVOPISNA RJEŠENJA Pisanje kratica
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>t. j., i t. d., t. zv., na pr.; dr., gđa.</i>
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	<i>tj., itd., t. zv., napr.; dr, gđa i dr., gđa.</i>
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	<i>tj., itd., tzv., npr.; dr, gđa</i>

3.10. „Rastavljanje riječi na kraju retka“

Novost u novosadskome pravopisu u odnosu na dvije tradicije jest dopuštanje dvojakog ili trojakog rastavljanja kod riječi u kojima se jedan do drugoga nalaze dva ili više suglasničkih fonema; tako npr. riječi kao *vježba, slavlje, sestra, društven, zemlja* smiju se dvostruko rastavljati: *vjež-ba* i *vje-žba*; *slav-lje* i *sla-vlje*; *se-stra* i *ses-tra*, *društ-ven*; *društven* i *dru-štven* (Pravopisna komisija 1960: 133). Iste ili srodne riječi kod Boranića se rastavljaju: *se-stra*, *ze-mlja*, *dru-štvo*. Dakle, rastavljaju se obično tako da prvi dio završava na samoglasnički fonem (za ove i ostale primjere usp. Boranić 1947: 78). Kod Belića nema poglavlja o rastavljanju riječi pri prenošenju u novi redak, već postoji poglavlje o podjeli riječi na slogove i navedene riječi se različito rastavljaju u ovisnosti koji fonemi „idu zajedno“: *dr-štvo*, *ljud-ski* (Belić 1950: § 31, 512). Složenice se jednako rastavljaju u sva tri pravopisa: *nad-metati*, *nad-živjeti*, *ra-staviti* (ne *raz-staviti*), *raz-vući* (usp. Boranić 1947: 79; Belić 1950: § 32, 513); Pravopisna komisija 1960: 133).

3.11. „Pisanje tuđih riječi“

Kod pisanja stranih imena Pravopisna je komisija morala donijeti kompromisno rješenje zbog postojanja dvaju načina pisanja tuđih imena – izvornoga načina pisanja i fonetskoga načina pisanja.

Dragutin Boranić ovome je problemu u svom pravopisu posvetio dosta prostora pa poglavlje dijeli na „Tuđe riječi iz živih jezika“ i „Tuđe riječi iz klasičnih jezika“. Aleksandar Belić svoje poglavlje naziva „Transkribovanje tuđih riječi“.¹⁶

Načelno je pravilo Boranićeva pisanja vlastitih imena iz živih jezika da „vlastite imenice zadržavaju oblik, koji imaju u jeziku iz kojega su uzete: rus. *Gladkov*, engl. *Greenwich*, tal. *Boccaccio*...“ (Boranić 1947: 33). Autor dalje navodi: „U ćirilici se tuđe vlastite imenice pišu po izgovoru: Шекспир, Бокачо.“ Ali, dalje stoji: „I u latinici se, prema potrebi, pri prvom navođenju tuđih vlastitih imena u zagradi dodaje njihov izgovor: *Shaw* (Šo), *Baudelaire* (Bodler)“ (ibid. 34).

Prema vukovskoj tradiciji riječi se pišu uvijek i samo onako kako se izgovaraju, pa na početku Belićeva poglavlja stoji: „Prema osnovnom principu našega pravopisa – da se reči pišu onako kako se izgovaraju – treba i reči stranih jezika pisati onako kako se izgovaraju“ (Belić 1950: § 251, 572). Tako će se pisati: Хофман, Холбајн, Нанси, Молијер... (ibid. §§ 254–257, 572–573).

Pravopisna komisija priznaje oba načina pisanja ovisno o tome pišu li se tekstovi na latinici ili na ćirilici. Ako se znanstveni radovi, udžbenici srednjih i visokih škola i sl. pišu na latinici, strana se imena pišu u izvornom obliku, a ako se isti tekstovi pišu na ćirilici, strana se imena pišu onako kako se izgovaraju. Za svaki od ova dva načina potrebno je u zagradi navesti i drugi način pisanja i to onda kada se u tekstu strani naziv prvi put navodi. Kod pisanja ostalih vrsta tekstova dopušta se slobodan izbor (Pravopisna komisija 1960: 148; Jonke 1957: 71). No, kao što smo vidjeli – o potrebi povremenog pisanja drugih oblika u zagradi – govori i Boranić: „(...) i u latinici, prema potrebi, pri prvom navođenju (...)“ u zagradu se stavlja fonetizirani oblik (usp. Boranić 1947: 34).

¹⁶ U ovom će se radu veća pozornost posvećivati analizi pisanja vlastitih stranih nego pisanja općih stranih imena.

3.11.1. Pisanje vlastitih imena iz živih stranih jezika

Na početku poglavlja o izvornom pisanju stranih vlastitih imena Komisija napominje da se strana imena, kada su na ćirilici, uvijek pišu fonetski jer za većinu glasova stranih imena nema slova u domaćoj azbuci. Jedino ona imena koja se i u izvornom pismu pišu fonetski, tako su prenesena i u ćirilicu. Dogle se u latinici svako tuđe ime može pisati izvorno „bez obzira na pismo iz kojega se ono preuzima (...), no, kod nas se u književnom jeziku uobičajilo da se imena iz ćiriličnih azbuka u latinici pišu fonetski“ (Pravopisna komisija 1960: 149).

Kada je riječ o sklonidbi, kod izvornog pisanja na latinici strana se imena sklanjanju prema pravilima za sklonidbu domaćih imena, ali i u ovisnosti od mjesta naglaska u riječi (na isti način tvore se i posvojni pridjevi): *Hugo* > G *Huga*, prid. *Hugov*; *Shakespeare* > G *Shakespearea*, prid. *Shakespeareov*; *Hugo* > G *Hugoa* (ako je završno *-o* naglašeno), prid. *Hugoov*; *Goethe* > G *Goethea*, prid. *Goetheov*; *Petrarca* > G *Petrarke*, prid. *Petrarkin* (romanska imena na *-ca* u deklinaciji i posvojnim pridjevima pišu se s *-ka*) (ibid. 150).

Kod ćiriličnog fonetskog načina pisanja ovih imena kao i pri njihovoj sklonidbi vrijede pravila o prilagođavanju glasova stranih jezika sustavu domaćega jezika: Гете (*Goethe*) > G Гетеа (*Goethea*); Шекспир (*Shakespeare*) > G Шекспира (*Shakespearea*) (usp. Pravopisna komisija 1960: 153–159). Francusko ime *Vendéek* prenosi se kao Вандеја (Isti primjer nalazimo kod Belića (Pravopisna komisija 1960: 153–154; usp. Belić 1950: § 257, 573) i sl.

Talijansko muško ime *Dante* sklanjalo se na dva načina: Boranić ga sklanja kao i oblik *Goethe*: *Dante* > G *Dantea* (Boranić 1947: 36), a Belić kao oblik *Taso* (*Tasso*) > G *Tasa*: *Dante* > G *Danta* (Belić 1950: § 258, 573). Komisija propisuje prvi način: *Dante* > G *Dantea*, posv. prid. *Danteov* (Pravopisna komisija 1960: 167).

Pri izvornom pisanju kod sklonidbe stranih muških imena koja završavaju na *-i*, *-io*, *-y* i u tvorbi posvojnih pridjeva Komisija propisuje umetanje ili neumetanje fonema *j* u ovisnosti o izgovoru.

Tako se u imenima na *-io* fonem *j* umeće kad se oba glasa izgovaraju: *Tokio* [izg. Tokio] > G *Tokija*, posv. prid. *Tokijev*, a ne umeće se kada se fonem *i* u završetku *-io* ne izgovara: *Boccaccio* [izg. Bokačo] > G *Boccaccia*, posv. prid. *Boccacciov* (ibid. 150). Kod imena na *-i* i *-y* fonem *j* umeće se ako se *-i* i *-y* realiziraju u izgovoru kao /i/: *Leopardi*

[izg. Leopardi] > G *Leopardija*, posv. prid. *Leopardijev*; *Vigny* [izg. Vinji] > G *Vignyja*, posv. prid. *Vignyjev*. Fonem *j* neće se umetnuti ako „(...) *y* služi samo za umekšavanje prethodnog suglasnika ili ako *i*, *y* zamjenjuju *j*“: *Nagy* [izg. Nađ] > G *Nagya*, posv. prid. *Nagyev*; *Kalay* [izg. Kalaj] > G *Kalaya*, posv. prid. *Kalayev*; *Holtei* [izg. Holtej] > G *Holteia*, posv. prid. *Holteiev* (Pravopisna komisija 1960: 151).

Pri sklonidbi ovih imena Boranić je propisivao umetanje fonema *j*, ali nije ni naveo oblike u kojima se završeci izgovaraju umekšano i sl., nego je naveo samo oblike u kojima se završeci imena izgovaraju kao *-i*. Isto pravilo vrijedi i za takve opće strane imenice. Piše se: *Verdi* > G *Verdija*, posv. prid. *Verdijev*, *Grevy* > G *Grevyja*, posv. prid. *Grevyjev*; *dandy* > G *dandyja*, posv. prid. *dandyjev* (Boranić 1947: 36).

Posebno pravilo tiče se pisanja pridjeva na *-ski*, *-ški*, *-čki* tvorenih od stranih vlastitih imenica, oni se pišu fonetski i malim početnim slovom ako „imaju opće značenje“: *minhenski* (< *München*), *bodlerovski* (< *Baudelaire*), *šekspirski* (< *Shakespeare*) (ibid. 152). Međutim, velikim se slovom piše *Minhenski sajam* ili *Münchenski sajam* „jer se radi o određenom sajmu koji se održava jedanput godišnje, tako da su to prisvojni, a ne opći pridjevi“ (ibid.).

3.11.2. Pisanje vlastitih imena iz slavenskih jezika

Vlastita imena iz slavenskih jezika pišu se ili izvorno te se zadržava njihova ortografija, npr. *Josef Dobrovský*, *Karlovy Vary*, *Dvořák* i sl. (Pravopisna komisija 1960: 159; usp. Boranić 1947: 33), ili se pišu prema izgovoru i prilagođavaju domaćem pismu, npr. *Trubecki* (< *Трубецкой*) *Dvoržak* (< *Dvořák*), (Pravopisna komisija 1960: 161; 164).

Pravopisna komisija odbacuje Boranićevo pravilo da u pisanju slovenskih i ruskih prezimena na *-ič* kao što su *Ilič*, *Milič* fonem *č* prelazi u fonem *ć* analogijom prema domaćim prezimenima te propisuje zadržavanje izvornog *-ič*: *Milič* > *Milić*; *Kidrič* > *Kidrić* (Pravopisna komisija 1960: 167) (o tome govori Jonke u „Glavnim zaključcima Pravopisne komisije“ (Jonke 1957b: 71)).

U sklonidbi nekih slavenskih imena Pravopisna je komisija odbacila Boranićevo pravilo da se nepostojano *e*, analogijom prema štokavskom nepostojanom *a*, u zavisnim padežima te u tvorbi posvojnoga pridjeva gubi (usp. Boranić 1947: 34), odnosno Komisija

propisuje da se i u pismu i u izgovoru nepostojano *e* zadrži: češ. *Čapek* > G *Čapeka*, prid. *Čapekov*; slov. *Levec* > G *Leveca*, prid. *Levečev* (Pravopisna komisija 1960: 166).

Nepostojano *e* gubi se u zavisnim padežima samo u sklonidbi kajkavskih imena kako je propisivao i Boranić: kajk. *Sremec* > *Sremca*, *Vodopivec* > *Vodopivca* (ibid. 166). Pravilo o sklonidbi kajkavskih imena s nepostojanim *e* kod Boranića se nalazi u poglavlju o refleksu jata: „U sklanjanju se kajkavsko nepostojano *e* vlada kao štokavsko nepostojano *a*: *Brdovec* > G *Brdovca*, ali pridjev *brdovački*“ (Boranić 1947: 9).

3.11.3. Pisanje općih imenica iz klasičnih jezika

U pisanju stranih riječi iz klasičnih jezika dosadašnji pravopisi dopuštali su dvostrukosti, a tako će ih tretirati i novosadski pravopis. Tako se npr. dopušta pisanje imenica muškog roda iz grčkoga i latinskoga jezika koje završavaju na *-t* ili na *-ist* dvostruko – i s fonemom *-a* i bez njega: *radio-telegrafist* i *radio-telegrafista*, *poet* i *poeta* i dr. (Pravopisna komisija 1960: 144).

Od imenica ženskoga roda koje potječu iz latinskoga jezika i završavaju na *-io* (npr. *invazija* < lat. *invasio*) pravopis dopušta tvorbu pridjeva i na *-ijski* i na *-ioni*, pa je ispravno i *invazijski* i *invazioni* (ibid. 144). Boranić ne navodi ove oblike.

Kod imenica muškoga roda s nepostojanim *a* dopušta se pisanje nepostojanog *a* i u nominativu jednine, pa je točno: *koncert* i *koncerat*, *objekt* i *objekat* (ibid. 140). Jednako je i Boranić dopuštao oblike *perfekt* i *perfekat*, *dijalekt* i *dijalekat* (Boranić 1947: 41).

U prilagodbi imenica iz grčkoga jezika sa sufiksom *-ion* i iz latinskog jezika sa sufiksom *-ium* dopušta se negdje dvostruko pisanje, iako se preporučuje oblik s *-ija*. Tako se propisuje npr. *gimnazija* (< grč. *gymnasion*), *stipendija* (< lat. *stipendium*), a kod nekih oblika može se pisati i s *-ij* i s *-ija*: *kriterij*, *teritorij*, *auditorij* kao i *kriterija*, *teritorija*, *auditorija*, a dopuštaju se čak i oblici sa *-ijum*: *auditorijum*. Boranić napominje da je rjeđi oblik ženskoga roda kod imenice *teritorij*: *teritorija*, ali se propisuje *gimnazija*, *stipendija*... (Boranić 1947: 40).

Kod imenica ženskog roda na *-tia* iz latinskoga jezika priznaju se oblici i sa sufiksom *-tija* i sa sufiksom *-cija*: *plutokracija* i *plutokratija* (Pravopisna komisija 1960: 139). Već je Boranić napomenuo da su se uz oblike na *-tija* analogijom prema imenicama kao *tradicija*, *akcija* ustalili oblici s *-cija*: *demokracija* uz *demokratija* (usp. Boranić 1947: 38).

Slično je i s prilagodbom grčkoga i latinskoga *ch*; Boranić objašnjava da se u hrvatskome jeziku fonem *ch* zamjenjuje fonemom *h*, iako su se uobičajili i oblici s fonemom *k*: *historija* (< *historia*), *karakter* < *charakter* (ibid. 38), a i Belić govori o dvostrukoj uporabi (Belić 1950: 576) pa i Komisija navodi oblike i s *h* i oblike s *k* (*kemija* i *hemija*, *kirurgija* i *hirurgija*) (Pravopisna komisija 1960: 136).

Grčko i latinsko *s* zamjenjuje se s hrvatskim *z*: grč. *pausis* > *pauza*, lat. *visio* > *vizija*, *versio* > *verzija*, ali se u brojnim riječima *s* zadržalo: *insulin*, *arsenal*, *falsifikat*, *arsenal* (ibid. 137). Jednako je ovo pravilo objašnjeno i jednaki su primjeri kod Boranića (Boranić 1947: 39) i kod Belića (Belić 1950: 676).

3.11.4. Pisanje općih imenica iz živih stranih jezika

Kada je riječ o pisanju općih stranih imenica, pravopisi na jednak način objašnjavaju pravila te navode iste primjere; pisat će se: *afera* < franc. *affaire*, *bista* < franc. *buste*; *feljton* < franc. *feuilleton*; *splin* < eng. *spleen*, *intervju* < eng. *interview* (Boranić 1947: 33; Pravopisna komisija 1960: 147). Za oblike *intervju*, *spleen* Boranić navodi da se često pišu i u izvornom obliku: *interview*, *spleen*.

Novosadski pravopis navodi i brojne primjere posuđenica iz turskoga, mađarskoga, njemačkoga i talijanskoga jezika koje su u hrvatski jezik ušle pod utjecajem povijesnih i geografskih prilika, pa se navode turcizmi: *čardak*, *čibuk*, *pendžer*, *odžak*, *čošak*, *peškir*, *testija*, *ćumur*, *ćerpič*, *divan*, *sevdah*, *inat*, *kapija*, *sećija*; hungarizmi: *šogor*, *šor*, *alas* (mađ. *sógor*, *sór*, *halász*), germanizmi *plac*, *cug*, *bircuz*, *borer*, *veš* (njem. *Platz*, *Zug*, *Wirtshaus*, *Bohrer*, *Wäsche*) i talijanizmi: *portafolj* (tal. *portafoglio*)... i dr. (Pravopisna komisija 1960: 146). Međutim, sve ove oblike Komisija smatra neknjiževnima te propisuje odgovarajuće hrvatske zamjene: *vlak* umjesto *cug*, *rublje* umjesto *veš* i sl. (ibid.)

Pravopisna komisija kao i Boranić navodi primjere eponima¹⁷, tj. leksema nastalih poopcavanjem stranih vlastitih imena, nazvanih prema osobi kojoj se pripisuje pojedini izum, pa će se pisati *rendgen* (< *Wilhelm Röntgen*), *vat* (< *James Watt*) i sl. (Boranić 1947: 33; Pravopisna komisija 1960: 145).

¹⁷ U radu je upotrijebljen noviji termin *eponim*, iako pravopisi ne imenuju posebno ovu vrstu posuđenica.

3.12. Pravopisna terminologija

Novosadski pravopis provodi terminološka ujednačenja. Kako ističe Jonke, „taj je put odabiranje između dvaju ili više izraza po principu jezične pravilnosti i po duhu našega narodnog jezika“. Ako su riječi *zapeta* i *točka* rusizmi, priznati su termini *zarez* i *tačka* (Jonke 1957b: 72, usp. i Pranjaković 2006: 34). Dalje navodi Jonke: „Tako su među ostalima uzeti za zajedničke nazive *veznik*, *tvorba riječi*, *prisvojne zamjenice*, *glasnice*, *riječi od mila*, a napušteni su terminološki nazivi *svezica*, *građenje riječi*, *posvojne zamjenice*, *glasne žice*, *riječi od milja*“ (ibid.). Uz navedene usvojene termine *zarez* i *tačka* (napušteni su termini *zapeta* i *točka*) navodimo još neke usvojene termine: *zavisni padež* (pored dosadašnjih *kosi padež*, *zavisni padež*), *crt*a (pored dosadašnjih *stanka*, *crt*a), *deminutiv* (pored dosadašnjih *umanjenica*, *deminutiv*) i sl.¹⁸

3.13. Leksik pravopisa. Pravopisni rječnik

3.13.1. Leksik pravopisa

Među pravopisnim pravilima o refleksu jata novosadski pravopis propisuje i pravila o ijekavskom i pravila o ekavskom izgovoru¹⁹. U *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (Matica hrvatska–Matica srpska) u tekstu pravila koristi se ijekavica, npr.:

„Neki se oblici istoga glagola pišu sa -ije-, a neki sa -je-. To je zbog toga što se u njima **mijenja**²⁰ dužina sloga s nekadašnjim jatom“

¹⁸ Za ostala rješenja u pravopisnoj terminologiji v. poglavlje „Pravopisna terminologija“ (Pravopisna komisija 1960: 169–175).

¹⁹ U poglavlju o izgovorima stoji: „Štokavski dijalekt, koji čini osnovu književnog jezika, po zamjeni starog glasa *ě* (jata) dijeli se na u tri izgovora: ijekavski ili južni, ekavski ili istočni i ikavski ili zapadni izgovor“ (Pravopisna komisija 1960: 23). Komisija navodi da zamjena nije jedinstvena, pa se u jednome izgovoru može naći i drugih rješenja.

²⁰ Boldirano je samo u ovom radu, tako je i drugdje u 3.13.1.

„U **posljednje vrijeme** ulaze u naš jezik i mnoge **e n g l e s k e** riječi (...) Tako su npr. anglo-američkoga (engleskoga) **porijekla riječi** (...)“

(ibid. 147)

No, u tekstu pravopisnih pravila *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika* nalazimo i neke riječi koje danas ne smatramo standardnima; tako se npr. glagol *transkribirati* koji potječe iz latinskoga jezika na jednom mjestu piše u obliku koji se danas ne smatra standardnim u hrvatskome jeziku: *transkribuje* (3. l. jd. prez.) < inf. *transkribovati* (Pravopisna komisija 1960: 154). Na drugom mjestu nalazimo oblik pridjeva izveden od istog tipa glagola (na *-irati*: *komplificirati*) koji je isto danas nepravilan u hrvatskom jeziku: *komplifikovana* (N mn. m. r.) < *komplikovati* (ibid. 153). Također kod oblika pridjeva tvorenih od imenica iz latinskoga jezika (na mjestu latinskog nastavka *-io* stoji domaći naziv *-ija*, npr. imenica *artikulacija*) umjesto današnjega nastavka *-ijski(h)* Pravopisna se komisija na jednom mjestu koristi oblikom s nastavkom *-ioni(h)*: *artikulacionih*²¹ (Pravopisna komisija 1960: 29).

3.13.2. Pravopisni rječnik

Zajednički pravopis poglavlje o refleksu jata naziva „Ijekavski i ekavski izgovor“ navodeći pravila za oba izgovora i tretirajući ih ravnopravnima (dva izgovora čine dvije polovice zajedničkog jezika). I Belić je u svome pravopisu propisivao pravila i navodio primjere obaju izgovora *istočnog* i *južnog*²².

Građa pravopisnog rječnika novosadskog pravopisa sastoji se od obaju izgovora – ijekavskog i sa ekavskog – pri čemu uz pojedini leksem stoji oznaka „(ijek.)“ ili „(ek.)“ kao što su kod Belića oznake „(j.)“ i „(i.)“. U tome se ogleda osnovna razlika prema rječniku Boranićeva pravopisa. Iako u poglavlju u književnim izgovorima, navodi sva tri izgovora –

²¹ Kada govori o korištenju takvih oblika u zajedničkom jeziku, Komisija dopušta dvostrukosti: *organizacijski* i *organizacioni*, *invazijski* i *invazioni* (također v. 3.11.3).

²² Pod *istočnim izgovorom* podrazumijeva se ekavski izgovor, a pod *južnim izgovorom* (u *Napomenama* uz pravopisni rječnik Belić stavlja u zagradu i termin *jugozapadni*) podrazumijeva se ijekavski izgovor.

ijekavski, ekavski i ikavski, poglavlje naziva „Ijekavski govor“, a u rječniku se nalazi samo ijekavski izgovor.

Pravopisni rječnik trebao bi sadržavati samo riječi s kojima je povezan kakav pravopisni problem. To znači da bi korpus rječnika trebale samo činiti riječi koje podliježu pravopisnim pitanjima.

U *Napomenama* uz pravopisni rječnik novosadskoga pravopisa nema purističkih smjernica. Objašnjavaju se razlozi označavanja riječi naglascima, a na kraju tek stoji napomena: „Pri odabiranju građe za sastavljanje Pravopisnog rječnika priređivačima su pomagali članovi Pravopisne komisije prof. Pavle Rogić i prof. Slavko Pavešić“ (Pravopisna komisija 1960: 179). Tako su u pravopisnom rječniku ravnopravno zastupljeni oblici obaju izgovora te ne piše koje oblike treba, a koje ne treba upotrebljavati, npr. u rječniku se nalazi i leksem *križ* i leksem *krst*, leksem *auto-cesta* i leksem *auto-put*, leksem *područje* i leksem *djelokrug*. I u Belićevu pravopisu u napomenama uz rječnik stoji:

„U našem književnom jeziku ima dosta kolebljivih upotreba; one su i ovde označene tako, jer je zadatak pravopisnog rječnika na prvom mestu da obeleži kako što treba pisati, a ne da on daje uvek preimućstvo jednoj upotrebi pred drugom. Pa ipak je u nekom slučaju neki oblik stavljen kao glavni, a drugi koji isto znači na nj se upućuje. To je učinjeno naročito kada je oblik na koji se upućuje nesumnjivo pravilniji od drugog i kada je književnom upotrebom, promatranom iz našeg književnog centra (Beograda), on potpuno ovladao“.

(Belić 1950: 581)

Boranić među *Napomenama* uz rječnik svoga pravopisa ističe da se riječi koje čine pravopisni rječnik tumače zbog pravopisnih potreba: „6. Riječi se tumače redovno zbog pravopisnih potreba, a inače samo onda, kada se mjesto tuđe, neobične ili pokrajinske riječi hoće istaknuti njezina domaća, obična ili književna zamjena“ (Boranić 1947: 87).

Zatim u sljedećoj napomeni stoji: „7. Riječi označene zvjezdicom * neka se ne upotrebljavaju u književnom izgovoru“ (ibid.). To znači da je Boranić u skladu s tadašnjim hrvatskim leksičkim fondom neke riječi smatrao nepravilnima ili dijalektalnim i tražio je prikladne zamjene i time pravopisni priručnik preuzima na sebe kompetencije jezičnog savjetnika koji određuje leksičku normu.

Abecednim redom donosimo korpus pojedinih riječi iz pravopisnog rječnika Boranićeva pravopisa²³:

- *ajvar > hajvar²⁴, *akoprem > premda, Aleksandar < *Aleksander, *am > ham, *amajlija > hamajlija, *aps > haps, *apta > hapta, *artija > hartija, at < *hat, Avala < *Havala, arhi- u složenicama: arhiđakon, arhiepiskop... < *arki (*arkidakon...), aždaha i aždaja (Boranić 1947: 89);
- *barjelo > barilo, biglisati: -šem < *biljisati (ibid. 90), *bezuvjetno > svakako (ibid. 91), *bjegati: *bjegam > bježati, blagovaonica < *blagovaona, *blještati, *blještav > blistati, blistav (ibid. 92), bojadisaonica < *bojadisaona, *Boleslav > Boljeslav, *bolesničarka > bolničarka, *bolijest > bolest, *bosiok > bosilak, Brdovec (kaj., G Brdovca): Brdovčanin, brdovački (ibid. 93), Bukurešt < *Bukarešt, Bukureščanin (ibid. 95);
- *cavtjeti > cvatjeti, cvjetati, *cjelishodan > prikladan (ibid. 95), *cjeriti se > ceriti se, *cmiljeti > cviljeti, *crpiti, *crpjati (*crpim... *crpe, *crpio, *crpila, *crpljen) > crpsti (crpem... crpu; crpao, crpla, crpen), cvil < *cvijel (ibid. 96);
- *čafran > šafran, *časomičan > časovit (ibid. 97), *čela > pčela, *čerpić > ćerpić, *česnik > razlomak, *česvina > česmina, *češer > šiška, šešarka, šišarica, šešarica, Češka < *Česka, češljaonica < *češljaona (ibid. 98), *čić, cič, *čijati > čehati, *čimbenik > činilac; čist, komp. čistiji < *čišći (tako je i u rječniku novosadskog pravopisa (Pravopisna komisija 1960: 244), *čoeck > čovjek, čoha < *čoa (Boranić 1947: 99), *črčkati > drljati, *črez > kroz, *črknja > zarez (u novosadskom pravopisu dopušta se leksem črknja: črknja, gen. mn. črkanja (Pravopisna komisija 1960: 247),

²³ Radi preciznijeg prikaza temeljnih razlika između rječnika novosadskog pravopisa i rječnika Boranićeva pravopisa, donosimo korpus pravopisnog rječnika Boranićeva pravopisa, a tek u zagradi navodimo kako je koja natuknica riješena u rječniku novosadskog pravopisa.

²⁴ Zvezdicom su označene riječi koje Boranić ne odobrava i traži za njih prikladne zamjene. Navodimo i neke standardnojezične lekseme radi usporedbe s istim leksemima u novosadskom pravopisu. Negdje se dopuštaju i dvostrukosti, pa navodimo i takve primjere.

Između riječi sa zvezdicom i prikladnih zamjena Boranić ne stavlja znakove „>“, „<“, nego samo stoji samo zarez: *ajvar, hajvar; Aleksandar, ne *Aleksander. Također, ni u Boranićevu ni u novosadskom pravopisu leksemi nisu u kurzivu. U Boranićevu su pravopisu u normalnom fontu, u novosadskom su boldirani. Zbog preglednosti u ovom su radu leksemi u kurzivu i gdje se propisuju druge riječi upotrijebljen je znak „>“.

ali nema leksema *zarež*, nego samo izvedenica: *zarežnik* (Pravopisna komisija 1960: 860), **čunj* i izvedene *> stožac*²⁵, *čuvstvo < *čustvo, *ćustvo, *čuvstvovati > osjećati, ćutjeti* (Boranić 1947: 100) (novosadski pravopis navodi oba oblika: *čuvstvo* (Pravopisna komisija 1960: 248) i *osjećaj* (ibid. 540));

- **ćedan > tjedan* (Boranić 1947: 100), **ćerati > tjerati, *ćerka > kćerka, *ći > kći*;
- *dahnuti < *danuti, *dalečina > daljina, *darežljiv > padašan* (u novosadskom pravopisu stoje leksemi *podašnost, -osti, I -osti i -ošću* (Pravopisna komisija 1960: 577), *darežljivost* (ibid. 254)), **dekembar > decembar, devetnaest < *devetnajst* (Boranić 1947: 102), *divlji < *divji, *dječarac > dječak, *djestvo > djelovanje* (u novosadskom pravopisnom rječniku stoji: *dejestvo*, gen. mn. *dejestava (ek.) i djestvo*, gen. mn. *djestava (ijek.)* (Pravopisna komisija 1960: 256, 263), **djelokrug > područje* (Boranić 1947: 103) (u novosadskom se dopuštaju oba leksema: *djelokrug* i *područje* (Pravopisna komisija 1960: 264, 582)), **dočim > dok, *dodijeliti > pridijeliti, *dojmati se > doimati se, *doljni, *doljnoga > donji, donjega, *domjenak > razgovor, *domoći se > dostati se, *donašati > donositi* (Boranić 1947: 104), **doprinijeti, *doprinositi > pridonijeti, pri(do)nositi* (u novosadskome stoji: *pridoneti (ek.) i pridonijeti (ijek.)* (Pravopisna komisija 1960: 645); *doprineti i doprinijeti* (ibid. 271)), **dopuščati > dopuštati, *došašće > dolazak, *dovađati > dovoditi, *dovažati > dovoziti, *doznačiti > odrediti, *doznačnica > uputa, *dozvola, *dozvolja; *dozvoliti > dopuštenje, dopustiti* (Boranić 1947: 105) (u novosadskom pravopisnom rječniku stoji: *dopustiti, dopuštenje* (Pravopisna komisija 1960: 271)), **dožnjeti, *dožnjevati > dožeti, dožinjati, Drava; dravski < *dravin, *dren*²⁶(Boranić 1947: 105), **drktati > drhtati, *drviš > derviš, *dugočasan, -sna > dosadan* (u novosadskom postoji samo leksem *dugočasan* (Pravopisna komisija 1960: 278), nema leksema *dosadan*)); *dvjesta, dvije stotine < *dvjesto, *dvije sto* (Boranić 1947: 106);
- **džara > žara* (ibid. 107);
- **đe > gdje*, ali *đeneral, general, Đurđevac (-vca): Đurđevčanin, đurđevački* (ibid. 107);

²⁵ U rječniku stoji „**čunj i izvedene, bolje stožac*“. To znači da se prvi leksem ne odbacuje potpuno, nego se ne preporučuje.

²⁶ Za ovaj leksem stoji napomena „*v. drijen*“.

- *Ercegovina > Hercegovina, *esap > hesap, Esop, ne *Ezop (Boranić 1947: 108) (u novosadskom stoji samo oblik *Ezop*²⁷ (Pravopisna komisija 1960: 293));
- *fala, *faliti > hvala, hvaliti (Boranić 1947: 108);
- *gdjekad > katkad (ibid. 108), *-gledavati (od *gledati*) s prijedlozima (*pregledavati) > *pregledati* (Komisija dopušta oba oblika: *pogledati* i *pogledavati* (Pravopisna komisija 1960: 585)), *glijeto > *dlijeto* (Boranić 1947: 109), *goruč > *vruč*, *gostionuica* < *gostiona, *grajati > *graktati*, *gr'oce* (dem. od *grlo*): *gr'oca*; G mn. *grlaca* (ibid. 111);
- *haljkav > *aljkav* (ibid. 112), *hrvati (se) > *rvati (se)*: *rvem (se)*, *hrzati > *rzati*: *ržem*, *hrž > *rž (raž)*, *hvajda > *fajda*, *hvat* < *fat (ibid. 114);
- *imetak > *imutak*, *imovina* (115), *izdupsti*: *izdubem* < *izdubiti (*izdubim) (ibid. 117), *izobličen > *nakažen*, *Izrailj* : *Izrailjac* < *Izraeličanin, *izrailjski* (ibid. 118) (tako je i u rječniku novosadskog pravopisa (Pravopisna komisija 1960: 358));
- *jal > *zavist*, *jačiti > *jačati* *jahor > *javor*, *jal > *zavist* *jarećina > *jaretina* (Boranić 1947: 119);
- *-kapati (od *kopati*) sa prijedlozima (*potkapati) > *potkopavati* (ibid. 121), (isto je i u novosadskom pravopisu (Pravopisna komisija 1960: 609));
- *lahak, *lahko > *lak*, *lako*, *letavati (od *letjeti*) s prijedlozima (*nadletavati) > *nadlijetati* (Boranić 1947: 127) (u novosadskom se pravopisnom rječniku dopuštaju oba oblika, uz oznake „(ijek.)“ i „(ek.)“: *nadlijetati (ijek.)* i *nadletati (ek.)* (Pravopisna komisija 1960: 456, 127)), *lijep* (Boranić 1947: 128) (novosadski pravopis navodi obje varijante uz oznake „(ijek.)“ i „(ek.)“: *lijep (ijek.)* i *lep (ek.)* (Pravopisna komisija 1960: 418, 414));
- *ljekarnica* < *ljekarna (Boranić 1947: 129);
- *marač > *mart* (ibid. 130), *meja > *međa* (ibid. 131), *mrziti* < *mrzjeti (ibid. 134);
- *načeti*: *načnem* < *načmem, *nadmoć > *pretega* (ibid. 135) (u novosadskom rječniku dopuštaju se oba leksema: *nadmoć*, *pretega* (Pravopisna komisija 1960: 456, 637),

²⁷ Za ovaj leksem Komisija navodi napomenu da se pogleda paragraf 155a u pravopisnim pravilima.

- *naspram* > *prema* (Boranić 1947: 135) (Komisija dopušta oblik *naspram* (Pravopisna komisija 1960: 470)), **naprama* > *prema* (Boranić 1947: 137) *nedjelja* < **nedjelja*, **nedilja*, *nesavjestan*, *-sna* (Boranić 1947: 141) *nesavestan-sna* i *nesavjestan-sna* (Pravopisna komisija 1960: 494);
- **njekoć* > *nekoć* (ibid. 142);
 - **objam* > *obujam* (Boranić 1947: 143), *odmila*, **odnašati* > *odnositi* (ibid. 145), **otpovijed* > *otkaz* (ibid. 150) (u novosadskom se rječniku nalaze oba leksema: *otpovijed* (ijek.) = *odgovor* (Pravopisna komisija 1960: 548), *otkaz* (ibid. 546);
 - **pastijer* > *pastir*, *panča*, *pandža* (Boranić 1947: 151), **pestić* > *tučak* (ibid. 152)²⁸ (kod Pravopisne komisije dopušta se pored leksema *tučak* (Pravopisna komisija 1960: 788) i leksem *pestić* uz oznaku „(bot.)“ (ibid. 563), **podrazumijevati* > *razumijevati* (Boranić 1947: 155), *poispremetati* < **poispremitti* (ibid. 156), **predšasnik* > *prethodnik* (ibid. 162) (novosadski rječnik dopušta oba leksema: *predšasnik* i *prethodnik* (Pravopisna komisija 1960: 624; 638)²⁹, **preša*, **prešan* > *hitnja*, *hitan* (Boranić 1947: 164), **prošasti* > *prošavši*, *prošli* **protusloviti* i izvedenice > *protiviti se*, *pobijati*, *protiv(u)riječiti* (ibid. 169), *protivriječiti*, *protivuriječiti*, *proturječje*, *protivurječje* (ibid. 169) (Komisija dopušta oba oblika: *protusloviti* (Pravopisna komisija 1960: 670) i *protivriječiti*, *protivurječiti*, *proturječiti*; *protivurječje*, *proturječje*, 32c, 33 (ibid. 669–670) uz navođenje i ekavske varijante: *protivrečiti*, *protivurečiti*, *proturečiti*, *protivrečje*, *protivurečje*, *proturečje* (ibid. 669)), **prouzročiti* > *prouzrokovati*, **proveja(va)ti* > *provija(va)ti* (Boranić 1947: 170), *promijeniti* (ibid. 168) (Komisija navodi obje varijante uz oznake: *promijeniti* (ijek.) i *promeniti* (ek.) (Pravopisna komisija 1960: 664));
 - *rad*; komp. *radije*, *radije* < **rađe*, superlativ: *najradije* < **najrađe* (ibid. 171) (isto stoji i u novosadskom pravopisnom rječniku (Pravopisna komisija 1960: 679)), **raznašati* > *raznositi* (Boranić 1947: 173) (novosadski pravopis dopušta oba oblika s preporukom drugoga (Pravopisna komisija 1960: 693)), **rijeti* > *reći* (Boranić 1947: 174), **reć bi* > *rekao bih*, **regbi* > *rekao bih*, **rekuć* (npr. *tako rekuć*) > *tako reći*,

²⁸ U rječniku stoji „**pestić*, *bolje tučak*“ što znači da Boranić ne zabranjuje prvi leksem, ali ga ne preporučuje.

²⁹ Na str. 639 kao leksička natuknica stoji „*pretš*...ne nego *predš*“ zbog pravila o jednačenju fonema *d*.

rekavši (ibid. 174) (tako je i kod Pravopisne komisije: *regbi* (pokr.) > *rekao bih* (Pravopisna komisija 1960: 697);

- **sjem* > *osim* (Boranić 1947: 177), **sličiti* > *naličiti*, *nalikovati* (ibid. 179) (Komisija dopušta oba oblika: *naličiti* (Pravopisna komisija 1960: 462), *sličiti* (ibid. 729);
- **šenica* > *pšenica* **špilja* > *spila* ili *spilja* (tako je i kod novosadskog rječnika (Pravopisna komisija 1960: 768);
- **talijer* > *talir*, *tambura* < **tanbura* (Boranić 1947: 187), **tronuće* > *ganuće* (Komisija dopušta oba leksema: *ganuće* (Pravopisna komisija 1960: 299), *tonuće* (ibid. 787), **trpeljiv(ost)* > *(u)strpljiv(ost)* (Boranić 1947: 190) (kod novosadskog rječnika dopuštaju se oba leksema: *strpljivost* (Pravopisna komisija 1960: 750), *trpeljivost* (ibid. 787);
- **ubitačan* > *štetan*, *škodljiv* (Boranić 1947: 190) (novosadski pravopis navodi prvi leksem i napominje u kojem se pravilu ovaj leksem nalazi: *ubitačan*, -čna 52 a 4 (Pravopisna komisija 1960: 791), za drugi leksem nalazi se samo izvedenica: *škodljivost* (ibid. 767)), **udio* (**udjel*), **udjela* > *dio*, *dijela*, **ufatiti* *uhvatiti* (Boranić 1947: 191);
- **vjeme* > *vime* (ibid. 197), **vjeroispovijed*, **vjeroispovijedanje/ispovijest* > *ispovijed*, *ispovijest vjere*... **vjeronauk* > *nauk vjere*, **vjeroučitelj*, *učitelj vjere*, **vjerozakon*, > *vjera* (Boranić 1947: 197) (novosadski pravopis dopušta prve oblike s oznakom „(ijek.)“: *vjeroispovijed (ijek.)*... (Boranić 1947: 198) (Pravopisna komisija 1960: 833), *vera* (ibid. 826), *veronauk*, *veroisповед*, *veroisповest* (ibid. 827); *voleti* (ibid. 836) i *voljeti* (ibid. 837);
- **začudan* > *čudan* (Boranić 1947: 200), **zlodjelo* > *zlo djelo* (ibid. 205);
- **ždrijebati* > *ždrebat*, **žgaravica* > *zgaravica* (ibid. 206, 207).

Prikaz leksika Boranićeva pravopisnog rječnika može se svesti na nekoliko osnovnih obilježja: a) propisuje se isključivo ijekavica, npr. *nadlijetati* (ne i *nadletati*), *nedjelja* (ne i *nedjelja* i *nedilja*), *nesavjestan* (ne i *nesavestan*), *vjera* (ne i *vera*) i dr.; b) propisivanje samo

jednih oblika, npr. leksem *područje* (ne i *djelokrug*), *križ* (ne i *krst*), c) izbacuju se nastavci koji se smatraju nestandardnima: *-onica* umjesto *-ona*, npr. *blagovaonica* umjesto *blagovaona* i sl. d) ne dopuštaju se pokrajinski ili dijalektalni oblici u kojima dolazi npr. do redukcije glasova (**objam* > *obujam*) ili pojednostavljivanja suglasničkih skupina (*čela* > *pčela*) i sl.

4. S. Babić–B. Finka–M. Moguš, HRVATSKI PRAVOPIS, 1971.

U ovom se poglavlju uspoređuje *Hrvatski pravopis s Pravopisom hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*. Prikazat će se gdje se očituje Broz–Boranićevo nasljedovanje te gdje ovaj pravopis preuzima kompetencije leksičkog savjetnika.

Uoči izdavanja novoga pravopisa u članku „*Hrvatski pravopis*. Jak jezični osjećaj“ u desetom broju Hrvatskoga tjednika Stjepan Babić navodi šest općih i šesnaest pojedinačnih načela budućega pravopisa (usp. Babić 1971: 16). Prvo opće načelo pri sastavljanju novoga pravopisa bilo je da se napravi što manje promjena i intervencija u postojeću pravopisnu problematiku. Drugo načelo jest zadržavanje na fonetskoj koncepciji pravopisa. Treće i četvrto načelo tiču se identifikacije leksičkog i terminološkog fonda, a to je isključivo hrvatska pravopisna tradicija i hrvatsko rječničko blago (ibid.). Peto načelo navodi podlogu po kojoj je pisan novi pravopis, a to je Boranićev pravopis iz 1947. godine. Konačno, šesto načelo objašnjava naziv novoga pravopisa; nazvan je *Hrvatskim pravopisom* jer se tako zvao Brozov pravopis iz 1892. godine kao i mnoga Boranićeva izdanja. Što se tiče pojedinačnih načela, razradit ćemo ih analizom *Hrvatskoga pravopisa* počevši od same strukture i sadržaja poglavlja. Prikazat će se u čemu taj pravopis nasljeđuje novosadski pravopis, a u čemu zastupa Broz–Boranićevu tradiciju i koja pravila novosadskog pravopisa odbacuje.

4.1. Struktura pravopisa

Struktura pravopisa i redoslijed poglavlja *Hrvatskoga pravopisa* ne razlikuju se puno od novosadskog pravopisa; *Pravopis* se sastoji od osam poglavlja pravopisnih pravila, započinje pravilima o pismu, pravilima o velikom i malom slovu, zatim slijede poglavlje o fonemima i glasovnim promjenama, pravila o sastavljenom i nesastavljenom pisanju riječi, poglavlje o rečeničnim i pravopisnim znakovima te poglavlje o kraticama. No, poglavlje o tuđicama nalazi se nakon poglavlja o fonemima kao i kod Boranića, dok je u novosadskom pravopisu problematika pisanja tuđica smještena na kraju pravopisnih pravila. Također, Babić–Finka–Mogušev pravopis sadrži poglavlja „Rečenični znakovi“ i „Pravopisni znakovi“

kao što su kod Boranića „Rečenični znaci“ i „Pravopisni znaci“ dok su u novosadskom pravopisu poglavlja nazvana „Interpunkcija“ i „Pravopisni znakovi“. Drugi dio čini „Pravopisni rječnik“ na koji otpada oko 200 stranica.

4.2. „Velika i mala slova“

Problematiku pisanja velikih i malih slova Babić–Finka–Mogušev pravopis obradio je kao i pravopisi iz 1947. i 1960. godine s tim što se i ovdje kao i u novosadskom pravopisu piše *Hrvatsko primorje*, *Gorski kotar*, a ne *Hrvatsko Primorje* i *Gorski Kotar* kako je nalagao Boranićev pravopis. U imenima blagdana i državnih praznika kao i u imenima ustanova, društava, tvornica i poduzeća prva se riječ piše velikim slovom, a ostale malim slovom, osim ako su vlastite imenice, tada se pišu velikim slovom: *Nova godina*, *Osmi ožujka*, *Prvi svibnja* (Babić–Finka–Moguš³⁰ 1971: 12).

Radi lakšeg razlikovanja istih imenica kada označavaju vlastito ime i kada imaju opće značenje autori donose pregled imenica poredavši ih u dva stupca s napomenom na početku: „valja razlikovati“. Tako npr. izraz *Babina Greda* označava naseljeno mjesto i oba se člana pišu velikim slovom jer su obje imenice vlastite, a izraz *velika greda* označava opći pojam. Oblik *Novi Sad* označava vlastito ime, tj. naziv grada, a *novi sad* označava opći pojam, misli se na ono što je tek posađeno. Kada stoji *Sjeverna Amerika*, misli se na naziv kontinenta, a kada stoji *sjeverna Hrvatska*, misli se na sjeverni dio Hrvatske (...) (usp. B–F–M 1971: 15–19).

Kao što propisuje i novosadski pravopis, domaći nazivi životinjskih pasmina i nazivi biljaka pišu se malim slovom, ali ako se upotrebljava stručni naziv na latinskom jeziku, tada se prva riječ piše velikim slovom: *bernardinac* (pas), *jablan*, *tratinčica*, *ljubica*, ali *Felis leo* (lav), *Viola odorata* (ljubica) (B–F–M 1971: 8).

³⁰ Dalje u radu koristim se kraticom B–F–M.

4.3. „Glasovi i glasovni skupovi“³¹

4.3.1. „Suglasnik č“. „Suglasnik ć“. „Suglasnik dž“. „Suglasnik đ“. „Suglasnik h“. „Suglasnik j“³²

Hrvatski se pravopis u pravilima o pisanju fonema *h* prekida s dosadašnjom praksom da se fonem *h* ne piše u riječima *rđa*, *rđav*, *rvati se*, *rzati* te dopušta dvojako pisanje „zbog dvojake uporabe u hrvatskoj književnosti i u narodnim govorima“ (usp. B–F–M 1971: 30).

Ni ovaj pravopis pravila o jotaciji ne stavlja u posebno poglavlje već ih navodi u poglavlju o fonemima *ć*, *đ* npr.: *braća* < *brat* + *ja*, *mlađi* < *mlad* + *ji* (B–F–M 1971: 26; 29).

Kod pisanja fonema *j* propisuje se *azijski*, *financijski*, *svačiji*, ali *dječji* (B–F–M 1971: 31–32; 167, usp. *dječji* i *dječiji* (Pravopisna komisija 1960: 37).

Kada je riječ o fonemu *dž*, *Hrvatski pravopis* proširuje popis turcizama i anglizama, pa navodi uz dosadašnje primjere *džamija*, *fildžan*, *budžet* i nove primjere *patlidžan*, *džez* i sl. (B–F–M 1971: 28).

U genitivu množine imenice *svjedodžba* u kojoj je došlo do jednačenja fonema *č* (*svjedočiti* > *svjedočba* > *svjedodžba*) Babić–Finka–Mogušev pravopis priznaje oblike *svjedodžaba* i *svjedodžbi* kao i novosadski pravopis (B–F–M 1960: 46; 297; usp. Pravopisna komisija 1960: 51, 760). To znači da je potpuno odbačen Boranićev oblik bez provođenja jednačenja: *svjedočaba* (usp. Boranić 1947: 25).

Hrvatski pravopis donosi i primjere posuđenica u kojima se pojavljuje fonem *đ*: *đavao*, *Đuro* (B–F–M 1971: 29, usp. Pravopisna komisija 1960: 51).

³¹ Pravila o pisanju fonema i o glasovnim promjenama *Hrvatski pravopis* smješta u jedno poglavlje nazvano „Glasovi i glasovni skupovi“.

³² U *Hrvatskom pravopisu* svaki je fonem obrađen u zasebnom potpoglavlju. U ovom su radu pravila o svim fonemima smještena u jedno potpoglavlje.

4.3.2. „Promjena *l* u *o*“

Kod oblika *dol*, *sokol*, *sol*, *stol*, *vol*, *krilce*, *selce*, *bijel*, *cijel*, *odjel* ne provodi se promjena *l* u *o* na kraju riječi ili sloga, ali u jeziku su zastupljeni i oblici s provedenom promjenom (*do*, *soko*, *so*, *sto*...) (B–F–M 1971: 31). *Hrvatski pravopis* preporučuje prve oblike (*dol*, *sokol*...); potonje oblike ni ne navodi u pravopisnom rječniku. I novosadski je pravopis u pravopisnim pravilima spomenuo uporabu i jednih i drugih oblika (usp. Pravopisna komisija 1960: 60).

4.3.3. „Glasovni skupovi *i**j**e*-*j**e*“

U analizi novosadskog pravopisa kod pravila o refleksu jata najviše je pozornosti posvećeno prikazivanju pravopisnih rješenja za oblike s kratkim ili dugim jatom u riječima s prefiksom *pre-* i to u imenicama izvedenih od glagola. *Hrvatski pravopis* navodi sljedeće oblike s dugim jatom: *prijekor*, *prijelaz*, *prijedlog*, *prijelom*, *prijenos*, *prijepis*, *prijevod*, *prijevoz*, a s kratkim jatom: *pregib*, *pregled*, *prekid*, *prelet*, *premaz*, *prepad*, *prepjev*, *preplet*, *prerez*, *presjek*, *preskok* (...), a na kraju se nalazi napomena da su „sve takve običnije riječi propisane u pravopisnom rječniku“ (B–F–M 1971: 34).

Kao i prethodni pravopisi *Hrvatski pravopis* propisuje gubljenje fonema *j* pri kraćenju *-rije-* u *-rje-* u oblicima: *vremena* < *vrijeme*, *ždrebeta* < *ždrijebe*, *vredniji* < *vrijedan*, *bregovit* < *brijeg*, *otreznjavati* < *otrijezniti* i sl. (ibid. 36). U oblicima *odrješito*, *razrjeđivati*, *ogrjev*, *modrjeti*, *pomodrjeti* fonem *j* ostaje (ibid. 36). U novosadskome se pravopisu navode oblici *modreti*, *pomodreti*, a pored *ogrev* priznavalo se i *ogrjev* (usp. Pravopisna komisija 1960: 29).

4.3.4. „Zamjenjivanje *k*, *g*, *h* sa *c*, *z*, *s*“

Pravila o provođenju sibilizacije većinom se podudaraju u pravopisima. Razlike postoje u propisivanju (ne)provođenja sibilizacije u dativu i lokativu jednine imenica ženskog roda.

Pravopisna komisija u imenicama ženskoga roda na *-tka* propisivala je provođenje sibilizacije u dvosložnim riječima, a ako su imenice višesložne, dopušta se dvojako pisanje: *motka* > DL *motki*; *pripovijetka* > DL *pripovijetki*, *pripovijeci*. Ali, i za imenicu *bitka* dopustila je dvojako pisanje: *bitki* i *bici* (Pravopisna komisija 1960: 57). *Hrvatski pravopis* jednako propisuje ovo pravilo: sibilizacija se ne provodi u imenici *motka* > DL *motki*, ali kod drugih imenica dopušta se dvojako pisanje: *zagonetka* > DL *zagonetki*, *zagoneci*; *bitka* > DL *bitki*, *bici*.

Pravopisna komisija propisuje: *tačka* > DL *tački* (Pravopisna 1960: 56), a *Hrvatski pravopis* dopušta oba oblika: *točka* > DL *točki* i *točci* (B–F–M 1971: 44).³³

Hrvatski pravopis dopušta dvojako pisanje i oblika *snaha* > DL *snahi*, *snasi*; *buha* > DL *buhi*, *busi*, ali: *epoha* > DL *epohi* (ibid. 45).

4.3.5. Jednačenje po zvučnosti

Jedan od osnovnih predmeta brojnih rasprava o hrvatskim i srpskim pravopisima 20. stoljeća jest tretiranje pravila o provođenju jednačenja po zvučnosti i najviše polemika izazvao je problem jednačenja ili nejednačenja fonema *d* ispred *s*, *š*, *č*, *ć*, *c*. Novosadski je pravopis propisao neprovođenje jednačenja fonema *d* ispred *s* i *š*: *predstava*, *odštampati*, *gradski*, ali provođenje jednačenja ispred fonema *c*, *č*, *ć*: *potcijeniti*, *natčovjek*, *otćušnuti* (Pravopisna komisija 1960: 64). *Hrvatski pravopis* vraća stanje prije novosadskog pravopisa, tj. Boranićevo pravilo po kojem se fonem *d* ne jednači ispred bezvučnih *c*, *č*, *ć*, *s*, *š*: *odcijepiti*, *podčiniti*, *odćušnuti*, *predsjednik*, *podšiti* (B–F–M 1971: 45). Također ni na granici korijen–sufiks neće doći do jednačenja: *gradski*, *ljudski* (ibid. 187, 217).

U tablici 7 stoji usporedni prikaz pravila u četirima pravopisima.

³³ O terminima *točka*, *tačka* više u poglavlju o terminologiji i rječniku (4.11.)

Tablica 7: Prikaz pravopisnih rješenja za pravilo o jednačenju fonema *d* u četirima pravopisima

PRAVOPIŠ	PRAVOPIŠNA RJEŠENJA (Ne)jednačenje po zvučnosti fonema <i>d</i> ispred fonema <i>s, š, č, ć, c</i>
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>odcijepiti, podčiniti, odćušnuti, predsjednik, gradski, podšiti</i> “ (str. 24)
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	<i>potpretsednik, potpukovnik; otstupiti, otseći, pretседавати, otšetati, potčiniti se (...), otćušnuti (...)</i> Iznimka: „ <i>grad – gradski, gospodin – gospodstvo (...)</i> “ (str. 541)
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	<i>potcijeniti, otćušnuti, natčovjek; predstava, odstupiti, predsjednik, gradski, ljudski, odšetati (...)</i> “ (str. 64)
Babić–Finka–Moguš (1971), <i>Hrvatski pravopis</i>	<i>odcijepiti, podčiniti, odćušnuti, predsjednik, podšiti</i> (str. 45); <i>gradski, ljudski</i> (str. 187, 217)

U riječima kao *podtajnik, podtekst, subpolaran* ne dolazi do jednačenja fonema da bi se riječi mogle razumjeti tj. da se jednačenjem i ukidanjem granice između prefiksa i korijena ne bi izgubilo značenje riječi (B–F–M 1971: 45).

Za ostale slučajeve provođenja jednačenja fonema navode se slični primjeri kao i dosad: *zupci* < N mn. *zubci* < N jd. *zubac*, *slatka* < G jd. *sladka* < N jd. *sladak*, *svjedodžba* < N jd. *svjedočba* < inf. *svjedočiti* i sl. (ibid. 45–46).

4.3.6. Jednačenje po mjestu tvorbe

Kod glagola *izljubiti*, *razljutiti*, *iznjušiti* ne događa se jednačenje po mjestu tvorbe (fonem *z* ispred *lj* ne jednači se), u izvedenicama dolazi do jednačenja fonema *n* ispred *b* i *p* (*himba* < (od *hiniti*), *stambeni* < (od *stan*), a u složenicama se isti fonem ne jednači: *jedanput*, *vodenbuha* (usp. B–F–M 1971: 47). To znači da se potpuno odbacuje Boranićevo pravilo da se fonem *n* uvijek jednači ispred *b* i *p* (*himba*, *jedamput* (usp. Boranić 1947: 28)).

4.3.7. „Gubljenje suglasnika“

Pravila o gubljenju fonema većinom se ne razlikuju se od ostalih pravopisa, tako npr. fonemi *d* i *t* gube se ispred *s*, *č*, *ć* u oblicima: *otac* > posv. prid. *očev*, ali ostaje ispred fonema *c* u oblicima kao što je *podcrtati*, dakle na granici prefiks–korijen što je objašnjeno u pravilu o jednačenju. Propisuju se oblici: *poddijalekt*, *nuzzarada*, *superrevizija* kako gubljenjem ne bi došlo do nerazumijevanja složenice (usp. B–F–M 1971: 48–49).

4.4. „Tuđice“

Hrvatski pravopis poglavlje o pisanju tuđica dijeli na „Tuđice iz klasičnih jezika“ i „Tuđice iz živih jezika“. Objašnjavaju se pravila o *glasovnim prilagodbama riječi* i *obličkim prilagodbama riječi iz klasičnih jezika* te pravila o pisanju općih i vlastitih imenica iz živih stranih jezika s potpoglavljima „Pisanje vlastitih imena iz jezika koji se služe latinicom“, „Pisanje vlastitih imena iz jezika koji se služe ćirilicom“ i „Pisanje vlastitih imena iz jezika koji se služe drugim pismima“ (B–F–M 1971: 50–82). Tri potpoglavlja o pisanju stranih imena na pojedinom pismu odnose se na potpoglavlja u novosadskom pravopisu koja se tiču *izvornoga pisanja* i *fonetskoga pisanja* imena iz živih stranih i slavenskih jezika (Pravopisna komisija 1960: 145–168). Na samom početku poglavlja o tuđicama stoji: „Tuđe riječi treba

upotrebljavati samo onda kad za pojmove koji se njima označuju nemamo dobrih zamjena u svojem jeziku“ (B–F–M 1971: 50).

Iako je poglavlje o tuđicama u *Hrvatskom pravopisu* bolje organizirano nego u novosadskom, opsežno je kao i u prethodnom pravopisu zbog čega se djelomično gubi jasnoća razumijevanja pravila. Prikazat ćemo koja su rješenja Babić–Finka–Moguševa pravopisa u pisanju tuđica drugačija u odnosu na dosadašnje pravopise.

4.4.1. Pisanje vlastitih imena iz živih stranih i iz slavenskih jezika

Spomenut ćemo samo pravila o sklonidbi muških stranih imena koja završavaju na *-i*, *-io*, *-y*. Sklonidbu tih imena *Hrvatski je pravopis* riješio kao i novosadski te je naveo i iste primjere. U ovisnosti kako se završeci imena izgovaraju, piše se: *Tokio* > G *Tokija*, posv. prid. *Tokijev*, ali *Boccaccio* > G *Boccaccia*, posv. prid. *Boccacciov*. Piše se: *Leopardi* > G *Leopardija*, posv. prid. *Leopardijev*, ali *Kalay* > G *Kalaya*, posv. prid. *Kalayev* (usp. *ibid.* 74).

Ostala muška strana imena kao npr. *Tasso*, *Dante* i sl. sklanjaju se jednako kao i u prethodnom pravopisu: *Tasso* > G *Tassa*; *Dante* > G *Dantea* (*ibid.* 73–74). Sklonidbu imena s nepostojanim *e* *Hrvatski je pravopis* riješio kao i novosadski – kod slavenskih imena kao *Čapek*, *Levec* u genitivu se nepostojano *e* ne gubi: *Čapek* > *Čapeka*, *Lovec* > G *Loveca* (B–F–M 1971: 77; usp. Pravopisna komisija 1960: 166), a kod kajkavskih prezimena s nepostojanim *e* u genitivu dolazi do gubljenja: *Tkalec* > G *Tkalca*, *Sremec* > G *Sremca* (B–F–M 1971: 77; usp. Pravopisna komisija 1960: 166).

4.4.2. Pisanje općih imenica iz klasičnih jezika

Dvostrukosti u jezičnoj praksi govornika hrvatskog i srpskog jezika u pisanju stranih riječi iz klasičnih jezika koje su propisivali i Belić i Boranić nastavile su se novosadskim pravopisom i to ravnopravnim priznavanjem obaju oblika.

U pisanju stranih općih imenica iz klasičnih jezika novosadski je pravopis dopuštao dvostruke

oblike u riječima grčkoga podrijetla kao npr. *kemija* i *hemija*, *kirurgija* i *hirurgija* (< grč. *chemia*, *cheirurgia*) (Pravopisna komisija 1960: 137), ali *Hrvatski će pravopis* napustiti oblike s *h*, pa će biti ispravno samo *kemija*, *kirurgija* (B–F–M 1971: 64).

U tvorbi pridjeva od imenica latinskoga podrijetla priznaju se oblici tvoreni sufiksom *-ijski*, aza sufiks *-ioni* autori navode da je „tuđa tvorba i u hrvatskom jeziku valja je izbjegavati“: *akumulacijski* (ne *akumulacioni*), *artikulacijski* (ne *artikulacioni*) i dr. (ibid. 61).

Kod imenica muškoga roda koje završavaju na *-t* i *-ist* ne dopuštaju se oblici sa završetkom na *-a* za muški rod: *poliglot*, *fatalist*, *humanist*, a ne *poliglota*, *fatalista*, *humanista* (ibid.).

Kod imenica muškoga roda s nepostojanim *a*, dopuštaju se dvostruki oblici, pa osim u nekim padežima, nepostojano *a* može stajati i u nominativu jednine: *dokument* i *dokumenat*, *objekt* i *objekat*, *akcent* i *akcenat* s tim da se preporučuju oblici bez *-a*. Samo s nepostojanim *a* u nominativu jednine takve vrste imenica pišu se riječi *psalam* i *Egipat* (ibid. 57).

Grčko i latinsko *s* zamjenjuje se hrvatskim *z* – piše se *impulzivan*, a ne *impulsivan*, ali ostaje *kaos*, *korpus* (usp. B–F–M 1971: 59). Tako je i u prethodnim pravopisima – Boranić propisuje *revizor*, *kriza*, ali kod vlastitih imena ostaje *s*: *Hesiod*, *Esop* (Boranić 1947: 38–39). Novosadski pravopis propisuje *z*, iako se za neke oblike dopušta i *s*: *impulzivan*; *Persija* i *Perzija*, *insulin*, *arsenik* (Pravopisna komisija 1960: 137).

Zasebni paragraf u poglavlju o pisanju tuđica iz klasičnih jezika tiče se jezičnog savjetništva, odnosno propisivanju samo jednoga od dvaju oblika. U dva stupca autori propisuju kako valja, a kako ne valja pisati čime njihov pravopis preuzima kompetencije leksičkog savjetnika. Tako npr. treba pisati *akumulacijski*, ne i *akumulacioni*, *aristokracija*, ne i *aristokratija*, *abilonski*, ne i *vavilonski*.³⁴

4.4.3. Pisanje općih imenica iz živih stranih jezika

Autori su u odnosu na novosadski pravopis proširili popis riječi posuđenih iz francuskoga, njemačkog, engleskog i talijanskog jezika, pa navode galicizme: *akter* < franc. *acteur*, *bulevar* < franc. *boulevard*, *esej* < franc. *essay*, *pejzaž* < franc. *paysage*, *prestiz* < franc. *prestige*, *tirkiz* < franc. *turquoise*, *žurnal* < franc. *journal* i dr.; anglicizme: *džentlmen* <

³⁴ O leksiku i pravopisnom rječniku *Hrvatskoga pravopisa* kao i mjestima gdje postaje leksički savjetnik v. 4.11.

eng. *gentleman*, *džin* < eng. *gin*, *džip* < eng. *jeep*, *najlon* < eng. *nylon*, *šampon* < eng. *shampoo* i dr. Navode se germanizmi: *biflati* < njem. *büffeln*, *blic* < njem. *Blitz*, *flaster* < njem. *Pflaster*, *fušer* < njem. *Pfuscher*, *šajba* < njem. *Scheibe*, *trač* < njem. *Tratsch*; i talijanizmi: *espresso* < tal. *espresso*, *mafija* < tal. *mafia*, *violončelo* tal. *violoncello* i sl. Međutim, u pravopisnom rječniku za neke od ovih riječi Babić, Finka i Moguš preporučuju prikladne hrvatske zamjene: npr. *prestíž* > *ugled* (str. 258); *žurnalist* > *novinar* (str. 340) čime i rječnik *Hrvatskog pravopisa* dobiva kompetencije leksičkog savjetnika.

4.5. „Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi“

Pravila o sastavljenom i nesastavljenom pisanju riječi u *Hrvatskome se pravopisu* ne razlikuju mnogo od dosadašnjih pravopisa; glavna se promjena tiče pisanja futura I. i niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti*.

4.5.1. Opća pravila. Pisanje imenica. Pisanje pridjeva

I *Hrvatski je pravopis* poglavlje o sastavljenom i nesastavljenom pisanju podijelio prema vrstama riječi, a na početku se donose opća pravila kao i kod Boranića i kod novosadskog pravopisa (usp. B–F–M 1971: 83):

- 1) Složenicu čini skup kojemu sastavni dijelovi ne postoje kao samostalne riječi: *možda*, *prekjučer* ili se ne upotrebljavaju u obliku koji imaju u složenici: *dovijek*, *odmah*...
- 2) Složenica ima, u pravilu, samo jedan naglasak: *petogodišnji*, *starogradski*...
- 3) Složenica u kojoj svaka sastavnica zadržava svoj naglasak naziva se polusloženica: *Smail-aga*, *spomēn-ploča*...

Što se tiče pojedinačnih pravila za svaku vrstu riječi kod sastavljenog i nesastavljenog pisanja imenica *Hrvatski se pravopis* ne razlikuje od novosadskog; tako se npr. polusloženicama smatraju sveze *lovor-vijenac*, *radio-stanica*, *spomen-ploča*... pri čemu se sklanja samo drugi dio: *G lovor-vijenca*, *radio-stanice* (usp. B–F–M 1971: 84), a iste ili slične

primjere nalazimo i u novosadskom pravopisu: *spomen-ploča, uzor-majka, radio-stanica* (Pravopisna komisija 1960: 74). Međutim, u Babić–Finka–Moguševu pravopisu postoji još jedna kategorija koju navodi Boranić, a Pravopisna komisija ne navodi – to su imeničke veze *pilot lovac, čovjek žaba* koje se ne smatraju složenicama ni polusloženicama i sklanjaju se obje riječi pri čemu prva ima šire, a druga uže značenje: *pilota lovca, čovjeka žabe* (B–F–M 1971: 85; usp. Boranić 1947: 44).

Za pridjevske polusloženice kao *francusko-pruski (rat), rusko-engleski rječnik, hrvatsko-srpska koalicija* novosadski pravopis objašnjava da one predstavljaju jedan opći pojam, „sastavljen od više razgraničenih posebnih pojmova“ (Pravopisna komisija 1960: 78), a slično se navodi i u *Hrvatskom pravopisu* u kojemu stoji da takve polusloženice (npr. *jugoslavensko-talijanska, crno-bijela*) čine pridjevi ravnopravni po značenju (B–F–M 1971: 86).

I *Hrvatski pravopis* navodi primjere složenica sastavljenih od niječne čestice *ne* i imenica ili pridjeva: *nečovjek, nesretnik, nesvijest; neveseo, nevidljiv* (B–F–M 1971: 84–85) (usp. *nebrat, nevjera; nemio, neveseo, nesretan* (Boranić 1947: 44; 45); *nečovjek, nebrat, neprijatelj; nepoznat, nepažljiv* (Pravopisna komisija 1960: 74; 76)).

4.5.2. Pisanje glagola

4.5.2.1. Pisanje futura I.

Problem pisanja futura I. tiče se oblika s krnjim infinitivom i nenaglašenim oblikom pomoćnog glagola *htjeti*. Novosadski je pravopis odobrio pisanje na oba načina (sastavljeno ili nesastavljeno) pri čemu se treba dosljedno držati jednog načina pisanja, a kao argument služio je dug vijek obiju tradicija (hrvatske i srpske). Tako se futur I. mogao pisati odvojeno kao i ostali složeni glagolski oblici – *pisat ću*, ili se mogao pisati fonetski, sastavljeno, kao glagolska složenica – *pisaću*. *Hrvatski će pravopis* vratiti Boranićevo načelo i hrvatsku tradiciju i propisat će isključivo nesastavljeno pisanje futura I., iako se izgovara kao jedna cjelina:

„U složenim se glagolskim oblicima enklitike pišu – kao i drugdje – rastavljeno od riječi s kojima se zajedno izgovaraju (...): *ja ću doći, on će tresti...* Ali kad bi se u obliku za futur enklitika našla iza

infinitiva, onda se glagoli na *-ći* pišu s punim infinitivom i enklitikama: *doći ću, doći ćeš...*, a glagoli na *-ti* gube završno *-i* u pismu: *čitati ću, čitati ćeš (...); tresti ću, tresti ćeš (...)*.

Oblike kao *čitati ću, tresti ću* valja izgovarati zajedno: *čitaću, tresću*.“

(B–F–M 1971: 89).

Dakle, neovisno o položaju, enklitike se pišu odvojeno od riječi uz koju se nalaze; i kod infinitiva na *-ti* (cijelog ili krnjeg) i kod infinitiva na *-ći* odvojena je enklitika od glagola bez obzira što se izgovaraju kao jedna cjelina. To znači da se napušta drugi, fonetski način pisanja.

4.5.2.2. Pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti*

I kod pisanja niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti* postojala su oba rješenja u prethodnim pravopisima. Dok je Boranić propisivao nesastavljeno pisanje – *ne ću*, Pravopisna komisija propisuje sastavljeno pisanje – *neću*. *Hrvatski pravopis* u ovom slučaju neće naslijediti Boranićevo rješenje, nego novosadsko, pa će se propisati sastavljeno pisanje, a među 16 pojedinačnih načela budućega pravopisa S. Babić navodi da će se „negacija *neću, nećeš...*“ pisati „zajedno, zbog znanstvene opravdanosti“ (Babić 1971: 16). Tu je znanstvenu utemeljenost bio objasnio Jonke u *Jeziku* kako bi opravdao odluku Pravopisne komisije za sastavljeno pisanje u *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*.³⁵

4.5.3. Pisanje priloga

Kod pravila za sastavljeno ili odvojeno pisanje priloga *Hrvatski pravopis* propisuje da se kao priloške složenice sastavljeno pišu: *doduše, ikad, ionako, međutim, načisto, nadaleko, nadalje, naime, najednom, namrtvo, naoko, napamet, nasamo, natrag, otprilike, sasvim, smjesta, slijeva, svejedno, štoviše, ubuduće, uglavnom, ujutro, unaprijed, uopće, uostalom, zaboga, zacijelo, zaista, zato, zapravo, zarana, zašto, zdesna* i dr. (B–F–M 1971: 90), ali

³⁵ o tome v. u 3.6.3.2.

kada sastavni dijelovi čuvaju svoje samostalno značenje, onda to više nisu priloške složenice, nego veze prijedloga i imenice: *Starac je doduše* (uistinu, doista) *vrlo star, ali* (...); Studen mi je probijala do srca, *do duše*. (ibid. 90).

O problemu pisanja priloških složenica progovara i Antun Šojat pišući o novom pravopisu. U svom članku „O pravopisu“ u 5. broju Hrvatskoga tjednika 14. svibnja 1971. godine Šojat ističe da unatoč tome što je dosadašnji novosadski pravopis prihvaćen – „(...) nema nikakve dvojbe (...) da su mnoge njegove odluke prihvatljive, da su postale automatizirana svojina goleme većine pismenih Hrvata“ – ipak se „ne može poreći da je taj pravopis u mnogim pojedinostima neprihvatljiv (spomenut ću ovdje samo problem pisanja složenica, kao što su *na primjer, uz put, na žalost* – u priloškom značenju – prema *akobogda* (...))“ (Šojat 1971: 14).

4.6. „Rastavljanje riječi na kraju retka“

U odnosu na prethodne pravopise gdje je rastavljanje riječi na kraju retka obrađeno u posebnom poglavlju, u *Hrvatskome je pravopisu* ono obrađeno u sklopu poglavlja o sastavljenom i nesastavljenom pisanju. Autori ne propisuju posebna pravila o rastavljanju riječi, tj. svaki je način ispravan, ali i napominju da se palatali ne smiju rastavljati **pol-je > polje*; da se u novi redak ne smije prenositi posljednji samoglasnički fonem: **čud-o > ču-do* i da se ne smiju rastavljati jednosložne riječi: *čaj, čin, čvrst...* (B–F–M 1971: 94).

4.7. „Rečenični znakovi“

Novosadskim se pravopisom uvodi logičko-semantička ili logička interpunkcija. Taj će tip interpunkcije naslijediti i *Hrvatski pravopis*. U svojoj knjizi *Hrvatski književni jezik danas* u najavi budućega pravopisa Ljudevit Jonke navodi:

„Najznačajniju promjenu prema Brozu i Boraniću u novom Hrvatskom pravopisu (...) predstavljat će uvođenje logičke interpunkcije prema prijašnjoj gramatičkoj interpunkciji. Valja reći da su se za logičku interpunkciju izjasnili hrvatski književnici i lingvisti već pedesetih godina ovog stoljeća kad se u

Hrvatskom filološkom društvu izrađivao veliki znanstveni Hrvatski pravopis, još prije Pravopisa hrvatskosrpskog književnog jezika iz godine 1960, koji je također propisivao logičku interpunkciju.“

(Jonke 1971: 141)

Dakle, *Hrvatski pravopis* nastavlja pravila o rečeničnim znakovima temeljiti na logičkoj interpunkciji kao i novosadski pravopis čime napušta Boranićevu tradiciju. Međutim, na kraju će poglavlja o pisanju zarezu autori napomenuti kako logička interpunkcija nije potpuno logička i slobodna kao što ni gramatička nije potpuno nelogična:

„Načela primijenjena u ovim pravilima o zarezu nazivaju se obično logičkom ili slobodnom interpunkcijom jer se pazi na smisao onoga što se izriče i često se prepušta piščevoj odluci hoće li se zarez staviti ili neće, za razliku od gramatičke interpunkcije po kojoj se zarez stavlja prema gramatičkim kategorijama. Međutim, kako gramatičke kategorije određuju i logičku interpunkciju i pisac nije uvijek slobodan, a kako i po gramatičkoj pisac često sam odlučuje, jer i gramatička jednako pazi na smisao, s pravom se kaže da niti je gramatička interpunkciji nelogična niti je logička slobodna.“

(B–F–M 1971: 109)

Na početku poglavlja autori nabrajaju rečenične znakove: točku, upitnik, uskličnik, zarez, točku-zarez, dvotočku, crtu, tri točke (usp. B–F–M 1971: 96). Kao i u prethodnom poglavlju donosimo neka od pravila iz *Hrvatskoga pravopisa* o pisanju točke i zarezu.

4.7.1. Točka

Kao i u prethodnome pravopisu i ovdje stoji da se „točka stavlja na kraju izjavnih rečenica (...)“ te da se „točka piše na kraju naslova, podnaslova i natpisa kad dolaze u tekstu jedan iza drugoga“ (B–F–M 1971: 96).

4.7.2. Zarez

U odnosu na opširno poglavlje o interpunkciji u novosadskom pravopisu pravila o interpunkciji i to o pisanju zarezu u *Hrvatskom su pravopisu* pojednostavljena i svedena na četiri osnovna, zarez se stavlja kada je posrijedi a) usporednost, b) naknadno dodavanje, c)

suprotnost i d) isticanje. Ispod toga stoji: „Ta načela vrijede bez obzira bila posrijedi složena rečenica ili dijelovi proširene“ (B–F–M 1971: 100).

Dakle, *Hrvatski je pravopis* naslijedio pravila o logičkoj interpunkciji, ali ih je modificirao. Dok je novosadski pravopis pravila strukturirao po vrsti rečenica, *Hrvatski pravopis* razvrstao ih je prema osnovnim načelima povezivanja rečenica.

a) Kod usporednosti autori navode različite primjere nabiranja i ponavljanja dijelova rečenica i cijelih rečenica: *Zuji, zveči, zvoni, zvuči – // To je jezik roda moga; Vani je bila divna, beskrajna, ljetna noć...* prema pravilima koja navodi i Pravopisna komisija, uz napomenu da se više atributa može pisati i bez zareza: *Velika bijela vrata zinuše* (B–F–M 1971: 101–102).

Jasnije nego u novosadskom pravopisu objašnjeno je načelo pisanja zareza kada se jedino njime može odrediti značenje nekih skupova riječi ili rečenice, autori navode primjere: *Ne valja prodati! Ne, valja prodati!* Autori ističu: „načelo usporednosti, nezavisnosti veoma je važno za različite samostalne skupove koji dobivaju određeno značenje tek po jasnoj granici među njima. U govoru je to stanka, a u pismu, ako nije upotrijebljen drugi znak, zarez “ (B–F–M 1971: 102). Na drugoj stranici navode sličan primjer koji stoji u novosadskome pravopisu: *To što si rekao, meni nije jasno. To što si rekao meni, nije jasno* (ibid. 104) (usp. *A to što si kazala meni, nije jasno. A to što si kazala, meni nije jasno* (Pravopisna komisija 1960: 110)).

b) Dalje se navode različiti primjeri upotrebe zareza u kojima je riječ o naknadnom dodavanju i umetanju (*Nad onom je ravninom, s koje se u daljini vidjelo otvoreno more, sjalo sunce i uzduh je iskreći podrhtavao; To je služba, kažu unosna*). Istoj skupini pripada i pisanje vokativa (*Anice, što slikaš? – pitam je*), zatim pisanje apozicije iza riječi na koju se odnosi (*Jelena, djevojka mlada, živi u neznanom kraju*), kao i pisanje zareza iza proklitika (*On ne pokazuje odlučnosti i, zaokupljen svojim misaonim svijetom, propušta trenutak koji znači ostvarenje sreće*) te ispred kratice *tj.* (*Sve gleda jednostrano, tj. samo s gledišta koristi i štete koju će on od toga imati*) (usp. B–F–M 1971: 105–108).

c) Treće načelo odnosi se na pisanje zareza kada se označava suprotnost i izuzimanje i tu se navode primjeri suprotnih rečenica (*Ostavit ću vas, no vi morate primiti ovu malu kutijicu*) i izuzetnih rečenica (*Spasili su blago, samo je bik simentalac ostao u štali*). Tamo gdje

izuzetni veznik veže samo riječi, zarez se ne piše: *Nemam ništa osim ljubavi* (usp. ibid. 108–109).

Kod ovog načela navodi se i pravilo da se zarez ne piše u rečenicama s veznikom *nego* u komparativnom značenju i s veznikom *već* u jesnom značenju (*Bolje je umrijeti stojeći nego živjeti na koljenima; Nisam izvršio ništa drugo već svoju dužnost*) (usp. ibid. 108).

d) Četvrto načelo tiče se isticanja – dijelova rečenice i čitavih rečenica – i može se pojačati veznicima *i, i to i sl.*: *Ide starim, utabanim putem; Dakle ni imena nemaš, ili si ga zaboravio; Nekog dana dođe on na more, i to na veliko neko more* (usp. ibid.109).

4.8. „Pravopisni znakovi“

4.8.1. Točka

Novosadski je pravopis propisao pisanje točke samo iza arapskih rednih brojeva. *Hrvatski će pravopis* vratiti stanje prije novosadskoga pravopisa propisujući pisanje točke iza svih rednih brojeva, i iza rimskih i iza arapskih rednih brojeva:

„Točka se piše iza svih rednih brojeva radi razlikovanja tih brojeva od glavnih brojeva. Kako se rimski brojevi pretežno rabe kao redni brojevi, a imaju oblik nekih velikih latiničnih slova. često bi dolazilo do nejasnoća kad se rimski redni brojevi ne bi označavali točkom“.

(B–F–M 1971: 121–122)

Autori potom navode primjere kod kojih bi došlo do nerazumijevanja kad bi se pisali bez točke pa tako treba pisati: *Povijesna X. sjednica CK SKH održana je u Zagrebu 15., 16., i 17. I. 1970. godine* (ibid. 121).

Tablica 8: Usporedni prikaz pisanje točke iza rednih brojeva u četiri pravopisa

PRAVOPIS	PRAVOPISNO PRAVILO Pravopisni znakovi: točka IZA REDNIH BROJEVA
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	Točka se piše i iza arapskih i iza rimskih rednih

	brojeva: 29. XI. 1943.(str. 81)
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	„Kada arapske ili rimske cifre znače redne brojeve, uz njih ne treba stavljati tačku ako je jasno iz ostalog teksta da oni tu moraju značiti redne brojeve (usp. § 242, str. 569–570).
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	Točka se piše samo iza arapskih rednih brojeva, ne i iza rimskih: <i>Desno od nas je napadala 3. četa. Izdat je u XV knjizi Starih pisaca</i> (str. 119)
Babić–Finka–Moguš (1971), <i>Hrvatski pravopis</i>	Točka se piše i iza arapskih i iza rimskih rednih brojeva: <i>Povijesna X. sjednica CK SKH održana je u Zagrebu 15., 16., i 17. I. 1970. godine</i> (str. 121).

4.8.2. Crta

Kod pisanja crte u značenju odnosa od–do *Hrvatski pravopis* navodi primjer *Godišnji odmori traju 14 – 30 radnih dana* (B–F–M 1971: 123) (usp. *Njemu je 35–37 godina* (Belić 1950: 566); *Konj živi 20–25 godina* (Pravopisna komisija 1960: 120)). Novost je u odnosu na prethodne pravopise upotreba razmaka. Dosad se crta u odnosu od–do te u drugim situacijama pisala bez razmaka, a Babić, Finka i Moguš pišu s razmakom: *Godišnji odmori traju 14 – 30 radnih dana; Cestovna udaljenost Zagreb – Beograd iznosi 395 km; Zrakoplov leti na liniji Zagreb – Dubrovnik* (B–F–M 1971: 123).

4.8.3. Crtica

Crticu kao pravopisni znak, kada označava odnos između dvaju muških prezimena i to neki oblik suradnje, upotrebljava i *Hrvatski pravopis*, pa će se pisati *Broz-Ivekovićev rječnik*³⁶ (isti primjer nalazi se i kod Boranića (usp. kod Boranića u poglavlju o imeničkim

³⁶ Pravopisna komisija sve riječi u nazivu piše velikim slovom; *Broz-Ivekovićev Rječnik*.

polusloženicama (Boranić 1947: 44), kod Pravopisne komisije u poglavlju o pravopisnim znacima (Pravopisna komisija 1960: 121)), *Maretić-Ivšićev prijevod Ilijade* i sl.³⁷

4.9. „Kratice“

Boranićeva praksa vraćena je i kod pisanja nekih kratica. Tako *Hrvatski pravopis* vraća pisanje točke iza kratica: *dr.* (= *doktor*) i *mr.* (= *magistar*) sastavljenih od prvog i posljednjeg slova riječi koja je skraćena. Do tada je vladalo pravilo da se točka piše ili ne piše iza tih kratica (kod Boranića su se propisivali oblici s točkom: *dr.*, *gđa.* (Boranić 1947: 81), kod Belića su se dopuštali dvostruki oblici *dr* i *dr.*, *gđa* i *gđa.* s preferiranjem prvih (Belić 1950: 569); kod Pravopisne komisije samo oblici bez točke: *dr*, *gđa* (Pravopisna komisija 1960: 128). Međutim, kratice *npr.*, *itd.*, *tj.*, *tzv.* zadržane su u takvom obliku i u *Hrvatskom pravopisu*. Među „Glavnim zaključcima Pravopisne komisije“ Lj. Jonke naveo je da se takav način pisanja propisuje „zbog praktičnosti“ (Jonke 1971: 141), što znači da je novosadskim pravopisom, a onda i *Hrvatskim pravopisom* odbačeno Boranićevo pisanje *na pr.*, *i t. d.*, *t. j.*, (usp. Boranić 1947: 81). U tablici 9 donosimo usporedni prikaz pisanja navedenih kratica u četirima pravopisima.

Tablica 9: Prikaz pisanja kratica u četirima pravopisima

PRAVOPIS	PRAVOPISNA RJEŠENJA Pisanje „skraćena“/kratica
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>t. j.</i> , <i>i t. d.</i> , <i>t. zv.</i> , <i>na pr.</i> ; <i>dr.</i> , <i>gđa.</i>
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	<i>tj.</i> , <i>itd.</i> , <i>t. zv.</i> , <i>napr.</i> ; <i>dr</i> , <i>gđa</i> i <i>dr.</i> , <i>gđa.</i>

³⁷ U ovom se radu i u prethodnim poglavljima takav oblik suradnje između više autora označava crtom, bez razmaka, pa stoji Babić–Finka–Mogušev pravopis, a ne Babić-Finka-Mogušev pravopis, također Anić–Silićev pravopis, umjesto Anić-Silićev pravopis, Broz–Boranićeva norma umjesto Broz-Boranićeva norma.

Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	<i>tj., itd., tzv., npr.; dr, gđa</i>
Babić–Finka–Moguš (1971), <i>Hrvatski pravopis</i>	<i>tj., itd., tzv., npr.; dr., mr.</i>

4.10. Pravopisna terminologija

Zajednički pravopisni termini koji su usvojeni novosadskim pravopisom napušteni su *Hrvatskim pravopisom*. Tako Ljudevit Jonke u svojoj knjizi *Hrvatski književni jezik danas* u govoru o novom pravopisu navodi:

„Novi Hrvatski pravopis, po intencijama Pravopisne komisije, napušta i sve leksičke promjene do kojih je došlo stvaranjem zajedničke pravopisne i gramatičke terminologije, pa se vraća riječ točka umjesto točka, riječi točan i točnost umjesto tačan i tačnost, posvojni umjesto prisvojni, niječne rečenice umjesto odrične rečenice, kratica umjesto skraćena i sl.“

(Jonke 1971: 141)

4.11. Leksik pravopisa. Pravopisni rječnik

Novi se pravopis leksikom pravopisnih pravila te građom pravopisnog rječnika vraća stanju u vrijeme Boranićeva pravopisa – zasniva se na hrvatskom leksičkom fondu te isključivo na ijekavici. U svome članku „Jezična politika s kraja 60-ih i s početka 70-ih: u procijepu između autonomije i centralizma“ Mićanović navodi: „Već je svojim naslovom *Hrvatski pravopis*, posuđenim od Ivana Broza (*Hrvatski pravopis*, 1892.), i simbolički trebao naznačiti prekid s novosadskom kodifikacijom 'srpskohrvatskog odnosno hrvatskosrpskog jezika“ (Mićanović 2012: 283).

Tako se u leksiku pravopisnih pravila neće naći oblici tvoreni nastavcima koje danas ne smatramo nestandardnima, npr. nastavak *-ovati-* za infinitiv i nastavak *-uju* za 3. lice množine

prezenta glagola iz latinskog jezika na *-irati*: *transkribuju* (< *transkribovati*) (usp. Pravopisna komisija 1960: 154), pisanje pridjeva s nastavkom *-ionih* tvorenih od imenica latinskog podrijetla: *artikulacionih* (usp. *ibid.* 29), kao ni dvostruki oblici pisanja tuđica: *poliglot* i *poliglota* (N jd. m. r.) (*ibid.* 144) i sl., nego će stajati oblici s današnjim hrvatskim nastavcima: *artikulacijski*, *poliglot* (B–F–M 1971: 61). U poglavlju o velikom i malom slovu pri navođenju naziva *Crveni križ* ne nalazimo drugi leksem (*krst*) (B–F–M 1971: 12) koji se u novosadskome dopuštao i pisao u zagradi (usp. Pravopisna komisija 1960: 19)³⁸.

U pisanju naziva mjeseci u godini preporučivat će se hrvatski nazivi: *siječanj* umjesto *januar*, *listopad* umjesto *oktobar* i sl. Tako u poglavlju o velikom i malom slovu u nazivima blagdana i praznika stoji *Prvi svibnja* umjesto *Prvi maj*, *Dan žena* (*Osmi ožujka*) umjesto *Osmi mart* i sl. (B–F–M 1971: 12).

U svome članku „*Hrvatski pravopis. Jak hrvatski osjećaj*“ u 10. broju Hrvatskoga tjednika 1971. prije navođenja osnovnih i pojedinačnih načela novoga pravopisa Stjepan Babić najprije govori što se počelo događati s hrvatskom jezičnom sviješću nakon odricanja od Novosadskog dogovora:

„Gotovo cijela naša kulturna i društvena svijest vratila se hrvatskome književnom jeziku. Koliko se god to činilo težim, u osnovi je to bilo lakše: iako ne postoje hrvatski jezični priručnici, postoji jak hrvatski jezični osjećaj koji određuje što je hrvatsko, a što nije, – po tom osjećaju hrvatski književni jezik i postoji!“

(Babić 1971: 16)

Kao što su se u pravopisnim pravilima novosadskoga pravopisa objašnjavala načela za oba izgovora, tako se i pravopisni rječnik novosadskoga pravopisa sastojao se od korpusa riječi na obama izgovorima – ijekavskom i ekavskom – koji su bili ravnopravno zastupljeni. Hrvatski će pravopis izbaciti pravila za ekavski izgovor iz pravopisnih pravila kao i iz rječnika.

Ljudevit Jonke navodi da je osnovno obilježje novoga pravopisa „(...) upotreba ijekavice i hrvatski leksički fond. A to je ono što pripada među bitna i prirodna prava hrvatskog naroda i hrvatskog književnog jezika, koja se ne mogu i ne smiju osporiti“ (Jonke 1971: 142).

Dakle, osnovna je razlika *Hrvatskoga pravopisa* prema novosadskome izbacivanje pravila za ekavski izgovor te izbacivanje njegovih osobitosti u leksičkom fondu:

³⁸ Također v. 3.2.

„Kako ekavski izgovor nije književni jezik suvremene hrvatske književnosti, sasvim je jasno da u pripremanom *Hrvatskom pravopisu* nije potrebno prikazivati njegove osobitosti ni u glasovnoj razlici prema zamjeni staroga jata (*dijete, djeteta – dete, deteta*), a ni u leksičkom fondu različenog podrijetla i vrijednosti (*opći – opšti, datula – urma*).“

(Jonke 1971: 140)

Dalje autor navodi: „Danas više nije potrebno u *Hrvatskom pravopisu* prikazivati ekavsku jezičnu normu, pa će tako u pravopisnom rječniku otpasti ekavske riječi koje su dosad mogle izazivati zabunu kao da i one idu u hrvatski književni jezik“ (ibid.).

U *Uvodu* svoga pravopisa autori daju napomene uz strukturu i korpus pravopisnog rječnika *Hrvatskoga pravopisa* te objašnjavaju razloge zbog kojih njihov pravopis prestaje biti pravopisni priručnik i postaje leksički savjetnik. Na početku *Uvoda* stoji:

„Zbog toga što nije bilo i još nema rječnika suvremenog hrvatskog književnog jezika u našoj je svijesti pravopis postao sinonim za rječnik. (...) nepostojanje rječnika hrvatskog književnog jezika navodilo je autore hrvatskih pravopisa da u pravopisna pravila unose i one dijelove, a u pravopisni rječnik one riječi kojima sa strogoga pravopisnog rječnika ne bi bilo mjesta u pravopisu.“

(iz *Uvoda Hrvatskome pravopisu*, 1971.)

Time autori opravdavaju savjetodavnu podlogu svojega rječnika odnosno odabir određenog leksičkog fonda.

„Radeći *Hrvatski pravopis* bili smo svjesni da time zadiremo i u područje jezika, s jedne strane zato što je u praksi teško odvojiti pravopisnu stranu od jezične, s druge zato što sadašnje prilike traže takav priručnik, a treće što smo to mogli učiniti bez posebnih teškoća, jer između toga dvojega nema velikih opreka kad je posrijedi hrvatski pravopis za hrvatski jezik.“

(ibid.)

Potom autori tumače oznake u samom pravopisnom rječniku:

„Riječi i oblici koje je zbog pravopisnih razloga bilo potrebno navesti, a ne idu u sustav hrvatskoga književnog jezika označeni su zvjezdicom, a uz njih su, iza znaka >, dodane razmaknutim slovima normalne hrvatske riječi.“

(ibid.)

„Riječi koje se nalaze u hrvatskom književnom jeziku kao sinonimi također smo naveli, ali smo za njih, iza znaka >, dodali razmaknutim slovima riječ za koju držimo da ju je s kojeg razloga preporučljivije upotrijebiti“

„Opravdane sinonimne riječi i oblike naveli smo na njihovu abecednom mjestu, većinom ih povezujući veznikom *i*.

(iz *Uvoda Hrvatskome pravopisu*, 1971.)

O složenosti leksičkog blaga autori navode:

„Jasno je da s tih nekoliko postupaka nismo mogli obuhvatiti svu složenost jezične stvarnosti, a posebno nismo mogli obuhvatiti sve osjećajne vrijednosti pojedinih riječi i oblika, pa ni onih označenih zvjezdicom ili samo znakom > i sinonimom iza njega.“

(ibid.)

U rječniku *Hrvatskoga pravopisa* riječi nisu označene naglascima kao što je to slučaj u novosadskome i Belićeve pravopisu, ali u pravopisnim pravilima riječi su označene naglascima u poglavlju o refleksu jata, npr. riječi *lijep* > *ljepota* (usp. B–F–M 1971: 36). Autori u *Uvodu* ističu: „Pravopis nije ni ortoepski priručnik, zato u nj nisu uneseni naglasci niti je označeno kako se što izgovara, odnosno čita. Tek su izuzetno zabilježeni naglasci i označen izgovor“ (iz *Uvoda Hrvatskome pravopisu*, 1971.).

Abecednim redom navodimo korpus nekih riječi pravopisnog rječnika *Hrvatskoga pravopisa* navodeći u zagradama za neke primjere usporedbu s korpusom Boranićeva i korpusom novosadskoga pravopisnog rječnika:

- **adžija* > *hadžija*³⁹, *Afričanin* > *Afrikanac*, *agitacioni* > *agitacijski*, **Aleksander* > *Aleksandar*, *alfabetički* > *alfabetski* (B–F–M 1971: 139), **arfa* > *harfa*, *arhipelag* > *otočje*, *artikulacioni* > *artikulacijski*, *atelje* > *ateljier*, *august* > *kolovoz* (ibid. 141), **auto-put* (**autoput*) > *auto-cesta*, *avijacija* > *zrakoplovstvo* (ibid. 142);
- *bača* > *svekar* (ibid. 142), *bandijera* > *zastava* (ibid. 143), **bezbjedan*, *-dna* > *siguran* (ibid. 145) *biblioteka* > *knjižnica* (ibid. 146), **bjegati* > *bježati* (kao i kod Boranića (Boranić 1947: 92), **bjekstvo* > *bijeg* (ibid. 147), *bespotreban* > *nepotreban*, **bioskop* > *kino* (ibid. 147), **bjesniti* > *bjesnjeti* (ibid. 148), *Brioni* > *Brijuni* (ibid. 151), *bumbača* > *pribadača* (ibid. 153);
- **cjeć* > *radi*, *poradi*, *zaradi* (ibid. 154);

³⁹ U pravopisnom rječniku Babić–Finka–Moguševa pravopisa leksemi su boldirani, u ovom će radu stajati u kurzivu.

- *čakavački > čakavski (ibid. 157), *časovničar > urar, *čatrnja > bunar, *čaura > čahura (ibid. 157) (novosadski pravopisni rječnik navodi oba oblika: čahura (Pravopisna komisija 1960: 238; čaura (ibid. 238)), *česa > čega, *česnik > razlomak (B–F–M 1971: 159), *čudovište > neman, čuvstven > osjećajan, čuvstvo (< *čustvo, *čustvo) > osjećaj (ibid. 161) (jednako je i kod Boranića (Boranić 1947: 100), *čkalj > čičak, *črknja > zarez (ibid. 161);
- *ćale > otac, ćebe > gunj, pokrivač, *ćer > kći, *ćerka > kćerka (ibid. 162), ćudovit > ćudljiv (ibid. 163);
- deterđzent > detergent (ibid. 165), dječiji > dječji, djelovan > djelatan, poslova, *djelovodni > izvršni, upravni (ibid. 167), djetinski > djetinjski (ibid. 168), *doljn(j)i > donji (B–F–M 1971: 170), drugojačije > drukčije (ibid. 173), dvosjek > dvosjekli (ibid. 176), djelatnik (ibid. 167) (nema leksema radnik, ima radnički (ibid. 271);
- *džak > vreća, *džigerica > jetra, pluća (ibid. 176);
- *đe > gdje, Đenova > Genova, *đorati > mijenjati, *đozluci > naočale (ibid. 178), *đule, -eta > metak, tane (ibid. 178);
- egoist > sebičnjak, samoživac, egzistencijalni > egzistencijski (ibid. 178), eksodus > izlazak, istup, ekspanzer > rastezaljka, ekspert > vještak, stručnjak, (ibid. 179), Evropejac > Evropljanin, eksces > ispad, izgred, eksodus > izlazak, eksperiment > pokus (B–F–M 1971: 179)⁴⁰, Europa i Evropa, Evropejac > Evropljanin (ibid. 181);
- *fah > struka, pretinac, *fahman > stručnjak (ibid. 182), *fioka > ladica, fonetički > fonetski, *fosgen > fozgen (ibid. 183);
- go > gol, gordost > ponos, oholost (ibid. 186), groce > grlce (usp. kod Boranića samo gr'oce (dem. od grlo): gr'oca; G mn. grlaca (Boranić 1947: 111), gruhati > gruvati (B–F–M 1971: 189);
- historija > povijest, Holandija > Nizozemska, *hor > kor, zbor, *hronika > kronika⁴¹ (ibid. 191);

⁴⁰ Za većinski dio leksema sa stranim prefiksom *eks-* (od latinskog *ex-*) autori pronalaze hrvatske zamjene.

⁴¹ v. o tome potpoglavlje 4.4.2.

- *impresija* > *utisak, dojam* (ibid. 193), *investicioni* > *investicijski* (ibid. 194), **istorija* > *povijest* (usp. *historija*), **ispoljavati (se)* > *pokazivati (se)*, *očitovati (se)* (ibid. 195);
- **jagnje* > *janje* (ibid. 198), **jezički* > *jezični* (ibid. 199)
- **kolski* > *kolni* (ibid. 202), *križopuće* (*raskršće*) (ibid. 205)
- **lahko* > *lako* (ibid. 207), *lidžba* > *ličenje* (ibid. 208);
- **ljekar* > *liječnik, ljekarna, ljekarnica* (B–F–M 1971: 210) (Boranić dopušta samo oblik *ljekarnica* (Boranić 1947: 129);
- *Madžar* > *Mađar* (ibid. 211), **masohist* > *mazohist*, *medievalan* > *srednjovjekovan* (ibid. 212), *minuta* (ibid. 213), **milion* > *milijun* (ibid. 213);
- **načimati* > *načinjati* (ibid. 216), *naglašavati* > *nadglasavati*, *nadići* > *nadignuti* (ibid. 217), **najpače* > *osobito, navlastito*, **namah* (*zast.*) > *odmah*, **naprama* > *prema* (ibid. 219), **narudžbina* > *narudžba* (ibid. 220), *Nehrvat* (kod Anića i Silića pisat će se s crticom) (*etn.*), *nehrvat* (*pej.*) (ibid. 222), *nekoji* > *neki* (ibid. 223);
- **njegve* > *negve*;
- **obezbijediti* > *osigurati* (ibid. 226), *odmaći* > *odmaknuti* (ibid. 229), *okazoni* > *prigodan*, *oktobar* > *listopad* (ibid. 230), *otadžbina* > *domovina* (ibid. 233);
- **pače, pača* > *hladetina*, (ibid. 235), **paradajz* > *rajčica*, *parveni* > *skorojević*, *patriot* > *rodoljub* (ibid. 236), *pauza* > *stanka*, **pendžer* > *prozor* (ibid. 237), *penzija* > *mirovina*, *pečurka* (još nema leksema *gljiva*) (ibid. 237), **pleh* > *lim* (ibid. 241), **počam(ši)* > *počev(ši)*, **počimati* > *počinjati* (ibid. 242), **podozrenje* > *sumnja* (ibid. 243), *pompozan* > *sjajan*, *raskošan*, *naduven* (248), **posmatrač* > *promatrač* (ibid. 250), **potc...* > *podc...*, **potč...* > *podč...* (ibid. 251), **pots...* > *podš...*, **potš...* > *podš...* (ibid. 252)⁴², **predohrana* > (*pred*)*zaštita*, *profilaksa* (ibid. 255), **prijem* > *primanje*, *primitak*, *prihvat*, **priležan, -žna* > *marljiv*, *ustrajan* (B–F–M 1971: 261), *psihički* > *duševni* (ibid. 269);
- *radijus* > *polumjer*, **rađe* > *radije* (ibid. 271), **rasmotriti* > *razmotriti* (ibid. 272);

⁴² Drugi se oblici (*podč... podš...*) propisuju u skladu s pravilom o ponašanju fonema *d* ispred *č, ć, c, s, š*.

- *sadejstvo > sudjelovanje, suradnja, *sahadžija, *sajdžija > urar (ibid. 279), *sazviježđe > zviježđe, *seiz > konjušar (ibid. 281), *srećan > sretan, *srećnica, *srećnik > sretnica, sretnik (ibid. 290), srodstvenički > srodnički (ibid. 291), *sticaj > stjecaj (Boranić je slično propisivao: stjecaj, stječaj i stečaj (Boranić 1947: 182)); sticati: stičem, ne navodi izvedenicu sticaj (ibid.182), a Pravopisna je komisija dopuštala oba oblika: stjecati, stjecaj, stječaj uz oznaku „(ijek.) (običnije stečaj)“ (Pravopisna komisija 1960: 747) sticati, sticaj (ibid. 746) (ibid. 292), stremiti > težiti (ibid. 293), *sveopći > opći, općen (ibid. 296), svugdje > svuda (ibid. 298), sistematičan > sustavan (ibid. 283);
- *Škotlanđanin > Škoćanin;
- *tačan, -čna > točan, *tačka > točka (B–F–M 1971: 301)⁴³, *tečnost > tekućina (ibid. 302), tješilac > tješitelj (ibid. 304), tkač > tkalac, tkačev > tkalčev (ibid. 304), *triumf > trijumf, *tronuće > ganuće (ibid. 307);
- *ubjedljiv > uvjerljiv, *ubjeđivati > uvjeravati (ibid. 309) (u novosadskom pravopisnom rječniku dopuštaju se oba oblika: ubjeđivati (Pravopisna komisija 1960: 791), uvjeravati (ibid. 817)), ubica > ubojica, *ubistvo > ubojstvo, umorstvo (B–F–M 1971: 309), *ujati > hujati (ibid. 311) *unutri > unutra (ibid. 314);
- van: van Dyckova slika, simfonija Ludwiga van Beethovena (van- ≠ izvan-: vanblokovski > izvanblokovski...) (ibid. 319), *vjedžba > vježba, *vjerodostojan > dostojan (vrijedan) vjere, pouzdan, *vjeroispovijed, -eđu > vjera (tako je i kod Boranića (Boranić 1947: 197), vizitkarta > posjetnica (ibid. 322);
- *začina > začín, minuta, Zrinj > Zrin, Zrinjski > Zrinski (ibid. 337), zvjezdarstvo > astronomija⁴⁴;
- *žep > džep (B–F–M 1971: 339), žestok; komp. žešći < *žestočiji, žitije „jd. s. r., DLI mn. žitijima“ (< *žitijama) > životopis, život, *žmulj > čaša, *žnjeti > žeti (ibid. 340), *žutanjak > žumanac (ibid. 341).

⁴³ U rječniku stoje i leksemi točka, tačke koji se značenjem razlikuju od leksema točka: tačka DL jd. -čki, G mn. -čaka (= pritka); tačke G tačaka, mn. ž.r. (= kolica s jednim kotačem) (ibid. 301).

⁴⁴ Iznimno se kod ovog leksema ne ostavlja domaća riječ, nego se preporučuje internacionalizam.

Neka od glavnih obilježja leksika pravopisnog rječnika *Hrvatskoga pravopisa* jesu: a) preporučuju se ili propisuju isključivo hrvatski leksemi: *august* > *kolovoz*; **bioskop* > *kino*; **črknja* > *zarež*, **čudovište* > *neman*, *egoist* > *sebičnjak*, *samoživac*; *križopuće* (pored leksema *raskršće*), izbacivanje germanizama: **fahman* > *stručnjak*, **fudbal* > *nogomet*, turcizama: **pendžer* > *prozor* i sl., b) zamjena stranih nastavaka hrvatskima: *čki* > *ski* (*fonetički* > *fonetski*), *h* > *k* (*hemija* > *kemija*) c) izbacivanje dvostrukih nastavaka: *-ioni* > *-ijski*: *agitacioni* > *agitacijski*, d) umetanje fonema *h* tamo gdje nedostaje (*amajlija* > *hamajlija*), e) i sl.:

Dakle, može se reći da pravopisni rječnik u *Hrvatskome pravopisu* sadrži i normativne upute koje se tiču leksika, a ne samo pravopisa. Što se tiče metodologije pravopisa i strukture poglavlja postoje brojne sličnosti, a kod obrade pravopisnih pravila *Hrvatski je pravopis* preuzeo logičku interpunkciju od novosadskog pravopisa (tada se napušta Boranićeva gramatička interpunkcija), a i u poglavlju o sastavljenom i nesastavljenom pisanju riječi propisuje sastavljeno pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti*, a ne odvojeno, kako je propisivao Boranić. Međutim, Stjepan Babić kaže da se tako propisuje zbog znanstvene opravdanosti (što je Jonke objasnio u *Jeziku* 1958. godine⁴⁵).

Kada usporedimo Jonkeove riječi iz 1957. i Jonkeove riječi iz 1971. godine, vidimo što se dogodilo u pravopisnoj tradiciji. Uoči objavljivanja novosadskoga pravopisa Jonke navodi: „Donošenje novoga zajedničkog pravopisa ne će ništa promijeniti na upotrebi ijekavskoga govora u hrvatskoj književnosti, a to je jasno rečeno i u 4. točki spomenutih novosadskih zaključaka (...)“ (Jonke 1957b: 73), a uoči objavljivanja *Hrvatskoga pravopisa* Jonke ističe da je sada – kad je očigledno što je Novosadski dogovor izazvao – potrebno napraviti pravopis bez ravnopravne upotrebe obaju izgovora, ako se radi o hrvatskome pravopisu, onda će i izgovor biti samo ijekavski (usp. Jonke 1971: 141).

⁴⁵ v. 3.6.3.2.

5. V. Anić–J. Silić, *PRAVOPISNI PRIRUČNIK HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA*, 1986.

Godine 1986. objavljen je *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, tada je prošlo 15 godina od *Hrvatskoga pravopisa*, 26 godina od *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* i 39 godina od devetoga izdanja Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika*. U ovom će se poglavlju prikazati što je Anić–Silićev pravopis naslijedio od svakoga od ovih pravopisa i u čemu se očituje njegova inovativnost. Najmlađi od pet pravopisa, unio je i najviše promjena u strukturu pravopisa i metodologiju obrade pravopisnih pravila u hrvatskome jeziku pri čemu se očituje i inovativnost u izboru termina pa su brojni novi nazivi kao *fonem*, *kombinacije fonema*, *alternacije fonema*, *ispadanje fonema*, *morfem*, *subordinirana složenica*, *koordinirana složenica* itd.

5.1. Struktura pravopisa

Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika V. Anića i J. Silića strukturom se razlikuje od prethodnih hrvatskih pravopisa. U odnosu na strukturu Boranićeva, novosadskog i Babić–Finka–Moguševa pravopisa Anić–Silićev pravopis uz „Opći pravopisni rječnik“ (oko 500 stranica) sadrži i „Rječnik vlastitih imena“ kao i „Rječnik kratica“ kojih nema u prethodnim pravopisima. Pravopisna pravila započinju poglavljem o pismu nakon kojega je poglavlje „Odnos grafema i fonema“ kojega nije bilo u prethodnim pravopisima (prethodni pravopisi u poglavlju o pismu govore samo o latiničnim i ćiriličnim *glasovima*, nema termina *grafem* i *fonem*), zatim dolaze pravila o pravopisnim znakovima, pa tek onda pravila o velikom i malom slovu, a poglavlja o fonemima *č, ć, dž, đ* te o *alternacijama ije/je/e/i* nalaze se nakon poglavlja o kraticama dok su u prethodnim pravopisima poglavlja o fonemima na početku. Glasovne promjene kao palatalizacija, sibilizacija, gubljenje fonema smještene su u poglavlje „Kombinacije fonema“ koje je podijeljeno na tri dijela. Zatim slijedi poglavlje o tuđicama, a nakon toga su rječnici.

Već se u nazivima poglavlja primjećuje razlika u odnosu na prethodne pravopise, a glavna će se novost ticati ne samo nove terminologije nego i drugačijeg oblikovanja pravopisnih pravila kao i organiziranja samih poglavlja. Dakle, na svakoj razini očituje se inovativna narav Anić–Silićeva pravopisa. Tako Pranjković i Badurina u usporedbi prethodnih pravopisa (Belićeva pravopisa iz 1923., Boranićeva pravopisa iz 1947., novosadskoga iz 1960., Babić–Finka–Moguševa iz 1971.) s Anić–Silićevim iz 1986. navode: „Već i letimičan pogled na strukturu pojedinih pravopisnih knjiga, bar dijelom vidljivu i iz naslova poglavlja u tim knjigama, jasno govori o tome da je struktura Anić–Silićeva pravopisa drugačija od svih prethodnih pravopisnih knjiga“ (Badurina–Pranjković 2009: 313).

Anić i Silić u svoj pravopis umeću poglavlja kojih nije bilo u prijašnjim pravopisima npr. „Odnos grafema i fonema“, „Pravopisno organiziranje bibliografske jedinice“ pri čemu uvode termine *fonem* umjesto *suglasnika* ili *glasa*, te *grafem* umjesto *slova* itd.

5.2. „Pravopisni znakovi“

Anić–Silićev pravopis preuzima tip logičke interpunkcije, ali nema poglavlja o rečeničnim znakovima – točka i zarez označeni su samo kao pravopisni znakovi.

5.2.1. Točka

Poglavlje o točki (poglavlje započinje definicijom točke kao pravopisnog znaka (Anić–Silić⁴⁶ 1986: § 16, 14) podijeljeno je na tri dijela: „Točka kao pravopisni znak u užem smislu“, „Točka kao pravopisni znak u širem smislu“ i „Točka u kombinaciji s drugim pravopisnim znakovima“. Prvi dio označava upotrebu točke kao rečeničnog znaka kada se označava kraj rečenice (A–S 1986: § 17, 14), a pod drugim dijelom podrazumijeva se upotreba točke kao pravopisnog znaka (kod kratica, rednih brojeva i sl.) (ibid. § 18a–c, 14–

⁴⁶ Dalje se u radu pri citiranju koristim kraticom A–S.

15).

U *Pravopisnom priručniku hrvatskog ili srpskog jezika* propisuje se pisanje točke iza rednog broja, međutim, autori navode samo primjer s arapskim rednim brojem: *S britanske krstarice „Birmingham“ 14. studenoga 1910, s drvene platforme duge 25 metara, prvi je put u povijesti poletio avion*⁴⁷ (ibid.). No, u poglavlju „Pravopisni znakovi u brojkama“, u kojemu se govori o kombinaciji pravopisnih znakova s brojkama, navodi se primjer u kojem se točka piše iza svih rednih brojeva: *Dogodilo se to 2. VIII. 1981.* (ibid. § 189, 73). U tablici 10 stoji usporedni prikaz dosadašnjih rješenja.

Treći dio – kombinacija točke s drugim znakovima – odnosi se na upotrebu točke kada se ona nađe pored nekog drugog znaka (ibid. §§ 19–21, 15). Tako se točka neće pisati iza rednog broja ako iza nje „dolazi zarez, crta sa značenjem 'do', zagrada, upitnik ili usklik: (...) (3) *Koje je godine stradao 'Titanic' – 1912. ili 1913?, (5) Rođen je 1924 (u Zagrebu)*“ (A–S 1986: § 20, 15). Dotadašnji su pravopisi pisali točku kada se nađe u kombinaciji s kojim drugim pravopisnim znakom. Tako npr. *Hrvatski pravopis* kod pravila o pisanju točke iza rednih brojeva pri navođenju primjera stavlja točku i kada se iza nje nađe zagrada, zarez i sl.: *August Cesarec (1893. – 1941.) (...), Vidi bilješke na str. 7., 13., 26., (...)* (v. B–F–M 1971: 122).

Tablica 10: Usporedni prikaz pisanje točke iza rednih brojeva u pet pravopisa

PRAVOPIS	PRAVOPISNO PRAVILO Pravopisni znakovi: točka IZA REDNIH BROJEVA
<i>Boranić (1947), Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	Točka se piše i iza arapskih i iza rimskih rednih brojeva: 29. XI. 1943.(str. 81)
<i>Belić (1950), Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	„Kada arapske ili rimske cifre znače redne brojeve, uz njih ne treba stavljati tačku ako je jasno iz ostalog teksta da oni tu moraju značiti redne brojeve (usp. § 242, str. 569–570).

⁴⁷ Anić i Silić primjere rečenica pišu u kurzivu, a primjere riječi pišu normalnim slovima ili boldirano. U radu se svi primjeri (i primjeri rečenica i primjeri oblika) donose u kurzivu. Tamo gdje preuzimamo tekst pojedinog pravila leksemi ostaju boldirani.

Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	Točka se piše samo iza arapskih rednih brojeva, ne i iza rimskih: <i>Desno od nas je napadala 3. četa. Izdat je u XV knjizi Starih pisaca</i> (str. 119)
Babić–Finka–Moguš (1971), <i>Hrvatski pravopis</i>	Točka se piše i iza arapskih i iza rimskih rednih brojeva: <i>Povijesna X. sjednica CK SKH održana je u Zagrebu 15., 16., i 17. I. 1970. godine</i> (str. 121).
Anić–Silić (1986), <i>Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	Točka se upotrebljava (...): „b) za označavanje rednog broja: <i>S britanske krstarice 'Birmingham' 14. studenoga 1910, s drvene platforme duge 25 metara, prvi je put u povijesti poletio avion</i> “ (§ 18b, str. 15) <i>Dogodilo se to 2. VIII. 1981.</i> (§ 189, str. 73)

5.2.2. Zarez

U odnosu na novosadski pravopis i *Hrvatski pravopis*, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* najprije iznosi pravila o zarezu kod zavisnosloženih rečenica i nezavisnosloženih rečenica, a onda pravila o općim principima povezivanja zarezom – umetanjima, nizanjima i nabrajanjima (usp. A–S 1986: §§ 28–48, 18–30). Zatim se uvodi poglavlje o bezvezničkom povezivanju dijelova složene rečenice za koje autori donose novi termin – *jukstapozicija* (ibid. § 49, 30). Tek se na kraju navode pravila o pisanju zarezima između dijelova rečenice, koja su kod drugih pravopisa na početku (ibid. §§ 50–67, 30–35). Pri usporedbi Anić–Silićeva *Pravopisnog priručnika* s prethodnima, govoreći o inovacijama u pravopisnom nazivlju Anić–Silićeva pravopisa, Badurina i Pranjković ističu kao pozitivnu stranu inovativnost u obradi pravila o zarezima u novome pravopisu u odnosu na novosadski:

„Tako se u tom pravopisu prvi put izravno govori o pisanju zarezima u pojedinim zavisnosloženim rečenicama (posebno u onima u kojima zavisni dio dolazi s desne strane, a posebno u onima u kojima dolazi s lijeve), odnosu između pojedinih interpunkcijskih znakova (posebno dvotočke) i teksta (...)“.

(Badurina–Pranjković 2009: 313)

Dakle, prethodna dva pravopisa pravilo o pisanju zarezima u zavisnosloženim rečenicama

dijelili su prema vrsti zavisne rečenice ili odnosu koji vlada između zavisne i glavne rečenice, dok Anić i Silić pravilo o upotrebi zareza u zavisnim rečenicama dijele na pisanje zareza kada se rečenice nađu u uobičajenom poretku (glavna pa zavisna) i na pisanje zareza kada je zavisnosložena rečenica u inverziji (zavisna pa glavna), a tu su i pravila o umetnutim zavisnim dijelovima (A–S 1986: §§ 29–37, 19–26). Nakon toga slijede pravila o upotrebi zareza u nezavisnosloženim rečenicama te o umetnutim nezavisnim dijelovima, zatim slijede pravila o pisanju zareza kada je riječ o nabranju, naknadnom dodavanju te umetanju kao načelima povezivanja bilo rečenica bilo riječi (A–S 1986: §§ 38–48, 26–30). Nakon toga donose se pravila o *jukstapoziciji* (ibid. § 49, 30), zatim pravila o pisanju zareza s riječima koje organski ne pripadaju rečenici te o pisanju zareza s glagolskim priložima i (glagolskim) pridjevima te s infinitivom (ibid. §§ 50–63, 30–34), a poglavlje završava pravilima o upotrebi zareza s riječima i izrazima kojima se nešto objašnjava, priopćava i sl. (ibid. §§ 64–67, 34–35).

Termin *jukstapozicija* označava ono što se u prethodnim pravopisima odnosilo na pisanje zareza između dijelova rečenice koji nisu povezani veznikom: *Čini mi se, oputovao sam od svojih strašnih snova i, evo me, sada plovim ovako s tobom ležeći* (ibid. § 49, 30).

5.2.3. Crtica

Kao i kod prethodnih pravopisa i kod Anića i Silića crticom se označava veza između dvaju ili više prezimena kako bi se time označio oblik suradništva: *Brabec-Hraste-Živković, vlada Cvetković-Maček* (A–S 1986: § 164, 64).

Crtica kao pravopisni znak može se koristiti i u pisanju imeničkih složenica sastavljenih od niječne čestice *ne* kada se želi pojačati odsutnost predznaka: tako npr. *ne-Talijan* označava osobu „koja ne pripada talijanskoj naciji“, dok sastavljeno pisanje npr. *netalijan* označava osobu „koja se ne ponaša talijanski“ (A–S 1986: § 167, 65). Babić, Finka i Moguš nisu pisali crticu: *Nehrvat (etn.), nehrvat (pej.)* (usp. B–F–M 1971: 222).

5.2.4. Crta

Crta kao pravopisni znak kada označava odnos od–do prethodni su pravopisi različito pisali, jedni s razmakom, drugi bez njega. Anić i Silić propisuju, kao i Babić, Finka i Moguš, pisanje s razmakom: *od – do*, npr. „(...) u vertikalnim organizacijama teksta“:

Studentska služba
Primanje stranaka:
10 – 12 sati

(A–S 1986: § 154, 62)

Isto vrijedi i za označavanje relacija: *Prema svojoj želji možete se odlučiti za jedno od ovih putovanja: Helsinki – Lenjingrad – Moskva (...)* (A–S 1986: § 155, 62). U tablici 11 stoji usporedni prikaz pisanja crte u svih 5 pravopisa.

Tablica 11: Pisanje crte u značenju odnosa *od–do* u pet pravopisa

PRAVOPIS	PRAVOPISNO PRAVILO Pisanje crte u značenju <i>od–do</i>
<i>Boranić (1947), Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>Pećina duboka 50–60 metara, Željeznica Brčko–Banovići, Utakmica Hajduk–Mladost (str. 84)</i>
<i>Belić (1950), Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	<i>Njemu je 35–37 godina (§ 225, str. 566)</i>
<i>Pravopisna komisija (1960), Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika</i>	<i>Svakoga dana propješači 10–15 km, Na pruzi Beograd–Zagreb (...); Konj živi 20–25 godina (str. 120)</i>
<i>Babić–Finka–Moguš (1971), Hrvatski pravopis</i>	<i>Godišnji odmori traju 14 – 30 radnih dana; Cestovna udaljenost Zagreb – Beograd iznosi 395 km; Zrakoplov leti na liniji Zagreb – Dubrovnik; (str. 123)</i>
<i>Anić–Silić (1986), Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>(...) 10 – 12 sati (§ 154, str. 62); Prema svojoj želji možete se odlučiti za jedno od ovih putovanja: Helsinki – Lenjingrad – Moskva (...) (§ 155, str. 62)</i>

5.3. „Veliko i malo početno slovo“

Pravila o pisanju velikog i malog slova u Anić–Silićevu su *Pravopisnom priručniku* obrađena jednako kao i u starim pravopisima s tim što su proširena novim primjerima⁴⁸. Kod višičlanih vlastitih imena prva se riječ piše velikim slovom, a ostale malim, osim ako su i one vlastite imenice. Tako se uz poznate primjere *Jadransko more*, *Dugi otok*, *Ohridsko jezero* kod pisanja imena geografskih mjesta navode i brojni novi primjeri: *Uvala Scott*, *Tarnovički plošnjak*, *Hutovo blato* i sl. (A–S 1986: § 210a, 79). Kao i u prijašnjim pravopisima navodi se pravilo o pisanju latinskih naziva biljaka i životinja: *Spartium scoparium* (zečjak), *Viola odorata* (ljubica), *Felis leo* (lav) kod kojih se prva riječ piše velikim slovom i koje razlikujemo od domaćih naziva životinja i biljaka: *bernardinac* (pas), *ljubica* i sl. (ibid. § 209b, 78).

Kod vlastitih imena organizacija, društava, ustanova i sl. Anić i Silić donose brojne nove primjere, pored poznatih primjera *Društvo književnika Hrvatske*, *Hrvatsko narodno kazalište...* koji se ponavljaju u prethodnim pravopisima, tu su mnogi novi primjeri: *Šumarski institut Jastrebarsko*, *Tvornica električnih žarulja*, *Hotel Esplanade* i brojni drugi (A–S 1986: § 210i, 81). U istom poglavlju nalazi se i pravilo o pisanju posvojnih pridjeva (na *-ov*, *-ev*, *-in*): *Shakespeareov*, *Goetheov* (ibid. § 210k, 82) i pridjeva na *-ski*, *-ški*, *-čki*: *šekspirski*, *kembrički* (ibid. § 211, 82), koji su tvoreni od stranih vlastitih imena.

I u Anić–Silićevu pravopisu nazivi povijesnih događaja, stilskih formacija i društvenih pokreta pišu se malim slovom: *narodnooslobodilačka borba*, *oktobarska revolucija*, *srednji vijek*, *drugi svjetski rat*, *prvi srpski ustanak*, *ilirizam*, *humanizam*, *renesansa* itd. (ibid. § 211c, 82). To znači da je Boranićev način pisanja (*Ilirski preporod*, *Oktobarska revolucija*) (usp. Boranić 1947: 58) prekinut novosadskim pravopisom kada se propisalo pisanje malim slovom (*francuska revolucija*, *oktobarska revolucija*) (usp. Pravopisna komisija 160: 20) i taj se način zadržao i s *Pravopisnim priručnikom*.

⁴⁸ Anić i Silić primjere pišu boldirano, u radu je zadržano navođenje primjera u kurzivu kao i u prethodnim poglavljima.

Za prikaz pojedinih rješenja u pisanju velikog i malog slova u *Pravopisnome se priručniku* nalazi nakon pravopisnih pravila „Rječnik vlastitih imena“ što je za korisnike dosta praktično i opravdava pravopis kao priručnu knjigu.

5.4. „Pisanje riječi sastavljeno i rastavljeno“

5.4.1. Opće pravilo. Pisanje imenica. Pisanje pridjeva

U odnosu na prethodne pravopise koji većinom govore o trima osnovnim pravilima u tvorbi složenica, Anić–Silićev pravopis „polazi od vrlo jednostavnoga pravila (ali za korisnike možda i ponešto zbunjujućega?!“ (Badurina–Pranjaković 2009: 313): „Sastavljeno se pišu prefiksi, sufiksi i nastavci, npr. *nažalost* (prefiks *na-*), *usput* (prefiks *uz-*), (...) *gradski* (sufiks *-sk-* i nastavak *-i*), *učiteljica* (sufiksi *-telj-* i *-ic-* te nastavak *-a*) itd.“ (A–S 1986: § 218, 84). Zbrku koju je novosadski pravopis unio nejasnim formulacijama pravila u kome isti skup riječi različito znači, ovaj je pravopis riješio jednostavnom formulacijom da npr. „jedinica *na* u *nažalost* može imati i ulogu prijedloga. Tada se piše rastavljeno: *na žalost*“ (ibid. § 219, 84).

Promjena prema dosadašnjim pravopisima jest i uvođenje termina *subordinirana složenica* i *koordinirana složenica* i autori navode nekoliko pravila o pisanju takvih skupova riječi.

Subordinirana složenica je takva složenica kojom se označuje jedan pojam i između jedinica koje su u nju uključene vlada subordinirajući odnos. Takve složenice mogu se pisati s crticom ili bez nje. Autori navode primjere sastavljenog pisanja subordiniranih složenica – sa spojnim morfemom⁴⁹ *-o-*: *samoupravni*, *krivičnopravni*, *književnokritički*, *književnopovijesni*, *slatkovodni*, *južnoamerički* i sl. (A–S 1986: § 235, 86) te primjere subordiniranih složenica koje se pišu s crticom: *spomen-ploča*, *pop-glazba*, *vikend-kuća*... (ibid. § 236, 86). I kod starih pravopisa postoje ovi primjeri, ali nisu posebno kategorizirani, nego su podijeljeni prema pripadnosti složenici, polusloženici ili nesastavljenom pisanju u ovisnosti za koju su vrstu riječi pravila navode. U Anić–Silićevu pravopisu i složenice i polusloženice dalje se dijele. Polusloženice kao što su navedene *vikend-kuća* i *pop-glazba* jednako se tretiraju i u

⁴⁹ Uz termine *fonem*, *grafem* umjesto dosadašnjih *glas*, *suglasnik*, *slovo* autori koriste i *morfem* kao novi termin pa tako i *spojni morfem*.

prethodnim pravopisima, prva je sastavnica u svojevrsnoj atributnoj službi druge sastavnice, pa se može pretvoriti u pridjev npr. *popularna glazba*. Ali razlika u pisanju nekih polusloženica prema prethodnima vidi se u primjeru *žena-heroj*, koju (i slične primjere: *čovjek-žaba*, *pilot-lovac*, *čovjek-genij*) Anić i Silić označavaju specifičnim vidom subordiniranih složenica i dekliniraju se oba sastavna dijela (usp. A–S 1986: § 239, 87), dok se npr. u *Hrvatskom pravopisu* ovakve jedinice pišu nesastavljeno i bez crtice (usp. B–F–M 1971: 85). U Anića i Silića postoji i treći tip subordiniranih složenica s crticom gdje se ne deklinira nijedna riječ: „(...) *zemlja-zrak* (usp. *raketa zemlja-zrak*)“ (A–S 1986: § 239, 87). Kako navode autori, „takve su složenice pogodne da budu (u cjelini) prvi dio subordiniranih složenica tipa *vikend-kuća: zemlja-zrak-raketa*“ (ibid.).

Druga kategorija jesu koordinirane složenice kod kojih su oba ili više sastavnih dijelova u jednakopravnom odnosu i pišu se sa spojnim morfemom *-o-* i s crticom: *psihološko-fiziološki* (ravnopravni odnos: i *psihološki* i *fiziološki*), *društveno-politički* (i *društveni* i *politički*) (ibid. § 250, 88).

Kod sastavljenog pisanja niječne čestice *ne* uz pojedine vrste riječi autori navode slične primjere imeničkih i pridjevskih složenica kao i prethodni pravopisi: *neznamac*, *nejak*, *nečovjek*, *nedužan* (A–S 1986: § 223, 85) (usp. *nebrat*, *neprijatelj*, *nevjera*; *nemio*, *neveseo*, *nesretan*, *nevješt* (Boranić 1947: 45); *nečovjek*, *nevjera*; *nepoznat*, *nepažljiv* (Pravopisna komisija 1960: 76); *nečovjek*, *nesretnik*, *nesvijest*; *neveseo*, *nevidljiv* (B–F–M 1971: 84–85)).

Međutim, Anić–Silićev *Pravopisni priručnik* uvodi još jednu kategoriju kod pisanja imenica, pridjeva, zamjenica sastavljenih s česticom *ne*, pa kada se „riječju *ne* želi izraziti čista odsutnost predznaka, između nje i riječi uz koju se nalazi može se pisati crtica: *ne-ja*, *ne-Talijan*⁵⁰ itd.“ Isto vrijedi i za još neke prefikse kao npr. *protu-Ivan* koji su se u prethodnim pravopisima pisali samo sastavljeno s riječju uz koju dolaze (A–S 1986: §§ 229–230, str. 85).

Kako je rečeno, u prethodnim su pravopisima pravila o sastavljenom i nesastavljenom pisanju razvrstana prema vrstama riječi, a u Anić–Silićevu pravopisu slijedi se polazišno pravilo o sastavljenom pisanju prefikasa, sufikasa i nastavaka s riječima uz koje dolaze. Istoj kategoriji pripadaju i *prefiksoidi* i *sufiksoidi* i pišu se zajedno s riječju uz koju dolaze, s novim pojmovima *prefiksoid* i *sufiksoid* autori donose i neke nove primjere: „(...) *sveopći*

⁵⁰ Uz izraze *ne-Talijan*, *netalijan* autori donose napomenu da se pogleda u poglavlje o sastavljenom i nesastavljenom pisanju. Također v. 5.2.3. u ovome radu.

(prefiksoid *sve-*), *poluprazan* (prefiksoid *polu-*), *općedruštveni* (prefiksoid *opće-*), *nazoviliječnik* (prefiksoid *nazovi-*), *nadristručnjak* (prefiksoid *nadri-*), *samoupravljanje* (prefiksoid *samo-*), *kvaziproblem* (prefiksoid *kvazi-*), *mnogostoljetan* (prefiksoid *mnogo-*), *autocesta* (prefiksoid *auto-*), *minisuknja* (prefiksoid *mini-*), *leksikologija* (sufiksoid *-logija*), *jezikoslovlje* (sufiksoid *-slovlje*), *prirodnoznanstvo* (sufiksoid *-znanstvo*), *kimograf* (sufiksoid *-graf*) (A–S 1986: § 231, 86).

Iz navedenih primjera uočavamo još jednu razliku Anić–Silićeva pravopisa prema prethodnima – drugačije pisanje oblika *auto-cesta*. U prethodnim se pravopisima ovaj oblik smatra polusloženicom i piše se s crticom: *auto-cesta* (Boranić 1947: 44); *auto-put* (Pravopisna komisija 1960: 74), *auto-cesta* (B–F–M 1971: 84). Jedino se kod Belića pišu sastavljeno oblici srodni navedenu obliku – iako nema oblika *auto-cesta*, u rječniku se navode oblici *autodidaktičan*, *autograf* (Belić 1950: 587). Budući da sastavnicu *auto-* Anić i Silić označavaju prefiksoidom, pišu je sastavljeno s drugom riječju prema pravilu o sastavljenom pisanju prefiksa i prefiksoida s riječima: *autocesta*. Isto vrijedi i za oblik *radiostanica*. Usporedni prikaz pisanja polusloženica u svih pet pravopisa stoji u tablici 12.

Dakle, u obradi pravila o sastavljenom i nesastavljenom pisanju očituje se velika promjena Anić–Silićeva pravopisa u odnosu na prethodne pravopise. Ovakva obrada pravila olakšava razumijevanje složenica i podjelom na subordinirane i koordinirane složenice olakšava se razlikovanje izraza kao *imovinskopravni* (prema *imovinsko pravo*) koji je subordinirana složenica i označava jedan pojam od izraza *socijalno-pravni* (prema *socijalni* i *pravni*) koji je koordinirana složenica i označava dva pojma (usp. A–S 1986: § 235, 86; § 250, 88).

Tablica 12: Usporedni prikaz pojedinih rješenja u pisanju pojedinih polusloženica u pet pravopisa

PRAVOPIS	PRAVOPISNO PRAVILO Pisanje složenica i polusloženica
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>spomen-ploča, general-major, rak-rana; ivan-cvijet, radio-stanica, auto-cesta; pilot lovac; žena radnica</i> (str. 44)
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	Ne navode se primjeri imeničkih polusloženica.
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	<i>spomen-ploča, rak-rana, ivan-cvijet, auto-put, radio-stanica, general-major</i> (str. 74–75) Ne navode se oblici kao <i>pilot lovac</i> i sl.
Babić–Finka–Moguš (1971), <i>Hrvatski pravopis</i>	<i>lovor-vijenac, rak-rana, spomen-ploča</i> (str. 85), <i>pilot lovac, čovjek žaba, žena radnica, kamen temeljac</i> (ibid.)
Anić–Silić (1986), <i>Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>vikend-kuća, spomen-dom, spomen-ploča; žena-heroj; zemlja-zrak-raketa</i> (§§ 236, 238, 239, str. 86–87)

5.4.2. Pisanje glagola

5.4.2.1. Pisanje futura I.

Pravilo o nesastavljenom pisanju futura I., složenom od krnjeg infinitiva i nenaglašenog prezenta pomoćnog glagola *htjeti* propisuje i *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* što znači da će potpuno biti odbačen drugi način pisanja kako je dopuštao novosadski pravopis – fonetski način pisanja odnosno sastavljeno pisanje, nasljeđuje se Boranićevo i Babić–Finka–Moguševo rješenje. No, autori izričito ne navode pravilo o pisanju futura I., ali može se zaključiti da propisuju nesastavljeno pisanje jer u tekstu pravila futur I. pišu odvojeno, npr. u poglavlju o upotrebi zareza pri navođenju primjera: „U složenoj rečenici *Poslat ćemo im knjige (...)*“ (A–S 1986: § 31a, 19).

5.4.2.2. Pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti*

I Anić–Silićev pravopis propisuje sastavljeno pisanje niječne čestice *ne* uz pomoćni glagol *htjeti*. Najprije autori propisuju pisanje glagola u 225. paragrafu: „Inače se glagolski oblici pišu odvojeno od riječi *ne*: **ne pisati** (infinitiv), **ne pišem** (prezent), **ne piši** (imperativ), **ne budem pisao** (futura II) (...)“ (A–S 1986: § 225, 85). Potom u 226. paragrafu propisuju pisanje futura I: „Jedino se nenaglašeni (enklitički) oblici prezenta glagola **htjeti** pišu zajedno s riječju **ne**: **neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće**“ (ibid. § 226, 85).

5.5. „Prenošenje dijela riječi u slijedeći red“

I ovo su pravilo autori drugačije obradili nego što je ono obrađeno u prethodnim pravopisima. Tako se na početku navode dvočlane i tročlane suglasničke skupine koje se, zato što stoje zajedno, ne smiju rastavljati; to su skupine kao *blj* (*bljutav*), *br*, *bj*, *gn*, *hv*, *sn*, *plj*, *šč*, *tr*, *tv*, *žm*; *sml*, *smj*, *zbl*, *zbj* i sl. (usp. A–S 1986: §§ 252–253, str. 89–90). Potom se navode pojedinačna pravila za rastavljanje i navode se primjeri: *radio-nica*, *ista-kli* i *istak-li*, *staklenik* i *stak-lenik*, *or-mar*, *kon-takt*, *bici-kl* i sl. (A–S 1986: §§ 254–268, str. 90–92).

5.6. „Kratice“

Pravila o kraćenju riječi u Anić–Silićevu su *Pravopisnom priručniku* jednaka kao i u prethodnima s tim što je još od novosadskoga pravopisa zadržano pisanje *itd.* za *i tako dalje*; *tzv.* za *takozvani*; *tj.* za *to jest*; *npr.* za *na primjer*. Kao u Boranićevu te kasnije u Babić–Finka–Moguševa pravopisu propisuje se pisanje s točkom onih kratica koje su sastavljene od prvog i početnog slova riječi od koje su skraćene: *prof.* (= *profesor*), tako isto vrijedi i za *dr.* (= *doktor*) (usp. tablica 13). Anić–Silićev pravopis i kod ove problematike uvodi inovaciju te na kraju donosi i rječnik kratica za lakše razumijevanje i preglednost pri pretraživanju kratica.

Tablica 13: Usporedni prikaz pisanja kratica u pet pravopisa

PRAVOPIS	PRAVOPISNA RJEŠENJA Pisanje „skraćena“/kratica
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>t. j., i t. d., t. zv., na pr.; dr., gđa.</i>
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	<i>tj., itd., t. zv., npr.; dr, gđa i dr., gđa.</i>
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	<i>tj., itd., tzv., npr.; dr, gđa</i>
Babić–Finka–Moguš (1971), <i>Hrvatski pravopis</i>	<i>tj., itd., tzv., npr.; dr., mr.</i>
Anić–Silić (1986), <i>Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>tj., itd., tzv., npr.; dr., prof.</i>

5.7. Fonemi *č, dž, ć, đ*

Pravila o pisanju fonema *č, dž, ć, đ* u Anić–Silićevu su *Pravopisnom priručniku* jednaka pravilima u prethodnim pravopisima. Tako se fonem *č* pojavljuje u riječima gdje je došlo do promjena ispred *e, i* i sl., u tvorbi riječi s pojedinim sufiksima kada osnova završava na *c* i *k* (npr. *Rijek(a) + janin > Riječanin* (A–S 1986: § 300l, 100), a autori navode primjer kojeg nema u prethodnim pravopisima, to je podrijetlo fonema *č* u tvorbi pridjeva nastalih od stranih riječi pri čemu je najprije došlo do jednačenja po zvučnosti: *kembridž + (s)ki > kembrički* (A–S 1986: §300a, 99). Fonem *dž* pojavljuje se u riječima stranoga podrijetla i autori navode iste primjere kao i *Hrvatski pravopis*: *džip, džezva, budžet, džamija, patlidžan, Sandžak* (ibid. § 301, 101). Slični se primjeri nalaze i u prethodnim pravopisima. I za fonem *ć* autori navode sufikse koji u sebi imaju fonem *ć*: npr. *zelen + bać > zelembać, skup + oća > skupoća* (ibid. § 302l, 103); usp. Pravopisna komisija 1960: 47; B–F–M 1971: 23–24). Kada je riječ o pisanju fonema *đ* autori uz poznate primjere posuđenica *đavao, čađa* autori navode nove primjere *đon, đumruk* i sl. (ibid. § 303k, 105) uz pisanje ovog fonema u superlativu

pridjeva na *-d*, u tvorbi glagolskog pridjeva trpnog, u izvedenicama tvorenim sufixsima *-j*, *-ja*, *jak-*, *janin* i sl. (npr. *grad(iti) + ja > građa*) (ibid. § 303i, 104).

5.8. „Alternacija ije/je/e/i“

I kod ove problematike novost se očituje u uvođenju novih termina. Umjesto dosadašnjih naslova poglavlja za pravila o refleksu jata „Ijekavski govor“ (Boranić), „Književni izgovori“ (Belić), „Ijekavski i ekavski izgovor (Pravopisna komisija), „Glasovni skupovi ije-je“ (Babić–Finka–Moguš) u Aniće–Silićevu pravopisu stoji „Alternacija ije/je/e/i“. Na početku poglavlja u fusnoti se najprije definira *alternacija* – „regularna zamjena jednoga fonema drugim ili jednih fonema drugima“ (A–S 1986: 106, fusnota 7). Fonemski sljedovi *ije/je/e/i* nazivaju se *alternatama*. Potom se donose uobičajena pravila o kraćenju ili produljivanju jata. U prvom paragrafu govori se o dvama refleksima jata u „današnjim književnim oblicima hrvatskoga ili srpskoga jezika: 1. *ije/je/je/i* (*cvijet/ cvjetovi/ bregovi/ dio*) i 2. *e* (*cvet/ cvetovi/ bregovi/ deo*) (A–S 1986: § 304, 106). Prvi je izgovor (i)jekavski, drugi je ekavski.

Ponašanje alternante *je* iza fonema *r* u oblicima riječi kao što su: *bregovi* (< *brjegovi* < *bregovi*); *sprečavati* (< *sprječavati* < *sprječiti*); *vremena* (< *vrjemena* < *vremena*); *vredniji* (< *vrjedniji* < *vrijedan*); *crepić* (< *crjepić* < *crijep*) itd. Aniće–Silićev je *Pravopisni priručnik* riješio jednako kao i dosadašnji pravopisi *-rje-* se krati u *-re-* (A–S 1986: § 308, 106). Također, *-rje-* se krati i u izvedenicama *okrepa*, *pogrešiv*, *preči* (A–S 1986: § 312d, 108). Kao i u prethodnim pravopisima kada *-rje-* označava početak korijena, a prethodi mu prefiks, tada se ne krati u *-re-* npr. kod glagola *razrjeđivati* (< svrš. *raz + rijediti*) (A–S 1986: § 308, 107).

Za razliku od prethodnih pravopisa, u Aniće–Silićevu pravopisu nema pravila o ponašanju refleksa jata u izvedenicama tvorenim prefiksom *pred-* i *pre-* (*prijedlog*, *prijelaz*, *prijevod*...), nego se pravilna upotreba može provjeriti tek pretraživanjem rječnika.

Pravilo o kraćenju dugoga jata u riječima tvorenim određenim sufixom Aniće–Silićev pravopis znatno je proširio, pa uz sufixe *-ota* (*lijep > ljepota*)⁵¹, *-oća*, *-urina*, *-ance*, *-ence*, -

⁵¹ Navodim primjer samo za prvi sufix, za sljedeće ne navodim zbog velikog broja sufixasa. Tako isto vrijedi i kod primjera *brestača < brijest*.

ašce, -ešce, -ina, -ovit, -evit, -ač, -ar, -aš, -ik, i sl. (B–F–M 1971: 36–37) Anić i Silić navode i -ača (brestača < brijest), -ačnica, -ahan, -ak, -anica, -ara, -arna, -arnica, -av, -ba, -čica, -čić, -enica, -ešan, -etina, -ica, -ičak, -ičast, -ić, -idba, -iljka, -ište/-lišće, -it, -iv/-jiv/-ljiv, -(j)avati, -(j)ivati, -kast, -lac, -lo, -nica, -nik, -onica, -ov, -ovača, -ovina/-evina, -telj, -ulja, -uljak, -unjav, -uša, -ušan, -ušast, -uškast, -urda i -urina. (A–S 1986: § 312g, 108).

Ostala pravila podudaraju se s prethodnim pravopisima, a prikaz svih pravila vezanih uz alternacije refleksa jata nalazi se na tablicama na 112. i 113. stranici *Pravopisnog priručnika* (usp.).

5.9. „Alternacija l/o“

U ponašanju fonema *l* na kraju riječi ili sloga vrijede ista pravila kao u prethodnim pravopisima – fonem *l* zamjenjuje se fonemom *o* u oblicima kao što je gl. pridjev radni (*kopao < kopal < inf. kopati*), u genitivu jednine imenica muškog roda na *-lac* koje označavaju vršitelja radnje (*rukovodioca < rukovodilca < N jd. rukovodilac*), a negdje se fonem *l* pojavljuje usporedo s fonemom *o* i to u oblicima: *selski* i *seoski* itd. (A–S 1986: § 317, 114).

5.10. „Kombinacije fonema“

Dosadašnji su pravopisi pravila o jednačenju po zvučnosti, jednačenju po mjestu tvorbe, sibilizaciji, gubljenju fonema i sl. obrađivali u pojedinačnim poglavljima, dok Anić i Silić glasovne promjene smještaju u poglavlje „Kombinacije fonema“. Podijelili su ga na tri dijela: „Suglasnički fonemi u međusobnim kombinacijama“ (ono što se u starim pravopisima odnosilo na jednačenje po zvučnosti, jednačenje po mjestu tvorbe i gubljenje fonema), „Suglasnički fonemi ispred sufikasa i nastavaka“ (odnosi se na ponašanje fonema ispred sufikasa i nastavaka, na sibilizaciju i jotaciju i sl.) i „Samoglasnički fonemi u međusobnim kombinacijama“ (pretežito ono što se u prethodnim pravopisima odnosilo na pisanje fonema

j) (usp. A–S 1986: §§ 318–389, 115–125). Ispred tih poglavlja nalazi se poglavlje „Alternacija *Vo*“ (ibid. § 317, 114). Iza poglavlja o glasovnim promjenama nalaze se dvije tablice s pregledom svih promjena (ibid. 126–129).

5.10.1. Jednačenje po zvučnosti

U prethodnim smo poglavljima napominjali da je osnovni kriterij po kojemu se određuje pripadnost fonološkoj koncepciji ponašanje fonema na granicama unutar riječi. To se poglavito tiče ponašanja fonema *d* ispred bezvučnih fonema *s*, *š*, *c*, *č*, *ć*, ali i ponašanja fonema *t* po pitanju gubljenja ili zadržavanja ispred pojedinih fonema. Svaki je pravopis ovo pravilo drukčije obradio. Anić–Silićev *Pravopisni priručnik* donosi svoje rješenje. Razlika u odnosu na prethodne pravopise je i obrada toga pravopisnog pravila. Dok se u svakom pravopisu govorilo o jednačenju ili nejednačenju po zvučnosti fonema *d* kada se nađe ispred bezvučnih *s*, *š*, *c*, *č*, *ć*, o gubljenju fonema *t* ispred *c*, *č*, *dž* u pojedinim situacijama, o jednačenju ili nejednačenju po mjestu tvorbe fonema *n* ispred *b* i *p*... i dok u svakom pravopisu jedno pravilo označava posebno poglavlje, dotle su Anić i Silić sve promjene koje se tiču jednačenja ili gubljenja fonema smjestili u jedno poglavlje nazvavši ga „Kombinacije fonema“.

Jednačenje po zvučnosti fonema *d* ispred *s*, *š*, *c*, *č*, *ć* Anić–Silićev *Pravopisni priručnik* riješit će kao i novosadski – jednačenje se provodi u slučaju kad se *d* nađe ispred *c*, *č*, *ć*, ali ne i ispred *s* i *š*. U paragrafu 330 stoji: „(...) g) fonem *d* i *t* ispred fonema *c*, *č*, *ć*, *dž* i *đ* na granici prefiksa i korijena očituju se u pismu kao *tc*, *tč*, *tć*, *ddž*, *dđ*: *potcrtati*, *potčiniti*, *otčarlijati*, *podđžarnuti*, *podđakon*“ (A–S 1986: § 330, 116) čime se očituje povratak načelu novosadskog, a fonem *d* pisat će se jedino kada se nađe ispred fonema *s* i *š*, što stoji u 338. paragrafu (ibid. § 338, 117). U ostalim slučajevima provodit će se fonološko načelo i fonem *d* jednačit će se ispred ostalih bezvučnih fonema kao i u prethodnim pravopisima pa će se pisati: *othraniti*, *otkupiti*, *otпустiti* i sl. (ibid. § 320, 115). U tablici 14 donosimo usporedni prikaz kako je ovo pravilo riješeno u svih pet pravopisa.

Tablica 14: Prikaz pravopisnih rješenja za pravilo o jednačenju fonema *d* u pet pravopisa

PRAVOPIŠ	PRAVOPIŠNA RJEŠENJA (Ne)jednačenje po zvučnosti fonema <i>d</i> ispred fonema <i>s, š, č, ć, c</i>
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>odcijepiti, podčiniti, odćušnuti, predsjednik, gradski, podšiti</i> “ (str. 24)
Belić (1950), <i>Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika</i>	<i>potpretsednik, potpukovnik; otstupiti, otseći, pretседавати, ošetati, potčiniti se (...), oćušnuti (...)</i> (§ 143, str. 541) Iznimka: „ <i>grad – gradski, gospodin – gospodstvo (...)</i> “ (§ 144, str. 541)
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	<i>potcijeniti, oćušnuti, natčovjek; predstava, odstupiti, predsjednik, gradski, ljudski, ošetati (...)</i> “ (str. 64)
Babić–Finka–Moguš (1971), <i>Hrvatski pravopis</i>	<i>odcijepiti, podčiniti, odćušnuti, predsjednik, podšiti</i> (str. 45); <i>gradski, ljudski</i> (str. 187, 217)
Anić–Silić (1986), <i>Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>potcrtati, potčiniti, oćarlijati</i> (§ 330, str. 116); <i>gradski, ošetati</i> (§ 338, str. 117), <i>predsjednik</i> (v. „Opći pravopisni rječnik“ str. 521)

5.10.2. Jednačenje po mjestu tvorbe

Kada je riječ o jednačenju po mjestu tvorbe i kod Anića i Silića vrijedi pravilo da se fonem *n* jednači ispred fonema *b* i *p* kada se nađe na granici osnove i sufiksa, ali u složenicama jednačenje izostaje: *prehrambeni, jedanput* (usp. A–S 1986: § 328, 116).

Kada se fonem *z* kao dio prefiksa nađe ispred fonema *lj* i *nj*, neće doći do jednačenja po mjestu tvorbe: *izljubiti, razljutiti, iznjušiti* i u tome se svi pravopisi slažu (usp. Boranić

1947: 27, Pravopisna komisija 1960: 66, Babić–Finka–Moguš 1971: 47, A–S 1986⁵²: 314; 576).

5.10.3. Gubljenje fonema

Anić–Silićev *Pravopisni priručnik* propisuje jednaka pravila za gubljenje fonema kao i prethodni pravopisi s tim što umjesto termina *gubljenje* autori koriste termin *ispadanje* i sl.

I ovdje se propisuje gubljenje fonema *d* i *t* kada se nađu ispred *c*, *č* i *dž* na granici korijena i sufiksa u oblicima: G jd. *suca* < *sud* + *ca*; G jd. *oca* < *ot* + *ca*; *burmudžija* < *burmutdžija* (A–S 1986: § 329, 116). Isti ili slični primjeri nalaze se u prijašnjim pravopisima: *oca* < *otca* < *otac*, N mn. *počeci* < *početci*, N mn. *preci* < *pretci* < *predci* < *predak* (Boranić 1947: 29); *gubici* (ne *gubitci*), *oca* i *oče* (ne *otca* i *otče*), *preci* (ne *predci* ili *pretci*), *burmudžija* (ne *burmutdžija* ili *burmdždžija*) (Pravopisna komisija 1960: 68); *oca*, *očev* mj. *otca*, *otčev*, *suca*, *sučev* mj. *sudca*, *sudčev*, *dobici* mj. *dobitci* (B–F–M 1971: 48).

Neće doći do gubljenja fonema *d* u riječima *poddioba*, *predturski* jer bi promjena izazvala nerazumijevanje značenja riječi. Isto se pravilo s istim primjerima nalazi i u prethodnim pravopisima.

Kod pravila o ponašanju fonema *z* na granici prefiksa i korijena, Anić–Silićev pravopis propisuje gubljenje fonema *s* i *z* ispred *z*, *s*, *š* (prvo se događa jednačenje pa gubljenje, i to prema pravilu da se dva ujednačena fonema svode na jedan) u oblicima: *razidati* < *razzidati* < *raz* + *zidati*; *rasrditi* < *rassrditi* < *raz* + *srditi*; *ražariti* < *ražžariti* < *raz* + *žariti*; *raširiti* < *rašširiti* < *raz* + *širiti* (A–S 1986: § 329, 116). Prethodni pravopisi navode iste ili slične oblike: *bežični*, *raširiti*, *ražariti* i sl. (usp. Boranić 1947: 26; Belić 1950: 544; Pravopisna komisija 1960: 67 ; B–F–M 1971: 48). Novost Anić–Silićeva pravopisa u odnosu na prethodne pravopise jest ukazivanje na distinkciju po značenju između dvaju glagola. Naime, u poglavlju o ponašanju fonema *z* autori propisuju neprovođenje jednačenja i gubljenja *z* na granici prefiksa i korijena ispred *z*, *s*, *š* u oblicima *uzzidati se* < *uz* + *zidati se*; *uzsaditi se* < *uz* + *saditi*; *uzšetati se* < *uz* + *šetati se* (ibid. §§ 335–337, str. 117). Time se

⁵² Anić–Silićev pravopis ne objašnjava pravilo o pisanju oblika *izljubiti*, *razljutiti*, *iznjušiti*, nego navodim ove lekseme iz korpusa pravopisnog rječnika.

ukazuje na distinkciju po značenju između dvaju glagola u ovisnosti o prefiksu (*uz-* ili *u-*), a kod kojih se jedan do drugoga nalaze fonem *z* i fonemi *z*, *s* ili *š*. Glagol *uzšetati se* razlikuje se po značenju od glagola *ušetati*. Isto vrijedi i za glagole *uzsaditi se* i *usaditi*; *uzzidati se* i *uzidati*. U pravopisnom su rječniku Anić–Silićeva pravopisa zastupljena oba glagola: *uzšetati se* (A–S 1986: 666) i *ušetati* (ibid. 660). Prethodni pravopisi ne navode pravilo o ponašanju fonema *z* u glagolima s prefiksom *uz-*, niti su glagoli *uzsaditi se*, *uzšetati se*, *uzzidati se* zastupljeni u pravopisnim rječnicima, ali se u rječnicima nalazi glagol *ušetati*. Jedino u rječniku Belićeva pravopisa stoji uz leksem *ušetati* napomena: „ušetati (...) (od uz-šetati) razl. od ušetati (...) (od u-šetati)“ (Belić 1950: 907). U pravopisnom rječniku Boranićeva pravopisa nalazimo glagol *ušetati* (Boranić 1947: 194, 195), ali ne i glagol *uzšetati se*. Rječnik novosadskog pravopisa navodi oblike *usaditi*, *ušetati*, *uzidati* (Pravopisna komisija 1960: 808, 814, 819) ali ne i oblike *uzšetati se*, *uzzidati se*, *uzsaditi se*. U rječniku Babić–Finka–Moguševa pravopisa zastupljen je glagol *ušetati* (B–F–M 1971: 316). Dakle, Anić–Silićev pravopis ukazuje na razliku između značenja glagola *uzšetati se* i *ušetati*.

5.10.4. Sibilizacija i jotacija

Pravila o (ne)provođenju sibilizacije u dativu i lokativu jednine ženskoga roda slična su pravilima u prethodnim pravopisima. Tako npr. kod imenica koje završavaju na *-ska*, *-ška* i *-tka* dopuštaju se dvostruki oblici: *daska* > DL *dasci*, *daski*; *puška* > DL *pušci*, *puški*; *pripovijetka* > DL *pripovijeci*, *pripovijetki*. Sibilizacija se obično ne provodi u imenicama koje završavaju na *-čka*, *-ćka*, a u imenicama koje završavaju na *-cka* isključivo se ne provodi: DL *mački*, *prački*, *packi*. Autori navode i imenice koje završavaju na *-ka* kada označuju hipokoristike i vlastita ženska imena: DL *koki* < *koka*, DL *Milki* < *Milka* (usp. A–S 1986: § 363, 121).

Kao i kod Belića i u *Pravopisnom priručniku* postoji posebno poglavlje o jotaciji – „Kombinacije suglasničkih fonema s fonemom *ĭ* (*j*)“. Riječ je o pravilima o provođenju jotacije pored pravila navedenih u poglavlju „Kombinacije fonema“. Navode se slični primjeri kao i u prethodnim pravopisima; jotacija se provodi u riječima sa sufiksima *-janin*: *Rijek(a) + janin* > *Riječanin*, *-jenje*: *mol(iti) + jenje* > *moljenje*, *-ji*: *tih + ji* > *tiši*, *-jak*: *rod(iti) + jak* > *rođak* i sl., zatim u skupovima: *đ*: *bez + vlada + je* > *bezvlađe*, *plj*: *snop + l + je* > *snoplje*

(prvo dolazi do epenteze pa do jotacije)), žđ: *grozd + je > grožđe* (jotacija pa jednačenje po mjestu tvorbe) i sl. (A–S 1986: §§ 390–395, 130–131).

5.11. Tuđice

Problem pisanja tuđica Anić–Silićev je pravopis razlomio na tri poglavlja: „Transkripcija i transliteracija stranih vlastitih imena“, „Strana imena ljudi“, „Strana imena naseljenih mjesta“. Ovakva metodologija obrade pravila o stranim imenima preglednija je u odnosu na novosadski pravopis gdje su u istom poglavlju i pravila o prilagodbi stranih glasova i pravila o pisanju samih imena.

5.11.1. „Transkripcija i transliteracija stranih vlastitih imena“

U odnosu na prijašnje pravopise, ovaj pravopis sadrži zasebno poglavlje o *transkripciji* i *transliteraciji*, tj. o prilagođavanju fonema iz sustava stranih jezika fonemima sustava hrvatskoga jezika (transkripcija) i o prenošenju grafema među sustavima (transliteracija). Dosadašnji pravopisi dijelili su poglavlja o tuđicama ovisno o tome pripadaju li tuđice klasičnim, živim stranim ili slavenskim jezicima. Boranić tako govori o pisanju *glasova* riječi iz živih jezika, o pisanju *glasova* i o pisanju *završetaka riječi* iz klasičnih jezika i sl. (usp. Boranić 1947: 32–42). Pravopisna komisija govori o *zamjenjivanju grčkih i latinskih glasova*, o *promjenama u završecima*, o *izvornom i fonetskom pisanju vlastitih imena iz zapadnoeuropskih i slavenskih jezika* i sl. (Pravopisna komisija 1960: 134–168). Babić, Finka i Moguš u propisivanju pravila o tuđicama govore o *glasovnim i obličkim prilagodbama*, o *pisanju vlastitih imena iz jezika koji se služe latinicom* i sl. (B–F–M 1971: 50–82). Nijedan od tih pravopisa ne koristi pojmove *transkripcija* i *transliteracija*, osim novosadskoga pravopisa, koji navodi da se pri izvornom pisanju stranih imena latinicom strana imena „transliteriraju (prenose slovo po slovo) (...)“ (Pravopisna komisija 1960: 149). Dakle, govori se o prilagodbama, o zamjenjivanju itd. Od prethodnih pravopisa jedino je Belić poglavlje o tuđicama naslovio „Transkribovanje tuđih reči“. Dakle, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* poglavlje naslovljuje slično kao i Belić, a osim kod Pravopisne komisije

nigdje se ne spominju termini *transliteracija* i *transkripcija*. Kod Anića i Silića na početku poglavlja u 396. i 397. paragrafu objašnjava se što je transkripcija, a što transliteracija:

„Transkripcija ovdje znači prenošenje sustava jednih fonema u sustav drugih fonema primjenom specijalnog sustava uvjetnih znakova.“

„Transliteracija ovdje znači prenošenje sustava jednih grafema u sustav drugih grafema primjenom specijalnog sustava uvjetnih znakova.“

„Transkripciji se ovdje podvrgavaju jezici koji se služe latiničnim pismom. Da bi se podvrgli transkripciji i jezici koji se služe nelatiničnim pismom, najprije su podvrgnuti transliteraciji u latinično pismo.“

(A–S 1986: §§ 396–397, str. 146)

Potom se iscrpno iznose pravila transkripcije za sljedeće jezike: albanski, arapski, bugarski, češki, danski, engleski, finski, francuski, hindski, japanski, kineski, latinski, makedonski, mađarski, nizozemski, norveški, novogrčki, njemački, poljski, portugalski, ruski, slovački, slovenski, starogrčki (za njega stoji napomena da ne podliježe transkripciji), svahili, španjolski, švedski, talijanski, turski (usp. A–S 1986: §§ 410–439, 148–173). Autori su smještanjem pravila o transkripciji u zasebno poglavlje napravili praktičan prikaz odnosa među fonemima u sustavima stranih jezika što je prednost u odnosu na prethodne pravopise u kojima se pravila o transliteraciji i transkripciji navode unutar samih pravila o pisanju pojedinih tuđica.

5.11.2. „Strana imena ljudi“

U ovom su poglavlju iznose posebna pravila za pisanje stranih imena ljudi; pridjeva na *-ov/-ev*, *-in*, pridjeva na *-ski*, *-ovski/-evski*, *-ijanski* i *-inski* te na kraju pravila o deklinaciji stranih muških imena i o deklinaciji stranih ženskih imena (usp. A–S 1986: 174–179).

Pravila o pisanju stranih imena ljudi ne razlikuju se od prethodnih pravopisa, tako se npr. muška strana imena dekliniraju kao i domaća imena po *-a* deklinaciji⁵³ (*Samuel* > G *Samuela*, *Charles* > G *Charlesa*, *Giacomo* > G *Giacoma* (ibid. § 449, 176–177), a ako završavaju na samoglasnik *a* koji nije pod naglaskom, sklanjaju se po *-e* deklinaciji (*Nicola* > G *Nicole*,

⁵³ Koristim se novijim terminom. Analizirani pravopisi ne spominju *deklinacijske skupine*.

Jose Maria y Heredia > G *Josea Marie y Heredie* (ibid. § 450, 177). Pritom se uočava razlika u prilagodbi nekih slova prema prethodnim pravopisima, npr. u sklonidbi muških romanskih imena i prezimena koje završavaju na *-ca* u kosim padežima ostaje *c*: *Giuseppe de Luca* > G *Giuseppa de Luce* (ibid. § 450, 177), dok se u prethodnim pravopisima u kosim padežima piše *k* (*Petrarca* > G *Petrarke, Petrarki* (Boranić 1947: 35; Pravopisna komisija 1960: 150; B–F–M 1971: 75).

Pri sklonidbi stranih muških imena i prezimena koja završavaju na *-i, -io, -y* te u tvorbi posvojnih pridjeva autori načelno ne propisuju umetanje fonema *j* kada se imena izvorno pišu. Tako će se pisati: *Giacomo Leopardi* > G *Giacoma Leopardia*, *Charles Bally* > G *Charlesa Ballya*, *Henry Fielding* > G *Henrya Fieldinga* (A–S 1986: § 449, 175–177). Isto je i kod tvorbe posvojnog pridjeva: *Appendiniev* (ibid. § 445, 175). Međutim, ovo pravilo ne vrijedi ako se ista imena pišu fonetski – tada se umeće fonem *j*: *Frančesko Apendini* > G *Frančeska Apendinija*, *Peter Esterhazi* > G *Petera Esterhazija* (ibid. §§ 442c, 443, str. 174–176). Tako je i kod tvorbe posvojnih pridjeva: *Apendinijev* (ibid. § 447, 176).

Radi usporedbe s rješenjima u prethodnim pravopisima donosimo tablični prikaz.

Tablica 15: Pisanje stranih muških imena na *-i, -io, -y* u četiri pravopisa

PRAVOPIS	PRAVOPISNO PRAVILO Pisanje tuđih imena koja završavaju na <i>-i, -io, -y</i>
Boranić (1947), <i>Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika</i>	<i>Verdi</i> > G <i>Verdija</i> , posv. prid. <i>Verdijev</i> , <i>Grevy</i> > G <i>Grevyja</i> , posv. prid. <i>Grevyjev</i> (str. 36)
Pravopisna komisija (1960), <i>Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom</i>	<i>Leopardi</i> [izg. <i>Leopardi</i>] > G <i>Leopardija</i> , posv. prid. <i>Leopardijev</i> ; <i>Vigny</i> [izg. <i>Vinji</i>] > G <i>Vignyja</i> , posv. prid. <i>Vignyjev</i> <i>Nagy</i> [izg. <i>Nađ</i>] > G <i>Nagya</i> , posv. prid. <i>Nagyev</i> ; <i>Kalay</i> [izg. <i>Kalaj</i>] > G <i>Kalaya</i> , posv. prid. <i>Kalayev</i> ; <i>Holtei</i> [Holtej] > G <i>Holteia</i> , posv. prid. <i>Holteiev</i> (str. 151)
Babić–Finka–Moguš (1971), <i>Hrvatski pravopis</i>	<i>Tokio</i> > G <i>Tokija</i> , posv. prid. <i>Tokijev</i> , <i>Boccaccio</i> > G <i>Boccaccia</i> , posv. prid. <i>Boccacciov</i> <i>Leopardi</i> > G <i>Leopardija</i> , posv. prid. <i>Leopardijev</i> , <i>Kalay</i> > G <i>Kalaya</i> , posv. prid. <i>Kalayev</i> (str.74)
Anić–Silić (1986), <i>Pravopisni priručnik</i>	<i>Leopardi</i> > G <i>Leopardia</i> , <i>Bally</i> > G <i>Ballya</i> , <i>Henry</i> > G <i>Henrya</i> , (§ 449, str. 176– 177); posv. prid. <i>Appendiniev</i>

hrvatskoga ili srpskoga jezika	(§ 445, str. 175) <i>Frančesko Apendini > G Frančeska Apendinija, Peter Esterhazi > G Petera Esterhazija</i> (§ 443, str. 174–175); posv. prid. <i>Apendinijev</i> (§ 447, str. 176)

Strana ženska imena koja završavaju na *-a* sklanjaju se kao i domaća imena po *-e* deklinaciji (*Gina Lollobrigida > G Gine Lollobrigide* (A–S 1986: § 458, 178), ostala se imena (ni prezimena) ne sklanjaju (*Ingrid Bergman > G Ingrid Bergman* (osim ako ime završava na nenaglašeno *-e*: *Jacqueline Kennedy > D Jacqueline Kennedy*) (ibid.). *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* i *Hrvatski pravopis* dopuštaju deklinaciju ženskih imena koje završavaju na suglasnik (*Carmen > G Carmen* i *Carmene, Nives > G Nives* i *Nivese* (Pravopisna komisija 1960: 151; B–F–M 1971: 75).

5.11.3. „Strana imena naseljenih mjesta“

Iznose se pravila o pisanju stranih imena naseljenih mjesta te o pisanju pridjeva izvedenih od stranih imena mjesta i pisanju etnika.

Strana imena naseljenih mjesta pišu se i sklanjaju po istim pravilima izvornog pisanja kao i strana imena ljudi: *Edinburgh > G Edinburgha, Sevilla > G Seville*; a pridjevi i etnici pišu se transkribirano: *Cambridge > kembrički, Kembridžanin, Dublin > dablinski, Dablinac* (A–S 1986: § 462, 179).

5.12. „Imena kontinenata, zemalja, otoka, poluotoka i druga geografska imena“

Ovo poglavlje sastoji se od jednog paragrafa u kojem se navodi da imena kontinenata, zemalja otoka „(...) pišu se načelno transkribirano: **Evropa, Azija, Sjeverna Amerika, Južna Amerika, Afrika, Australija, Francuska, Sinaj, Šuf, Himalaja** [istakli autori] itd.“ (A–S 1986: § 464, 180).

5.13. „Znakovi za bilješke“. „Pravopisni znakovi u brojkama“. „Pravopisno organiziranje bibliografske jedinice“

Poglavlja „Znakovi za bilješke“, „Pravopisni znakovi u brojkama“ i „Pravopisno organiziranje bibliografske jedinice“ nije bilo u dosadašnjim pravopisima što je još jedna novost Aniće–Silićeva pravopisa. Badurina i Pranjković navode: „(...) prvi put se govori o znakovima za bilješke, o pravopisnom organiziranju bibliografske jedinice itd.“ (Badurina–Pranjković 2009: 313).

Pod znakovima za bilješke podrazumijeva se zvjezdica i sitna brojka; riječ je o upotrebi tih znakova pri citiranju (A–S 1986: §§ 176–181, 69–70).

U poglavlju „Pravopisni znakovi u brojkama“ navode se pravila za upotrebu točke, zareza, dvotočke, crtice i kose crte kada se nađu pored brojki, npr.: „Kad broj slijedi za riječju kao dio stalnog imena, iza njega se ne piše točka: futur I, kondicional II, Karlo V⁵⁴“ (A–S 1986: §§ 188–204, 73–75).

„Pravopisno organiziranje bibliografske jedinice“ objašnjava pravila kako treba citirati bibliografske jedinice, najprije se navodi od čega se sastoji bibliografska jedinica, a potom se navode primjeri citiranja knjiga, članaka u časopisu i sl. (ibid. § 269–281, 93–95). I ovim trima poglavljima *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* očituje se kao jezični savjetnik.

5.14. „Rječnik vlastitih imena“. „Rječnik kratica“

U odnosu na prethodne pravopise, Aniće–Silićev pravopis pored pravopisnog rječnika sadrži i rječnik vlastitih imena kao i rječnik kratica. „Rječnik vlastitih imena“ i „Rječnik kratica“ nalaze se nakon poglavlja „Imena kontinenata, zemalja, otoka, poluotoka i druga geografska imena“. Na str. 202 u *Napomenama* uz „Rječnik vlastitih imena“ stoji:

⁵⁴ U prethodnim se pravopisima ovi primjeri (Karlo V., futur I. i sl.) navode u poglavljima o upotrebi točke iza rimskih rednih brojeva, dok su kod Aniće i Silića ovi oblici posebna kategorija – *stalna imena* pa se uvijek pišu bez točke, bez obzira što autori inače propisuju točku iza rimskih rednih brojeva.

„Rječnik vlastitih imena unijet je u Pravopisni priručnik (kao posebno poglavlje) zato jer se i vlastitim imenima željelo pristupiti sustavno i jer se njima nisu željela prekomjerno opteretiti ni pravila u kojima se obrađuju ni Opći pravopisni rječnik (jer mu ne pripadaju). U nj nisu unijeta jedino vlastita imena ljudi“.

(A–S 1986: 202)

U prethodnim se pravopisima vlastita imena nalaze u korpusu pravopisnog rječnika dok su kod Anića i Silića smještene u posebno poglavlje. Na dvadesetak stranica stoji, abecednim redom, popis ispravnog pisanja vlastitih imena: *Atlantski pakt*, *Bijela kuća* (...) (ibid. 181–201).

U „Rječniku kratica“ donosi se abecednim redom popis tadašnjih kratica, i domaćih i međunarodnih, npr. AKU = akademija za kazališnu umjetnost, kg = kilogram, UNICEF = United Nations International Children's Emergency Fund (Dječji međunarodni fond) (ibid. 203–212), a u *Napomenama uz Rječnik* stoji: „Kratice su stavljene u poseban rječnika zato da ne opterećuju Opći pravopisni rječnik podacima koji mu ne pripadaju i zato da se njima (kada su na jednom mjestu) uspješno rukuje“ (ibid. 213). I tu se očituje priručnika narav ovoga pravopisa.

Za Opći pravopisni rječnik koristit će se druge kratice koje se posebno navode u „Uvodnim napomenama uz Opći pravopisni rječnik“ (ibid. 218).

5.15. Pravopisna terminologija

Anić–Silićev pravopis unosi brojne inovacije u pravopisnu terminologiju, tako će se koristiti terminima *fonem*, *morfem*, *grafem*, *samoglasnički fonem*, *suglasnički fonem* umjesto dosadašnjih *glas*, *slovo*, *samoglasnik*, *suglasnik*. Autori se služe terminom *ispadanje fonema* umjesto *gubljenje suglasnika*. Termin *kombinacije fonema* upotrebljavaju kao hiperonim za većinu glasovnih promjena (jednačenje po zvučnosti, jednačenje po mjestu tvorbe, palatalizacija, sibilizacija, jotacija i dr.). Umjesto dosadašnjih naslova poglavlja ili pripadajućih termina za pravila o refleksu jata („Ijekavski govor“ (Boranić), „Ijekavski i ekavski izgovor“ (Pravopisna komisija), *glasovni skupovi ije-je* (Babić–Finka–Moguš) Anić i Silić poglavlje o refleksu jata nazivaju „*Alternacija ije/je/e/i*“, a skupove ije/je/e/i nazivaju

alternantama i sl. U poglavlju o sastavljenom i nesastavljenom pisanju riječi uvode termine *subordinirana i koordinirana složenica*, a u poglavlju o pravopisnim znakovima uvode termin *jukstapozicija* i sl.

5.16. Leksik pravopisa. Pravopisni rječnik

U objašnjavanju pravila autori se koriste hrvatskim leksičkim fondom i isključivo ijekavicom, ali u navođenju primjera donose neke oblike koje je prethodni pravopis tretirao nestandardnima, npr. u potpoglavlju „Samoglasnički fonemi u međusobnim kombinacijama“ u 388. paragrafu navodi se oblik *organizacioni*: „Skup *io* pojavljuje se u riječima stranoga porijekla i u riječima domaćega porijekla gdje fonem *o* alternira s fonemom *l*: *biologija*, *organizacioni*, *mislio* (< *mislila*) (...)“ (A–S 1986: 125).

U odnosu na rječnik *Hrvatskoga pravopisa* rječnik Anić–Silićeva pravopisa nema purističkih napomena. Osim što sadrži dvojake oblike kao *akumulacioni* i *akumulacijski*, *izolacijski* i *izolacioni* u njemu se nalazi i dio leksika koji danas ne smatramo standardnim, npr. *fioka* pored *ladica* i sl. O strukturi i korpusu rječnika pišu autori u *Uvodnim napomenama uz Opći pravopisni rječnik*. U njima objašnjavaju zastupljenost dvojakih oblika uz napomenu da riječi u rječniku podliježu pravopisnoj, a ne leksičkoj normi.

„Opći pravopisni rječnik nema namjeru da kaže ni da se riječi koje se u njemu nalaze moraju upotrebljavati ni da se riječi kojih u njemu nema, a stoje u sinonimskom, ili kakvu drugom, odnosu s riječima koje se u njemu nalaze ne smiju upotrebljavati. Riječi su u Općem pravopisnom rječniku samo zato da onome tko ih piše pokažu kako ih ima pisati. Drugim riječima, one podliježu isključivo pravopisnoj, a ne kakvoj drugoj, npr. gramatičkoj ili leksičkoj, normi.“

(A–S 1986: 217)

Dalje pišu o priznavanju sinonimnih oblika:

„Svaka se riječ nalazi na svome mjestu. Njezin se eventualno varijantni (ili sinonimski) parnjak nalazi također, i to isključivo na svome mjestu. Usp.: **izvjestilac**, **izvjestitelj** i **izvještač** [istakli autori]. Varijantni su parnjaci navedeni jedan pored drugoga samo kad pripadaju morfonologiji. Usp.: **primjedaba/ primjedbi** [istakli autori]. Dakako, takvi su parnjaci (ističemo – pravopisno) ravnopravni.“

(ibid.)

Navodimo neke riječi iz rječnika *Pravopisnog priručnika*, uspoređujući ih s rješenjima iz rječnika *Hrvatskoga pravopisa*:

- *akcenat*⁵⁵ i *akcent* (Anić–Silić 1986: 220), *aktualan* i *aktuelan*, *akumulacijski* i *akumulacioni* (ibid. 220), *apsorpcijski* i *apsorpcioni* (ibid. 223), *arhandeo* (ibid. 223) *avion* (ibid. 226) *autocesta* i *autoput* (ibid. 225);
- *beskičmen(jak)* (ibid. 229), *bespotreban* – odr. obl. *bespotrebni* (ibid. 230) (Babić–Finka–Mogušev pravopis⁵⁶ nije preporučivao taj oblik: *bespotreban*, *-bna* > *nepotreban* (B–F–M 1971: 145)), *beščuvstven* (A–S 1986: 231), *bijel*, komp. *bjelji*, superlativ *najbjelji* (ibid. 234), *bio*, komp. *bjelji*, superlativ *najbjelji* (ibid. 235) (u rječniku *Hrvatskoga pravopisa* stoji *bio* > *bijel* (B–F–M 1971: 147)), *brusionica* (A–S 1986: 242), *brzjavka* (ibid. 243);
- *captjeti*, *cavtjeti*, (ibid. 245), *cvatjeti* (ibid. 249), (*Hrvatski pravopis* preporučuje oblike *cvatjeti*, *cvjetati* (B–F–M 1971: 153);
- *čas*, *časomičan*, *časovničar* (A–S 1986: 252), *čkalj*, *čkalja* (ibid. 259), *črknja* – G mn. *črkanja/ črknji* (ibid. 260) (usp. **črknja* > *zarež* (B–F–M 1971: 161)), *čuvstvo* (ibid. 262);
- *ćale* (ibid. 263) *ćošak* – G jd. *ćoška*, G mn. *ćoškova* (ibid. 265) (*Hrvatski pravopis* nije dopuštao leksem *ćošak*: **ćošak* > *ugao* (B–F–M 1971: 163);
- *diftong* (A–S 1986: 270) (kod Babić–Finka–Moguševa pravopisnog rječnika stoji: *diftong* > *dvoglasnik* (B–F–M 1971: 165), *diskurs* i *diskurz* (A–S 1986: 271) (Babić–Finka–Mogušev propisuje *diskurs*, ali *diskurzivan* (B–F–M 1971: 166)), *doticaj* i *dotjecaj* (A–S 1986: 280), (*Hrvatski pravopis* ne dopušta ikavski refleks: **doticaj* > *dotjecaj* (B–F–M 1971: 172);
- *džigera*, *džigerica*, *džigeričar*, *džigerečitina*, *džigeričica*, *džigerični*, *džigeričnjak*, *džigernjača* (A–S 1986: 290) (*Hrvatski pravopis* propisuje: **džigerica* > *jetra*, *pluća* (B–F–M 1971: 176);

⁵⁵ U Anić–Silićevu pravopisnom rječniku leksemi se boldirani, ovdje ostavljamo pisanje u kurzivu.

Radi usporedbe, u zagradama navodimo neke lekseme kako su propisani u Babić–Finka–Moguševu pravopisu.

⁵⁶ Dalje se služim kraticom B–F–M.

- *dozluk* – N mn. *dozluci* (A–S 1986: 293) (u *Hrvatskom pravopisu* stoji: **dozluci*, -uka, mn. m. r. > *naočale* (B–F–M 1971: 177));
- *ekspanzija*, *ekspresivan*, *eksploatacija*... (A–S 1986: 295) (Babić, Finka i Moguš preporučuju prikladne domaće zamjene: *eksploatacija* > *izrabljivanje*, *iskorištavanje*, *ekspert* > *vještak*, *stručnjak* (B–F–M 1971: 179)), *evropeizacija*, *evropeizam* (A–S 1986: 298); (Hrvatski pravopis navodi: *Europa* i *Evropa*; *evropski* i *europski*... (B–F–M 1971: 181));
- *fioka* (A–S 1986: 302), *fudbal* (ibid. 303), (Babić–Finka–Mogušev pravopisni rječnik izbacuje germanizme: **fudbal* > *nogomet* (B–F–M 1971: 183));
- *genealogija* (A–S 1986: 305) (*Hrvatski pravopis* traži hrvatske zamjene: *genealogija* > *rodoslovlje* (B–F–M 1971: 184));
- *hrđa* (A–S 1986: 322) (*Hrvatski pravopis* dopušta dvojako pisanje: *hrđa* i *rđa* (B–F–M 1971: 191)), *hercegovački* (A–S 1986: 318) (tako je i u Babić–Finka–Moguševu pravopisnom rječniku (B–F–M 1971: 190)), *historičar*, *historički* i *historijski* (A–S 1986: 320) (u Babić–Finka–Moguševu pravopisu propisuje se: *historičar* > *povjesničar*, *historija* > *povijest*, *historijski* > *povijesni* (B–F–M 1971: 191));
- *istaći* (A–S 1986: 335) (u Babić–Finka–Moguševu pravopisnom rječniku navodi se: *istaći* > *istaknuti* (B–F–M 1971: 195)), *izolacijski* i *izolacioni* (A–S 1986: 343);
- *jezički* i *jezični* (ibid. 351) (*Hrvatski pravopis* dopušta samo oblik *jezični* (B–F–M 1971: 199));
- *kleći* (A–S 1986: 359) (Babić–Finka–Mogušev pravopis dopušta samo oblik *kleknuti* (B–F–M 1971: 201));
- *ludak* i *luđak* (385) (u Babić–Finka–Moguševu pravopisu nalazi se samo drugi oblik: *luđak* (B–F–M 1971: 209));
- *ljekar* (A–S 1986: 386) i *liječnik* (ibid. 382) (*Hrvatski pravopis* odobrava samo drugi oblik: *liječnik* (B–F–M 1971: 210));
- *minduša* (A–S 1986: 398) (*Hrvatski pravopis* preporučuje: *minduša* > *naušnica* (B–F–M 1971: 213)), *molilac* (A–S 1986: 403) (Babić–Finka–Mogušev pravopis

- preporučuje leksem *molitelj*: *molilac* > *molitelj* (B–F–M 1971: 214)), *mučitelj* (A–S 1986: 405) (usp. *mučilac* > *mučitelj* B–F–M 1971: 215);
- *nanositi* (A–S 1986: 417), *napolje*: *Izišli su s radošću napolje iz zadimljene sobe – Na polje snijeg legao, napolju: Unutra je bilo vruće kao i napolju – Sve se uskomešalo na dvorištu i na polju* (ibid. 418) (*Hrvatski pravopis* preporučuje oblik s *van-*: *napolje* (pril.) > *van, napolju* (pril.) > *vani* (B–F–M 1971: 219)), *naprem, naprema* (A–S 1986: 419); (Boranić propisuje **napram(a)* > *prema* (Boranić 1947: 137) u novosadskom pravopisnom rječniku se dopušta *napram* i *naprama* (Pravopisna komisija 1960: 466), *nisam* (A–S 1986: 85) (usp. *nisam* (i *nijesam*), *nisu, nije* (...)) (Pravopisna komisija 1960: 503), *nijesam* i *nisam* (B–F–M: 141);
 - *odrečan* i *odričan* (A–S 1986: 446; 447) (Babić–Finka–Mogušev pravopis preporučuje: *odrečan* > *niječan, odričan* (B–F–M 1971: 229)), *organizacijski* i *organizacioni* (A–S 1986: 459) (*Hrvatski pravopis* odobrava samo drugi oblik: *organizacijski* (B–F–M 1971: 232), *otadžbina* (A–S 1986: 463) (*Hrvatski pravopis* preporučuje leksem *domovina*: *otadžbina* > *domovina* (B–F–M 1971: 233));
 - *podstaknuti* (A–S 1986: 490) (*Hrvatski pravopis* ne dopušta taj oblik: *potaknuti* < **podstaknuti* (B–F–M 1971: 244));
 - *rđa* i *hrđa* (A–S 1986: 580; 322), *reakcioner* i *reakcionar* (ibid. 580) (Babić, Finka i Moguš preporučuju drugi oblik: *reakcioner* > *reakcionar* (B–F–M 1971: 275)), *radiostanica, radioprogram...* (A–S 1986: 565);
 - *sahrana* (A–S 1986: 588), *sahadžija* (ibid. 588) (Babić–Finka–Mogušev pravopis preporučuje drugi oblik: *sahadžija* > *urar, sahrana* > *pogreb, pokop* (B–F–M 1971: 279)), *samoubijeden(ost)* (A–S 1986: 589) (kod Babić–Finka–Moguša nalazi se samo drugi leksem: *samouvjeren* (B–F–M 1971: 180)), *saobraćaj* (ibid. 590) (nema leksema *promet*, samo *prometnik* (ibid. 664)) (u rječniku *Hrvatskoga pravopisa* ne preporučuje se leksem *saobraćaj*: *saobraćaj* > *promet* (B–F–M 1971: 280)); *saopćiti, saopćavati*, (A–S 1986: 590), nalaze se i leksemi *priopćiti, priopćavati* (ibid. 542) (u *Hrvatskom pravopisu* stoji *saopćiti* > *priopćiti, saopćavati* > *priopćavati* (B–F–M 1971: 280)), *suučesnik, suučesnica* (A–S 1986: 591), *saučešće* (ibid. 591) (u Babić–Finka–Moguševu rječniku preporučuje se leksem *sućut*: *saučešće* > *sudjelovanje, sućut* (B–F–M 1971: 280));

- *štapski* (A–S 1986: 627) (*Hrvatski pravopis* propisuje: **štapski*, prema *štab* > *štabni* (B–F–M 1971: 300));
- *takmac*, *takmičar*, *takmičarka*, *takmičenje*, *takmičiti se* (A–S 1986: 629), nalazi se i leksem *natjecatelj*... (ibid. 422) (Babić–Finka–Mogušev pravopisni rječnik preporučuje druge lekseme: *takmičar* > *natjecatelj* (...)) (B–F–M 1971: 301));
- *unutar* i *unutra* (A–S 1986: 653) (dvojako pisanje dopušta se i u *Hrvatskom pravopisu* (B–F–M 1971: 314)), *uprkos* (A–S 1986: 655) i *usprkos* (ibid. 659) (*Hrvatski pravopis* ne odobrava prvi oblik: **uprkos* > *usprkos* (B–F–M 1971: 314));
- *vanblokovski*, *vanbračni*, *vankučni*... (A–S 1986: 667), dopušta se i sastavnica *izvan-* (ibid. 344), ali navode se samo tri leksema: *izvanjezični*, *izvanobičajni*, *izvanparlamentarni* (ibid. 344) (u *Hrvatskom se pravopisu* prvi oblici ne preporučuju: *vanblokovski* > *izvanblokovski*, *vankučni* > *izvankučni*, *vanjski* > *izvanjski* (B–F–M 1971: 319–320)
- *vjera*, *vjeronauk*, *vjeroispovijed*, *vjeroispovijest*, *vjerodostojan* (A–S 1986: 671–672) (u Babić–Finka–Moguševu rječnik stoji: *vjera* (B–F–M 1971: 323), **vjerodostojan* > *dostojan* (*vrijedan*) *vjere*, *pouzdan*, **vjeroispovijed* > *vjera*, **vjeroispovijedanje* > *ispovijed*, *ispovijest vjere*, *vjera*, **vjeroispovijest* (ibid. 323));
- *zvaničan* (A–S 1986: 702), nema leksema *služben*, ali ima *službenički* i *službenik* (ibid. 602) (*Hrvatski pravopis* ne dopušta prvi oblik: **zvaničan* > *služben*, *uredovan* (B–F–M 1971: 338));
- *životopisac*, *životopisnost*, ali nema leksema *životopis* ni *žitije* (u Babić–Finka–Moguševa pravopisnom rječniku stoji: *žitije* > *životopis*, *život* (B–F–M 1971: 340));
- *žutanjak* i *žumance* (A–S 1986: 707) (*Hrvatski pravopis* ne dopušta prvi leksem: **žutanjak* > *žumance* (B–F–M 1971: 341)).

6. ZAKLJUČAK

Usporednom analizom četiriju hrvatskih pravopisnih priručnika (*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1947.), *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (1960.), *Hrvatski pravopis* (1971.) i *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1986.)) prikazali smo tijek hrvatske pravopisne norme u razdoblju 1945–1990. Cijelu smo problematiku podijelili na dva dijela. U prvom smo dijelu prikazali sociolingvističke okolnosti u vremenu nastajanja četiriju pravopisa i usporedili smo kako se naziva jezik u naslovima priručnika. Drugi dio tiče se same analize četiriju pravopisa odnosno usporedbe konkretnih pravopisnih rješenja, usporedbe načina obrade pravopisnih pravila kao i usporedbe struktura pravopisnih rječnika.

Što se tiče vanjskih okolnosti u vrijeme objavljivanja pravopisa, analizirali smo okolnosti vezane uz kompleks tzv. Broz–Boranićeve pravopisne norme – petnaest hrvatskih pravopisnih knjiga autora Ivana Broza i Dragutina Boranića. S druge strane razvijala se srpska pravopisna koncepcija. Godine 1923. srpski jezikoslovac Aleksandar Belić objavljuje svoj *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, a godine 1929. objavljeno je *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S.* kojim su se željele dokinuti razlike između hrvatske i srpske pravopisne norme. Najvažnije razlike između Broz–Boranićeve i Belićeve pravopisne norme tiču se: a) jednačenja po zvučnosti fonema *d* (Broz–Boranićeva norma zastupa više morfonološko načelo po kojem se *d* ne jednači ispred *s, š, c, č, ć*, a Belićeva zastupa više fonološko načelo po kojem se *d* jednači ispred navedenih fonema, pri čemu se kod obiju normi *d* ne jednači ispred *s* kod oblika *gradski, ljudstvo* gdje je riječ o granici korijena i sufiksa); b) pisanja tuđih vlastitih imena (izvorno pisanje kod Broz–Boranića i fonetsko pisanje kod Belića); c) interpunkcije (logička interpunkcija kod Belića nasuprot gramatičkoj interpunkciji kod Boranića); d) pisanja futura I. glagola na *-ti*: nesastavljeno pisanje kod Boranića (*pisat ću*), sastavljeno kod Belića (*pisaću*); e) tretiranja pojedinih oblika u leksiku (npr. Boranić tretira nestandardnim oblik *ko* za zamjenicu *tko*, a Belić dopušta oblik *ko*); f) tretiranja izgovora (kod Belića se nalaze oba izgovora: ijekavica i ekavica, a Broz–Boranić koriste samo latinicu i ijekavicu).

Dalje u poglavlju analizirali smo o okolnosti u vrijeme objavljivanja devetoga izdanja Boranićeva pravopisa. Ponovljenim četvrtim izdanjem Boranićeva pravopisa (1940.), izdanjem iz 1941. godine, te izdanjima iz 1947. i 1951. označen je povratak tradicionalnoj

Broz–Boranićevoj koncepciji. Tada A. Belić objavljuje novo izdanje svoga *Pravopisa* i predlaže ga za privremeno rješenje u izradi zajedničkog pravopisa za Hrvate i Srbe. Anketa koju je pokrenula Matica srpska te Novosadski dogovor 1954. godine rezultirali su objavljivanjem zajedničkog pravopisa. Novosadski dogovor i *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* provodi zbližavanje hrvatske i srpske pravopisne norme i označuju hrvatskosrpski odnosno srpskohrvatski jedinstvenim jezikom s dva izgovora.

U istom smo poglavlju analizirali okolnosti nastanka Babić–Finka–Moguševa pravopisa. Zaključci Novosadskog dogovora propitivali su se i doveli do rasprava i nesporazuma, osobito na Petom kongresu jugoslavenskih slavista kada se govori o varijantama standardnog jezika. Ubrzo su donesene tri izjave, a godine 1967. objavljuje se *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Matica hrvatska odriče se Novosadskog dogovora, a 1970. prekida se i s radom na zajedničkom rječniku, također projektu također pokrenutom Novosadskim dogovorom. Raskinuvši suradnju s Maticom srpskom, hrvatska strana kreće s izradom novoga pravopisa; Babić–Finka–Mogušev pravopis iz 1971. godine, zabranjen u Hrvatskoj i tiskan u Londonu, nastao u vrijeme hrvatskoga proljeća, naziva se *Hrvatskim pravopisom* po uzoru na Brozov naslov pravopisa, a za podlogu uzima deveto izdanje Boranićeva pravopisa iz 1947. godine. Poglavlje smo završili govorom o okolnostima u vrijeme nastanka četvrtog pravopisa ovog rada – *Pravopisnog priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* čiji je projekt inicirala Komisija za jezik Komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu Socijalističke Republike Hrvatske.

Drugo je poglavlje posvećeno prikazu naziva jezika u naslovima pravopisa. Kod Boranićeva, Belićeva i Anić–Silićev pravopisa u naslovu će se jezik zvati *hrvatskim ili srpskim*, a u novosadskome pravopisu jezik će se zvati *hrvatskosrpskim ili srpskohrvatskim* dok u naslovu Babić–Finka–Moguševa pravopisa stoji naziv *hrvatski*, a isti naslov pravopisa nalazimo i kod Ivana Broza.

Drugi dio rada tiče se same usporedbe pravopisnih priručnika. U analizu smo uključili i peti pravopis – pravopis Aleksandra Belića – *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika* (1950.). Treće poglavlje rada odnosi se na usporedbu novosadskoga pravopisa s Boranićevim i Belićevim pravopisom. Prikazali smo što je preuzeto od Boranića, što od Belića. Kod pravila o velikom i malom slovu izbačeno je obilje velikih slova karakteristično za Belićev pravopis, ali su riješene i neke nedoumice kod pisanja naseljenih mjesta kod Boranića. Kod glasovnih promjena, najveće se razlike tiču jednačenja po zvučnosti fonema *d*. Komisija miješa

Boranićeva i Belićeva načela, pa će se jednačenje po zvučnosti provoditi djelomično: ispred *c*, *č*, *ć* fonem *d* će se jednačiti, a ispred *s* i *š* neće doći do jednačenja. Poglavlje o sastavljenom i nesastavljenom pisanju strukturirano je kao i u prethodnim pravopisima – najprije se donose opća pravila, a onda pravila za svaku vrstu riječi, u propisivanju pravila stapaju se dosadašnje tradicije. Ravnopravno se dopušta odvojeno i sastavljeno pisanje futura I., a niječni oblik pomoćnog glagola *htjeti* piše se sastavljeno; odbacuje se Boranićevo nesastavljeno pisanje. Jedna od najvećih novosti je što novosadski pravopis uvodi logičku interpunkciju koja je bila zastupljena kod Belića, a odbacuje gramatičku interpunkciju zastupljenu kod Boranića. Kod pisanja tuđica novosadski pravopis priznaje oba načina pisanja – izvorno i na latinici te fonetsko i na ćirilici. Točka kao pravopisni znak upotrebljava se iza arapskih rednih brojeva, ali ne i iza rimskih kako je propisivao Boranić, a kod kratica točka se ne piše i iza *dr*, *gđa* kako je propisivao Boranić, nego samo u pisanju: *itd.*, *tzv.*, *npr.* U pravopisnoj terminologiji provodi se ujednačavanje i za zajedničke se termine uzimaju riječi *tačka*, *prisvojni* i sl. U pravopisnom je rječniku zastupljen je i hrvatski i srpski leksički fond i oba izgovora – ijekavica i ekavica.

U četvrtom poglavlju usporedili smo *Hrvatski pravopis* s novosadskim, Boranićevim i Belićevim pravopisom. Babić–Finka–Mogušev će pravopis izbaciti ekavski izgovor iz pravopisnog rječnika i propisivati isključivo hrvatski leksički fond. U pravopisnim pravilima kod sastavljenog i nesastavljenog pisanja propisat će isključivo nesastavljeno pisanje futura I., ali će ostaviti sastavljeno pisanje niječnog oblika pomoćnog glagola *htjeti*. Kod jednačenja po zvučnosti fonema *d* vratit će se Boranićevoj tradiciji – fonem *d* ostaje nepromijenjen ispred *c*, *č*, *ć*, *s* i *š*. Točka kao pravopisni znak ponovo se piše iza svih rednih brojeva, kao što je propisivao Boranić, a u pisanju kratica točka se ponovo piše i iza *dr*, *gđa* kako je propisivao Boranić. U pravopisnu terminologiju vraćaju se prijašnji termini: *točka*, *točan*, *posvojni*, *niječne rečenice* i sl. U pravopisnom rječniku donose se, kao i kod Boranića, preporuke riječi koje treba koristiti namjesto dosadašnjih kao i riječi koje se smatraju nestandardnima i nepravilnima i treba ih zamijeniti hrvatskim leksemima. U pravopisnom rječniku *Hrvatskoga pravopisa* zadire se i u leksičku normu, a sami autori naglašavaju da je to neizbježno jer tada nema prikladnog rječnika *suvremenog hrvatskog književnog jezika*.

Peto poglavlje analizira *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* i uspoređuje ga s prethodnima. Anić–Silićev pravopis drugačije obrađuje pravopisna pravila, pojednostavljuje ih, a inovacije se očituju i u novim pravopisnim terminima, tako će ovaj pravopis uvesti termine *fonem*, *morfem*, *kombinacije fonema* i sl. Pravopis sadrži i rječnik

kratica kao i rječnik vlastitih imena, a sadrži neka poglavlja kojih nije bilo u dosadašnjim pravopisima. Poglavlje o složenicama drugačije je strukturirano u odnosu na prethodne pravopise, i sva pravila proizlaze iz jednog osnovnog pravila. Problematiku vezanu uz pisanje tuđica dijeli na tri poglavlja, a posebna je pozornost posvećena je objašnjavanju provođenja transkripcije i transliteracije. Kod stranih imena na *-i*, *-y*, *-io* umeće se *j* samo kad se pišu fonetski, prethodni pravopisi su u jednim slučajevima propisivali *j* i kod izvornog pisanja. Kod jednačenja po zvučnosti vratit će se novosadsko stanje – fonem *d* jednačit će se ispred *c*, *č*, *ć*, a neće se jednačiti ispred *s* i *š*. Građa pravopisnog rječnika neće se temeljiti na purističkim napomenama, a u rječniku nema ni ekavskoga izgovora.

Pri usporedbi pravopisa nužno smo uključili sociolingvističku dimenziju i prikaz političkih previranja 20. stoljeća jer su obilježili standardizaciju hrvatskoga jezika u tome vremenu. Problem hrvatske pravopisne kodifikacije i dalje ostaje predmetom istraživanja zbog jazova između konkretnih pravopisnih rješenja i jezične prakse govornika hrvatskoga jezika.

7. SAŽETAK

U ovom smo se radu bavili usporednom analizom četiriju hrvatskih pravopisnih priručnika iz razdoblja 1945–1990. Prvi je *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića iz 1947. godine. Drugi je *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* iz 1960. godine, tzv. novosadski pravopis. Analizirali smo značajke toga pravopisa usporedivši ga s Boranićevim *Pravopisom* i Belićevevim *Pravopisom srpskohrvatskog književnog jezika* iz 1952. Prikazano je što je u pravopisnim pravilima naslijeđeno od hrvatske, a što od srpske tradicije. U pravopisnoj terminologiji izvršeno je izjednačavanje termina. U pravopisnom rječniku zastupljena su oba izgovora – ijekavski i ekavski. Treći je pravopis Babić–Finka–Mogušev *Hrvatski pravopis* iz 1971. koji napušta zajedničke pravopisne termine, u pravopisnim pravilima i u rječniku preporučuje pojedine oblike i time preuzima kompetencije leksičkog savjetnika. Četvrti pravopis, Anić–Silićev *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* drugačije pristupa obradi pravopisnih pravila te donosi i nove pravopisne termine. Usporedba četiriju pravopisa prikazuje kako je tekla hrvatska pravopisna norma od 1945. do 1990. godine.

Ključne riječi: pravopis, interpunkcija, terminologija, pravopisni rječnik, hrvatski jezik, srpski jezik

8. SUMMARY

The aim of this thesis was to describe and compare four Croatian orthography manuals, written in different time periods (1945-1990). These are: „*Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*“ written by Dragutin Boranić in 1947, „*Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*“, written in 1960 which takes the standard variant of the language into consideration, „*Hrvatski pravopis*“ written by Babić, Finka and Moguš in 1971 and „*Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*“ written by Anić and Silić. All orthography manuals are innately different: the second orthography manual features jekavian and ekavian pronunciation. The third orthography manual concentrates on Croatian standard norm, and is therefore composed as a lexical manual. The fourth orthography manual brings a different perspective and offers new orthographic rules. The comparison of the enumerated orthography manuals offers an extensive insight into the process of the standardization of the Croatian language in the period between 1945-1990.

Keywords: spelling, punctuation, terminology, spelling dictionary, Croatian language, Serbian language

9. POPIS LITERATURE

- 1) *Anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa*, U: *Letopis Matice srpske*, 1953., br. 3, str. 125–141
- 2) Anić, V.–Silić, J. (1986), *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Sveučilišna naklada „Liber“ – Školska knjiga
- 3) Babić, S. (1971), „*Hrvatski pravopis. Jak hrvatski jezični osjećaj*“, U: *Hrvatski tjednik*, br. 10, 18. lipnja 1971., str. 16
- 4) Babić, S.–Finka, B.–Moguš, M. (1971), *Hrvatski pravopis*, Zagreb: Školska knjiga
- 5) Badurina, L. (2010), „Standardizacijski procesi u 20. stoljeću“, U: *Povijest hrvatskog jezika – Književne prakse sedamdesetih: Zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, str. 69–101
- 6) Badurina, L.–Pranjeković, I. (ur.) (2009), „Hrvatski pravopisni kompleks: Novi Sad i hrvatski pravopis danas“, U: *Ije/je/e/i. Jezični varijeteti i nacionalni identiteti: Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini*, Zagreb: Disput, str. 307–318
- 7) Belić, A. (1950), *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, U: M. Nikolić-Dobrić (ur.), *Pravopisi. Belić o pravopisima. Gramatička terminologija* (1999), Izabrana dela Aleksandra Belića, Sveska 2. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 504–1003
- 8) Boranić, D. (1947), *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb
- 9) *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (1991), Zagreb: Matica hrvatska
- 10) Greenberg, Robert D. (2005), „Srpsko-hrvatski: mi padamo, ujedinjeni ili ne“, U: A. Peti-Stanić (prev.), *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskoga*, Zagreb: Srednja Europa, str. 29–70
- 11) Jonke, Lj. (1955), „Je li oblik futura I. složenica?“, U: *Jezik*, br. 2, Zagreb, str. 43–48

- 12) Jonke, Lj. (1957), „Još o odjecima i o pisanju futura I.“, U: *Jezik*, br. 4, Zagreb, str. 118–122
- 13) Jonke, Lj. (1957a) „Futur I. je zaista složeno glagolsko vrijeme“, U: *Jezik*, br. 5, Zagreb, str. 142–144
- 14) Jonke, Lj. (1957b) „Glavni zaključci Pravopisne komisije“, U: *Jezik*, br. 3, Zagreb, str. 65–74
- 15) Jonke, Lj. (1958), „Neću ili ne ću?“, U: *Jezik*, br. 4, Zagreb, str. 125–126
- 16) Jonke, Lj. (1958), „Vodstvo ili vođstvo?“, U: *Jezik*, br. 4, Zagreb, str. 126
- 17) Jonke, Lj. (1971), „Novi hrvatski pravopis“, U: *Hrvatski književni jezik danas*. Zagreb: Školska knjiga, str. 139–142
- 18) Lisac, J. (2003), *Hrvatska dijalektologija 1: hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb
- 19) Mićanović, K. (2012), „Jezična politika s kraja 60-ih i s početka 70-ih: u procijepu između autonomije i centralizma“, U: T. Jakovina (ur.) *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Zagreb, str. 271–290
- 20) Perić, I. (ur.) (2007), *Povijest Hrvata. Treća knjiga: od 1918. do danas*, Zagreb: Školska knjiga
- 21) Pranjković, I. (2006), „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“, U: M. Samardžija, I. Pranjković (ur.), *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 29–58
- 22) *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (1960), Izradila Pravopisna komisija, Zagreb–Novi Sad: Matica hrvatska–Matica srpska
- 23) Samardžija, M. (2012), „Ujednačivanje pravopisa i nazivlja“, U: *Hrvatski jezik i pravopis: od ujedinenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. – 1941.)*, Zagreb: Školska knjiga, str. 139–176
- 24) Šojat, A. (1971), „O pravopisu“, U: *Hrvatski tjednik*, br. 5, 14. svibnja 1971., str. 14
- 25) *Ustav SFRJ*, U: *Jezik*, 1974., br. 3–4, str. 65–67